

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ORTAÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

**SALTANAT NÂİBİ EMİNÜDDÎN MÎKÂÎL'İN HAYATI
VE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ'NDEKİ
YERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Cem BOZ

Ankara-2013

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ORTAÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

**SALTANAT NÂİBİ EMINÜDDÎN MÎKÂÎL'İN HAYATI
VE TÜRKiYE SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ'NDEKİ
YERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Cem BOZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İlhan ERDEM

Ankara-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**SALTANAT NÂİBİ EMİNÜDDİN MÎKÂÎL'İN HAYATI ve
TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ'NDEKİ YERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. İlhan ERDEM

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Melek DELİLBAŞI

m. delilbası,

Prof. Dr. İlhan ERDEM

İlhan Erdem

Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ

Hicabi Kirlangiç

Tez Sınavı Tarihi: 06.03.2013

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.12../.03../2013)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Cem BOZ

İmzası

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	V
KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR.....	VI
GİRİŞ	

1. Eminüddîn Mîkâîl'in Saltanat Nâipliği Döneminin Başlangıcına Kadar Olan Süreçte, Türkiye Selçuklu Devleti'nde Meydana Gelmiş Olan Siyâsî Gelişmelere Genel Bir Bakış.....	1
--	---

I. BÖLÜM

A- EMİNÜDDİN MÎKÂÎL'İN HAYATI VE ESERLERİ.....	16
1. Eminüddîn Mîkâîl'in Hayatı.....	16
2. Eminüddîn Mîkâîl'in Eserleri.....	23
2.1 Sivrihisar Ulu Câmi.....	23
2.2 Eminüddîn Mîkâîl Medresesi.....	26
2.3 Eminüddîn Mîkâîl Kütüphânesi.....	26
2.4 Sivrihisar'da Eminüddîn Mîkâîl'in Maiyetindeki Kişiler Tarafından Yapıtırılmış Olduğu İddia Edilen Eserler Hakkında.....	27
2.5 Eminüddîn Mîkâîl Zaviyesi.....	28
B- EMİNÜDDİN MÎKÂÎL'İN SALTANAT NÂİPLİĞİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SİYÂSÎ, İDÂRÎ VE İKTİSÂDÎ YAPISI.....	31
1. Siyâsî Yapı.....	31
2. İdârî Yapı.....	42
3. İktisâdî Yapı.....	48

II. BÖLÜM

A- EMİNÜDDİN MÎKÂÎL'İN DEVLET HİZMETLERİ.....	54
1. Eminüddîn Mîkâîl'in Müstevfiliği.....	54
2. Türkiye Selçuklu Devleti'nde Niyâbet-î Saltanat Müessesesi.....	58
3. Eminüddîn Mîkâîl'in Saltanat Nâipliği.....	61
B- KARAMAN OĞULLARININ KONYA'YI İŞGALİ ve SALTANAT NÂİBİ EMİNÜDDİN MÎKÂÎL'İN ÖLÜMÜ.....	65
1. Konya'nın İşgaline Kadar Olan Süreçte Karaman oğullarının, Türkiye Selçuklu Devleti ile Olan İlişkileri.....	65
2. İşgal Öncesi Hazırlık Safhası.....	68
3. Konya'nın Karaman oğulları Tarafından İşgal Edilmesi ve Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl'in Ölümü.....	71
C- EMİNÜDDİN MÎKÂÎL'İN ŞAHSİYETİ.....	79
1. Eminüddîn Mîkâîl'in Dinî Kişiliği.....	80
2. Eminüddîn Mîkâîl'in Siyasî Kişiliği.....	83
3. Eminüddîn Mîkâîl'in Askerî Kişiliği.....	84
SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA	90
ÖZET.....	99
ABSTRACT.....	100
EKLER.....	101

ÖNSÖZ

Türkiye Selçuklu devlet adamları hakkında yapılan araştırmalar, Selçuklu tarihinin aydınlatılmasında kuşkusuz büyük önem arz etmektedir. Yapılan bu çalışmalar, dönemin tarihsel koşullarını farklı yönlerden görmemize ve bir bütün olarak daha iyi algılamamıza imkân sağlamaktadır.

Celâleddîn Karatay, Pervâne Muînüddin Süleyman, Sâhip Ata Fahreddin Ali, gibi dönemin önde gelen bazı devlet adamları hakkında araştırmalar yapılmış olmakla birlikte, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol tahakkümü altına girmiş bulunduğu bir dönemde, yaklaşık on yedi sene saltanat nâibliği yapmış olan Eminüddîn Mîkâîl hakkında bu güne dek yayınlanmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle biz, bu çalışmada bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak, Türkiye Selçukluları ve Osmanlı dönemlerine ait, yazılı ve maddi kaynakların sağlamış olduğu imkânlar ölçüsünde sağlıklı bir sentez oluşturup, tezimizin konusu olan Eminüddîn Mîkâîl'in tarihsel kişiliğini daha belirgin bir hale getirmeyi ve içinde yaşamış olduğu dönemin daha iyi anlaşılmasını amaçlamaktayız.

Hazırlamış olduğumuz bu çalışmayı aktarmadan önce konuyu temellendirmek maksadıyla giriş bölümünde, Eminüddîn Mîkâîl'in saltanat nâibliği döneminin başlangıcına kadar olan süreçte, Türkiye Selçuklu Devleti'nde meydana gelmiş olan siyasî gelişmelerin kısa bir özetini vereceğiz.

Birinci bölümün ilk kısmında; Eminüddîn Mîkâîl'in hayatı ve eserleri, ikinci kısmında ise; saltanat nâibliği yapmış olduğu dönem içerisinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyâsî, idârî ve iktisâdî yapısı hakkında bilgiler verilecektir.

İkinci bölümün ilk kısmında; Eminüddîn Mîkâîl'in devlet hizmetleri başlığı adı altında kendisinin, müstevfîlik ve saltanat nâibliği vazîfeleri hakkında bilgiler verilerek ayrıca bu mevkiîlerde bulunmuş olduğu süre içerisinde yapmış olduğu hizmetlerden bahsedilecektir.

İkinci kısımda, Eminüddîn Mîkâîl'in hayatını yitirmiş olduğu ve müelliflerin Cimrî isyânı olarak ta adlandırmış oldukları Karaman oğullarının Konya'yı işgali ayrıntılı bir biçimde ele alınacak ve tezimizin son kısmında ise; Eminüddîn Mîkâîl'in siyasî, dinî ve askerî kişiliği hakkında bilgiler verilecektir.

Hazırlamış olduğumuz bu çalışmanın fikir sahibi olan ve aynı zamanda yönlendirmeleriyle bu çalışmanın tamamlanmasında büyük bir katkı sağlamış olan değerli hocam, danışmanım Prof. Dr. İlhan ERDEM'e ve bu çalışma süresince, benden yardımlarını hiçbir zaman esirgememiş olan Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyelerine, araştırma görevlilerine ve öğrencilerine teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
H.	: Hîcrî
İng.	: İngilizce
Krş.	: Karşılaştırınız
Ktp	: Kütüphânesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.	: Mîlâdî
Nr.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDVİA	: Türk Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Trc.	: Tercüme
TTD	: Tapu Tahrir Defteri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları

KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl'in tarihsel kişiliğini daha yakından tanımak amacıyla hazırlamış olduğumuz bu tez, büyük ölçüde, kendisi hakkında doğrudan bilgi edinebildiğimiz Arapça ve Farsça olarak yazılmış çağdaş yazılı kaynaklara dayanmaktadır. Bununla birlikte, çalışmamızda Eminüddîn Mîkâîl'in bilhâssa eserleri hakkında edinmiş olduğumuz bilgiler ise, Osmanlı dönemine ait yazılı kaynaklara dayanmaktadır.

Eminüddîn Mîkâîl hakkında doğrudan bilgi edinebilmek için başvurmuş olduğumuz çağdaş yazılı kaynakların en başında, asıl adı Nasîreddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali er-Ca'ferî el-Rugadî olan ve kısaca İbn Bîbî adıyla bilinen müellifin, Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1192-1280 yılları arasındaki tarihini konu edinmiş olan **El-Evami'rü'l-Ala'yye Fi'l-Umuri'l-Ala'yye** adlı Farsça yazmış olduğu eseri gelmektedir. Asıl metnine ait olan tek nüshası, Ayasofya Kütüphânesinde 2985 numarada kayıtlı olan bu eserin, Paris'te, Bibliotheque National'de bulunan muhtasar nüshası Houtsma tarafından 1902 yılında neşredilmiş olup, bu metin daha sonraları Duda tarafından Almancaya ve M. Nuri Gençosman tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Eser, gerek Eminüddîn Mîkâîl'in etnik kökenini tespit edebilmemize yardımcı olacak bilgiler içermesi nedeniyle ve yine Eminüddîn Mîkâîl'in gulâmlık çağına dair vermiş olduğu bilgiler dolayısıyla tezimiz açısından büyük bir öneme sahiptir. Eser, aynı zamanda Eminüddîn Mîkâîl'in hayatını yitirmiş olduğu ve müelliflerin "Cimrî İsyanı" olarak ta adlandırmış oldukları, Karaman oğullarının Konya'yı işgalleri hakkında da ayrıntılı bilgiler içermektedir. Tezimizde,

eserin asıl nüshasını günümüz Türkçesine çevirerek, iki cilt halinde yayınlanmış olan Mürsel Öztürk'ün, Türkçe tercümesinden yararlandık¹.

Tezimiz açısından en az İbn Bîbî Selçuknâmesi kadar öneme sahip olan bir diğer eser ise, Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî'nin 1323 yılında, İlhanlıların Anadolu valisi Emir Timurtaş Noyan'a hitap etmiş olduğu **Müsâmeretü'l-Ahbâr Ve Müsâyeretü'l-Ahyâr** adlı Farsça eseridir. Dört bölümden oluşan eser bilhâssa, İbn Bîbî'nin eserinin bittiği 1282 yılından 1323 yılına kadar geçen süre içerisinde, Anadolu'da yaşanmış olan siyasî gelişmeler hakkında içermiş olduğu bilgiler nedeniyle, oldukça kıymetlidir. Bu eser sayesinde, İbn Bîbî'nin hiç bahsetmemiş olduğu yahût hakkında yeterli bilgi vermemiş olduğu olaylar hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Eser aynı zamanda İbn Bîbî'nin vermiş olduğu bilgileri kontrol etme imkânı da sağlamaktadır. Eserin tezimiz açısından sahip olduğu asıl önem ise, Eminüddîn Mîkâîl'in müstevfiliğe atanmış olduğu tarih hakkında yaklaşık olsa dahi bazı tespitlerde bulunmamıza olanak sağlayan ipuçları içermesinden kaynaklanmaktadır. Tezimizde, eserin Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye çevrilerek, yayınlanmış olan tercümesinden yararlandık².

Eminüddîn Mîkâîl hakkında doğrudan bilgi alabildiğimiz bir diğer çağdaş yazılı kaynak ise, Memlûk Devleti vakanüvislerinden biri olan ve asıl adı Muhammed b. İbrahim b. Ali b. Şeddâd olan ve kısaca İbn Şeddâd olarak bilinen

¹ İbn Bibî, **El Evamirü'l-Ala'yye Fi'l-Umuri'l-Ala'yye (Selçuk-name)**, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, cilt 1-2. Adı geçen eser ve müellifi hakkında bilgi edinmek için ayrıca bkz. M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", **Belleten**, C. VII, S. 27, s. 388-389; Ramazan Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul 1998, s. 166-167.

² Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, **Müsâmeretü'l Ahbâr**, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000; Köprülü, **a.g.m.**, s. 389-390; Şeşen, **a.g.e.**, s. 281-282.

müellifin, Arapça yazmış olduğu **Sîretü'l-Meliki'z-Zâhir** adlı eserdir. İlk cildi kayıp olan eserin mevcut olan ikinci cildi, M. Şerefüddin Yaltkaya tarafından Türkçeye çevrilerek, **Baypars Tarihi** adı ile yayınlanmıştır. Eser, Türkiye Selçuklu Devleti'nin dış politikası ve idari yapısı hakkında, çağdaş yerli kaynaklarda bulunmayan bir takım bilgiler içermesi dolayısıyla, Türkiye Selçuklu Devleti tarihi çalışmaları açısından oldukça yararlı bir kaynaktır. Ayrıca Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl'in dönemin siyasî ve askeri gelişmelerindeki rolü hakkında vermiş olduğu bilgiler nedeniyle de tezimiz açısından oldukça kıymetli bir eserdir³.

Vekâyinâmelerin haricinde, Eminüddîn Mîkâîl hakkında doğrudan bilgi edinmiş olduğumuz diğer çağdaş eserlerden bahsedecek olursak; bunlar arasında; Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin, Eminüddîn Mîkâîl'de dahil olmak üzere, dönemin Türkiye Selçuklu devlet adamlarına göndermiş olduğu ve vefatından sonra kitap haline getirilmiş olan **Mektuplar** isimli eseri ile Mevlânâ'nın o dönemde yapmış olduğu sohbetleri içeren ve yine vefatından sonra kitap haline getirilmiş olan **Fihî Mâ-fih** adlı eseri, Eminüddîn Mîkâîl'in siyasî ve dini kişiliği hakkında içermiş oldukları önemli bilgiler nedeniyle, tezimize büyük yarar sağlamışlardır. Tezimizde bu iki önemli eseri günümüz Türkçesine çevirmiş olan Abdülbaki Gölpınarlı'nın neşrinden faydalandık⁴.

³ İbn Şeddâd, **Sîretü'l-Meliki'z-Zâhir**, C.II, Çev. Şerefüddin Yaltkaya, **Baypars Tarihi**, 2. Baskı, Ankara 2000; Carl Brockelmann, **Geschichte der Arabischen Litteratur**, I, Leiden 1943, s. 634; Şeşen, **a.g.e.**, s. 152-153.

⁴ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, **Mektuplar**, Çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul 1963; Mevlânâ Celâleddin Rûmî, **Fihî Mâ-fih ve Mecâlis-i Seba'dan Seçmeler**, Çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Ankara 1970.

Konyalı, Sadrü'l Mutatabbib lâkaplı, Abû Bakr İbn-al Zakî'nin, dönemin bazı Selçuklu devlet adamları ile dostlarına yazmış olduğu Farsça mektupları içeren **Ravzatü'l-Küttâb Ve Hadîkatü'l-Elbâb** adlı eseri, tezimizde yararlanmış olduğumuz bir diğer çağdaş kaynaktır. Müellifin dostlarına yazmış olduğu bu mektuplardan birisi, mersiye niteliğinde olup, müellif bu mektupta, Cimrî isyanında hayatını kaybetmiş olan Eminüddîn Mîkâîl'in ölümünden dolayı duymuş olduğu üzüntüyü dile getirmiş, ayrıca Eminüddîn Mîkâîl hakkında bazı kısa bilgiler vermiştir. Çalışmamızda bu eserin Prof Dr. Ali Sevim tarafından yapılmış olan neşrinden faydalandık⁵.

Eminüddîn Mîkâîl hakkında doğrudan bilgi edinmiş olduğumuz son çağdaş kaynak ise; Eminüddîn Mîkâîl'in 1274 yılında Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde onartmış olup, bugünkü formuna kavuşturmuş olduğu ve günümüzde Ulu Câmî olarak bilinen yapıya ait olan 1274 tarihli kitâbedir. Bu kitâbe, İbn Bîbî'nin, Eminüddîn Mîkâîl'in etnik kökeni hakkında vermiş olduğu bilgiyi tamamlayıcı niteliktedir.

Tezimizde, buraya kadar sıralamış olduğumuz kaynakların dışında, çağdaş olmamalarına rağmen, yine Eminüddîn Mîkâîl ile ilgili doğrudan bilgiler veren ve neredeyse tamamı 14. asra ait olan başka yazılı kaynaklardan da istifade ettik. Yararlanmış olduğumuz bu kaynaklardan ilki, müellifi belli olmayıp, 14. asırda yazılmış olduğu anlaşılan Anonim **Selçuknâme** adlı eserdir. Eserin büyük bir kısmı Feridun Nâfiz Uzluk tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek, **Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III** adı ile yayınlanmıştır. Eser bilhâssa, olayların

⁵ Abû Bakr İbn Al-Zakî, **Ravzat Al-Kuttâb va Hadîkat Al-Albâb**, Yay. Ali Sevim, 2. Baskı, Ankara 2011.

kronolojisini tespit etmemizde ve ayrıca Karaman oğullarının Konya'yı işgalleri hakkında diğer çağdaş yerli kaynaklarda bulunmayan bir takım bilgiler içermesi nedeniyle tezimize büyük bir katkı sağlamıştır⁶.

Tezimizde yararlanmış olduğumuz bir diğer kronik ise, İbn Şeddâd'ın, Siretü'l-Meliki'z-Zâhir adlı eserinin kaybolmuş olan ilk cildindeki bilgileri kendi eserine kaydetmiş olan Kudbü'd-Din Musa b. Muhammed Yûnînî'nin, **Zeylu Miratü'z-zaman** isimli Arapça eseridir. Eser, Eminüddîn Mîkâîl'in saltanat nâipliği kariyeri ile ilgili içermiş olduğu bir kayıt nedeniyle tezimiz açısından oldukça mühimdir⁷.

Çağdaş olmamakla birlikte, Eminüddîn Mîkâîl hakkında doğrudan bilgi edinmiş olduğumuz bir diğer kaynak ise, Eflâkî'nin yazmış olduğu **Menakıbü'l Arifin** adlı Farsça eserdir. Eminüddîn Mîkâîl'in tasavvufa olan ilgisinden ve Mevlânâ Celâleddîn'e olan yakınlığından bahsetmiş olan eser, ayrıca hayatı hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığımız Eminüddîn Mîkâîl'in eşi ile ilgili bilgi veren tek kaynak özelliğindedir. Çalışmamızda eserin Tahsin Yazıcı tarafından **Ariflerin Menkıbeleri** adı ile Türkçeye çevirmiş olduğu neşrinden faydalandık⁸.

Eminüddîn Mîkâîl hakkında doğrudan bilgi edinmiş olduğumuz son yazılı kaynak ise, Yârcânî'nin 14. asırda yazmış olduğu Karaman Şahnâmesi'ni Türkçeye çevirmiş olan Şikârî'nin tercümesidir. Günümüz Türkçesine **Şikârî'nin**

⁶ Anonim **Selçuknâme**, Çev. Feridun Nâfiz Uzluk, **Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III**, Ankara 1952. Eser hakkında bilgi almak için bkz. Köprülü, **a.g.m.**, s. 392-393.

⁷ Kudbüddin Yunînî, **Dhail Mir'âtu'z-Zamân**, C. II, Hayderabad 1955. Müellif ve adı geçen eseri ile ilgili bilgi edinmek için bkz. Şeşen, **a.g.e.**, s. 177-178.

⁸ Ahmed Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1964–1966, 2 cilt. Eser ve müellifi hakkında bilgi almak için ayrıca bkz. Köprülü, **a.g.m.**, s. 422-424; Şeşen, **a.g.e.**, s. 282-283.

Karamanoğulları Tarihi adı ile çevrilmiş olan eserden, Karaman oğullarının Türkiye Selçuklu Devleti tarihindeki yeri ve bilhâssa Konya'yı işgalleriyle ilgili çağdaş yerli kaynaklarda bulunmayan bazı farklı bilgiler içermiş olması nedeniyle tezimizde istifade ettik⁹.

Doğrudan Eminüddîn Mîkâîl hakkında olmasa da onun müstevfilik ve saltanat nâipliği yapmış olduğu dönem hakkında bilgiler veren çağdaş kaynaklar, tezimizin bütünlüğü açısından en az yukarıda bahsetmiş olduğumuz kaynaklar kadar mühimdir. Dönem hakkında bilgi edinmek için yararlanmış olduğumuz bu çağdaş kaynaklardan ilki, Karaman oğullarının 1277 yılındaki Konya'yı işgallerinde baş aktörlerden birisi olmuş olan ve yerli müelliflerce Cimrî lâkabı ile zikredilmiş olan şahıs hakkında bilgi veren Yûsufî adlı şahsın 13. asırda yazmış olduğu **Hâmûşnâme** adlı eserdir. Eserin bu bölümü Fuad Köprülü'nün "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları" adlı makalesinde neşredilmiştir. Eser Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa koleksiyonunda, 34 Fa 1597/5 numara ile kayıtlıdır¹⁰.

Dönem hakkında içermiş oldukları bilgiler nedeniyle tezimizde yararlanmış olduğumuz diğer çağdaş yazılı kaynaklar ise, Ömer Rıza Doğrul'un, İngilizce tercümesinden Türkçeye çevirmiş olduğu ve orijinali Süryânîce olan **Abû'l Farac Tarihi**¹¹, İlhanlıların Bağdad valiliğini yapmış olan Alâaddin Ata Melik Cüveynî'nin yazmış olduğu ve Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye çevrilmiş olan

⁹ Şikâri, **Şikâri'nin Karaman Oğulları Tarihi**, Haz. Mesud Koman, Konya 1946; Eser hakkında bilgi edinmek için bkz. Köprülü, **a.g.m.**, s. 399-401.

¹⁰ Eser hakkında bilgi edinmek için bkz. Fuad Köprülü, **a.g.m.**, s. 446-447.

¹¹Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, Çev. Ömer Rıza Doğrul, 2. Baskı, Ankara 1987, C. II. Müellif ve eseri ile ilgili bilgi edinmek için bkz. Edward G. Browne, **A Literary History of Persia**, Volume II, Cambridge 1956, pp. 469; Şeşen, **a.g.e.**, s. 153-154.

Tarih-i Cihan Güşa¹², Bizanslı tarihçi Akropolites'in İngilizceye tercüme edilmiş olan **Tarih**'i¹³, ve yine bir başka Bizanslı tarihçi olan Pachymeres'in, İlcan Bihter Barlas tarafından **Bizanslı Gözüyle Türkler** adı ile Türkçeye çevrilmiş olan **Historia**¹⁴ adlı eserleridir.

Tarih-i Cihan Güşa'nın haricinde tezimizde yararlanmış olduğumuz bir diğer İlhanlı kaynağı ise, Reşidüddin Fazlullah'ın, 14. asırda yazmış olduğu **Câmi'üt-Tevarih** adlı eserdir. Tezimizde bu eserin W. M. Thackston tarafından üç cilt halinde özetlemiş olan İngilizce tercümesinden istifade ettik¹⁵.

¹² Alaaddin Ata Melik Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev. Mürsel Öztürk, 1. Baskı, Ankara 1988, 1. cilt. Eser ve müellifi hakkında ayrıntılı bilgi almak için bkz. M. Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları – Tarih Ve Müverrihler** –, İstanbul 1991, s. 219-240; E. Browne, **a.g.e.**, Volume II, pp. 473, Volume III, s. 64-67; Şeşen, **a.g.e.**, s. 165-166.

¹³ George Akropolites, **The History**, İng. Trc. Ruth Macrides, New York 2007. Akropolites ve adı geçen eseri hakkında bilgi edinmek için bkz. Gyula Moravcsik, **Byzantinoturcica** I, Akademie Verlag, Berlin 1958, s. 266-268. Türk tarihi ile ilgili bilgi veren Bizans kaynakları hakkında bilgi almak için ayrıca bkz. Melek Delilbaşı, "Türk Tarihinin Bizans Kaynakları", **Cogito**, S. 17, İstanbul 1999, s. 339-351; Akdes Nimet Kurat, "Bizansın Son ve Osmanlıların İlk Tarihçileri", **Türkiyat Mecmuası**, III, (1926-1935), s. 185-206.

¹⁴ Georges Pachymeres, **Relations Historiques**, Çev. İlcan Bihter Barlas, **Bizanslı Gözüyle Türkler**, 1. Baskı, İstanbul 2009. Pachymeres ve eseri ile ilgili bilgi almak için bkz. G. Moravcsik, **a.g.e.**, I, s. 280-282.

¹⁵ Rashiduddin Fazlullah, **Jami'u't-tawarikh: Compendium of Chronicles**, English Translation&Annotation by W. M. Thackston, First Published, Edited by Şinasi Tekin&Gönül Alpay Tekin, 1999, Part Two and Three. Reşidüddin Fazlullah ve adı geçen eseri ile ilgili bilgi edinmek için bkz. M. Ş. Günaltay, **a.g.e.**, s. 260-300; E. Browne, **a.g.e.**, Volume III, pp. 68-75; Şeşen, **a.g.e.**, s. 234-237.

Tezimizde Eminüddîn Mîkâîl'in eserleri hakkında vermiş olduğumuz bilgilerin bir kısmı, Osmanlı Arşivindeki yazılı kaynaklar ile bu kaynaklar üzerinde yapılmış olan modern araştırmalara dayanmaktadır. Bilhâssa, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 453 numaralı tapu tahrir defteri, Eminüddîn Mîkâîl'in İstifâ Divân'ındaki kariyeri ile ilgili çağdaş kaynaklarda bulunmayan çok önemli bir bilgiyi elde etmemizde büyük bir fayda sağlamıştır. Bununla birlikte, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde etmiş olduğumuz bu önemli bilgiden ilk olarak, Halime Doğru'nun, **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi** adlı kitabı sayesinde haberdar olduk¹⁶.

Eminüddîn Mîkâîl'in 1274 yılında, Sivrihisar'da onartmış olup, bugünkü formuna kavuşturmuş olduğu ve günümüzde Ulu Câmi olarak bilinen bu yapının Türkiye Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait mimârî özellikleri ve yine bu dönemlere ait olan kitâbeleri üzerinde incelemeler yapmış olan Tahsin Özalp'ın, **Sivrihisar Tarihi**¹⁷ ve Erol Altınsapan'ın, **Ortaçağ'da Eskişehir Ve Çevresinde Türk Sanatı(11.-15. Yüzyıllar Mimarisi)**¹⁸ isimli eserlerinin de çalışmamıza büyük katkıları olmuştur.

Eminüddîn Mîkâîl ile alâkalı çağdaş kaynaklarda yer almayan bir diğer önemli bilgi ise, Yasemin Demircan'ın 16. yüzyıla ait Konya Evkaf defterlerindeki, Kayseri vakıfları ile ilgili kayıtları incelemesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Demircan'ın yapmış olduğu bu araştırmalar, sonradan **Tahrir Ve Evkaf**

¹⁶ Halime Doğru, **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi**, Ankara 1997.

¹⁷ Tahsin Özalp, **Sivrihisar Tarihi**, Eskişehir 1960.

¹⁸Erol Altınsapan, **Ortaçağ'da Eskişehir Ve Çevresinde Türk Sanatı (11. -15. Yüzyıllar Mimarisi)**, Eskişehir 1999.

Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları isimli bir kitap halinde yayınlanmış olup, bizde tezimizde bu eserden istifâde ettik¹⁹.

Eminüddîn Mîkâîl hakkında bugüne dek doğrudan yapılmış olan herhangi bir çalışmaya rastlamamış olduğumuzdan, hazırlamış olduğumuz tez, bu anlamda bir ilktir. Bununla birlikte, hazırlamış oldukları eserlerde Eminüddîn Mîkâîl hakkında kısa bilgilendirmelerde bulunmuş olan araştırmacılarda mevcuttur. Bu araştırmacılar arasında Abdülbaki Gölpınarlı Türkçeye çevirmiş olduğu Mevlânâ Celâleddîn'e ait olan **Mektuplar** adlı eserin açıklama kısmında, 229. ve 230. sayfalarda, Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye** isimli eserinin 561. sayfasında bulunan 5. dipnotta ve Nejat Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman** adlı eserinin 172. sayfasında bulunan 136. dipnotta Eminüddîn Mîkâîl hakkında kısa bilgiler vermişlerdir²⁰.

Tezimizde Eminüddîn Mîkâîl'in yaşamış olduğu dönemle ilgili olarak, başta Fuad Köprülü olmak üzere Osman Turan, Claude Cahen, İsmail H. Uzunçarşılı, V. A. Gordlevski, Faruk Sümer, Bertold Spuler, Speros Vryonis, Charles Melville, Ali Sevim ve İlhan Erdem gibi Türkiye Selçuklu Devleti tarihi hakkında kapsamlı araştırmalar yapmış olan değerli pek çok tarihçinin araştırma eserlerinden de istifâde ettik.

¹⁹ Yasemin Demircan (Özırmak), **Tahrir Ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları**, Kayseri 1992.

²⁰ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, 3. Baskı, İstanbul 1993; Nejat Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman**, Ankara 1970.

GİRİŞ

1. Eminüddîn Mikâîl'in Saltanat Nâipliği Döneminin Başlangıcına Kadar Olan Süreçte, Türkiye Selçuklu Devleti'nde Meydana Gelmiş Olan Siyâsî Gelişmelere Genel Bir Bakış

Anadolu'nun Türkleşme sürecinde Malazgirt zaferinden sonra en önemli siyasi güç haline gelmiş olan Türkiye Selçuklu Devleti, Alp Arslan tarafından tutsak edilmiş olan Kutalmış oğlu Süleymanşâh ve kardeşlerinin, Alp Arslan'ın ölümünün ardından başlamış olan taht mücâdelelerinden istifâde ederek Anadolu'ya gelmiş olmaları ve burada Büyük Selçuklu yönetimine muhâlif olan pek çok Türkmen boyunun da desteğini alarak gerçekleştirmiş oldukları fetihler neticesinde, 1075 yılında kurulmuştur¹.

Bizans'ta yaşanan iktidâr mücâdelelerinden de faydalanmış olan Süleymanşâh bu sayede, devletin sınırlarını genişletme imkânına sahip olmuş ve ayrıca bu genişleme süreci içerisinde Büyük Selçuklu sultanı Melikşâh'ın, Türkiye Selçuklu Devletini itâat altına alma girişimleri karşısında da devletin bağımsızlığını koruyabilmeyi başarmıştır².

¹ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, 3. Baskı, İstanbul 1993, s. 45-47, 53-55. Ayrıca bkz. Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, Çev. Yıldız Moran, 3. Baskı, İstanbul 1994, s. 89.

² Turan, **a.g.e.**, s. 55-60. Gordlevski, Süleymanşâh'ın Anadolu'da büyük yurtluklarda çalışan köleleri ve toprak kölelerini özgürleştirerek, toplumsal bir reform gerçekleştirmiş olduğunu ve ayrıca Süleymanşâh'tan sonra da Selçukluların bu yöntemle, Bizans köylülerini kendilerine çekmiş

1081 yılında Bizans İmparatoru Alexis Komnenos ile yapmış olduğu anlaşmanın ardından, 1082 yılında Çukurova (Kilikya)'ya girerek Tarsus'u fethetmiş olan Süleymanşâh, bir yıl zarfında Adana, Masisa, Anazarba ve bütün Kilikya beldelerini de hâkimiyeti altına almıştır³.

Süleymanşâh 1085 yılında Antakya'yı ele geçirip, ardından Halep'i kuşatmış ancak bu gelişme nedeniyle Süleymanşâh'ın doğudaki hâkimiyetini genişletmesinden endişe duymuş olan Büyük Selçuklu sultanı Melikşâh, kardeşi Tutuş ile Artuk Bey'i, Süleymanşâh üzerine yollamış ve bunun sonucunda 5 Haziran 1086 tarihinde, Halep'e üç mil mesafede bulunan Ayn Saylam mevkiinde iki taraf arasında gerçekleşen savaşta, Süleymanşâh yenilgiye uğrayarak hayatını kaybetmiştir⁴.

Süleymanşâh'ın ölümünün ardından, I. Kılıç Arslan'ın 1092 yılında tahta çıkmasına değin geçen süre içerisinde, Süleymanşâh'ın Antakya seferine çıkarken İznik'te başkumandan olarak bırakmış olduğu Ebû'l Kasım devlete sahip çıkarak, Melikşâh'ın Anadolu'yu itâat altına alma girişimleri karşısında, devletin mevcûdiyetini ve bağımsızlığını korumak için mücâdele etmiştir. Ebû'l Kasım'ın

olduklarını ifâde etmiştir bkz. Vladimir Aleksandrovic Gordlevski, **Gosudarstvo Sel'djukidov Maloy Azii**, Çev. Azer Yaran, **Anadolu Selçuklu Devleti**, Ankara 1988, s. 170.

³ Turan, **a.g.e.**, s. 61, 69. Ayrıca bkz. Anna Kommena, **Alexiad**, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1996, s. 124-126.

⁴ Cahen, **a.g.e.**, s. 92; Turan, **a.g.e.**, s. 73-75; Ali Sevim- Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, Ankara 1995, s. 425-426; Anna Kommena, **a.g.e.**, s. 195.

Büyük Selçuklu kumandanı Emîr Bozan tarafından öldürülmesinin ardından ise, kardeşi Ebû'l Gazî, I. Kılıç Arslan tahta çıkana dek devleti idâre etmeyi başarmıştır⁵.

1092 yılında İznik'te, Türkiye Selçuklu Devleti tahtına çıkmış olan I. Kılıç Arslan, devleti yeniden teşkilâtlandırmasının ardından, 1095 yılında Malatya seferine çıkmıştır⁶. Bununla birlikte, I. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı kuşatmakla meşgul olduğu esnâda başlamış olan I. Haçlı seferi, İznik'in 1097 yılında Haçlı ve Bizans ordularınca kuşatılarak ele geçirilmesine neden olmuştur. Sultan I. Kılıç Arslan bu gelişme üzerine, Dânişmendli Ahmed Gazî ve Kayseri emîri Hasan Bey'in kuvvetleri ile birlikte 4 Temmuz 1097 tarihinde Eskişehir önlerinde, Haçlı ve Bizans ordularıyla karşılaşmış ancak yapılan mücadelede istemiş olduğu başarıyı sağlayamadığından dolayı geri çekilmek zorunda kalmıştır⁷. Haçlı seferinin neden olduğu bu ânî sarsıntının ardından, yeni pâyitaht olarak belirlemiş olduğu Konya'ya çekilen Sultan I. Kılıç Arslan, birkaç sene süren bir hazırlanma sürecinin ardından, Dânişmendli Ahmed Gazî'nin kuvvetleri ile birlikte yeniden harekete geçerek, 1101 yılında Amasya ve Ereğli'de, Haçlı ordularına karşı büyük başarılar elde etmiştir⁸.

⁵ Cahen, **a.g.e.**, s. 93-95; Turan, **a.g.e.**, s. 84-87, 96; Anna Kommena, **a.g.e.**, s. 201-206. Alexiad'da ayrıca, Ebu'l Kasım'ın, sultan ünvanını kullanmış olduğuna dâir bir kayıt bulunmaktadır bkz. Anna Kommena, **a.g.e.**, s. 197. Osman Turan Alexiad'daki bu kayıtla ilgili olarak; Ebu'l Kasım'ın sultan ünvanı alabilmesi için Selçuklu soyundan gelmiş olması gerektiğini ancak bu husûsta hiçbir ize rastlanılmadığını ifâde etmiştir. Bkz. Turan, **a.g.e.**, s. 84.

⁶ Turan, **a.g.e.**, s. 96-98; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 428-430.

⁷ Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 2. Baskı, İstanbul 2004, s. 29; 34-35; Turan, **a.g.e.**, s. 98-103; Anna Kommena, **a.g.e.**, s. 326, 332-333; Cahen, **a.g.e.**, s. 98-99.

⁸ Demirkent, **a.g.e.**, s. 65-71; Turan, **a.g.e.**, s. 104-105; Anna Kommena, **a.g.e.**, s. 346-347.

Bununla birlikte, Haçlılara karşı kazanılan başarılarından bir süre sonra, I. Kılıç Arslan ile Gümüştekin Ahmed Gazî arasındaki ittifâk ilişkisi bozulmuş olup, I. Kılıç Arslan, Ahmed Gazî'nin ölümünün ardından, 1105 yılında Malatya'yı kuşatarak ele geçirmiştir. Sultan I. Kılıç Arslan, aynı yıl içerisinde Saltuk oğulları ve Sökmen oğulları beylikleri dışındaki tüm Doğu Anadolu beyliklerini de kendi tâbiyeti altına almayı başarmıştır⁹.

I. Kılıç Arslan'ın Doğu Anadolu'daki genişleme siyaseti bir süre sonra, Büyük Selçuklular ile Türkiye Selçukluları arasında, yeni bir hâkimiyet mücâdelesinin yaşanmasına neden olmuş ve bunun sonucunda iki taraf arasında 14 Haziran 1107 tarihinde gerçekleşmiş olan savaşta, I. Kılıç Arslan yenilgiye uğrayarak, hayatını kaybetmiştir¹⁰.

Savaşın ardından Emîr Çavlı tarafından tutsak edilerek, Büyük Selçuklu sultanına götürülmüş olan I. Kılıç Arslan'ın oğlu Şahinşâh, bir rivayete göre kaçarak, diğer bir rivayete göre de Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar'ın emri ile Anadolu'ya gelmiş ve 1110 yılında Konya'da Türkiye Selçuklu Devleti tahtına çıkmıştır. Altı yıl süren saltanatı süresince Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Bizans tarafından ele geçirilmiş olan topraklarını geri almak için mücâdele etmiş olan Şahinşâh, bir süre sonra kardeşi Mesûd'un, Dânişmendli Emîr Gazî'nin desteğini alarak, kendisine karşı başlatmış olduğu iktidâr mücâdelesini karşısında başarısız olarak, 1116 yılında tahtını kaybetmiştir¹¹.

⁹ Cahen, **a.g.e.**, s. 99-100; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 432; Turan, **a.g.e.**, s. 106-108.

¹⁰ Turan, **a.g.e.**, s. 108-110; Cahen, **a.g.e.**, s. 100. Ayrıca bkz. Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 432-433.

¹¹ Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 435-436; Turan, **a.g.e.**, s. 153-160; Anna Kommena, **a.g.e.**, s. 499-501.

Saltanatının ilk yıllarında, kayınpederi Dânişmendli Emîr Gazî'nin nüfûzu altında bulunmuş olan Sultan Mesûd, Emîr Gazî'nin ölümünden sonraki süreçte Dânişmendli nüfûzundan kurtularak, Anadolu'da hâkimiyeti yeniden Selçuklulara intikal etmeyi başarmıştır¹². Sultan Mesud bunun yanı sıra, 1146 yılında Bizans ve 1147 yılında, Haçlı orduları karşısında büyük başarılar elde ederek, Türklerin Anadolu'yu yurt edinme sürecine de büyük katkılar sağlamıştır¹³.

Türkiye Selçuklu Devletini Anadolu'da yeniden büyük bir güç haline getirmiş olan Sultan Mesûd, Ermeniler üzerine düzenlemiş olduğu son Kilikya seferinden on ay sonra hastalanarak, 1155 yılında vefat etmiştir¹⁴.

Babasının ölümünün ardından 1155 yılında tahta çıkmış olan II. Kılıç Arslan, taht iddiâsıyla kendisine karşı harekete geçmiş olan kardeşleri ve akrabalarını bertaraf etmesinin ardından, devletin sınırlarını korumak ve genişletmek için mücadeleye başlamıştır¹⁵.

Türkiye Selçuklu Devleti ile Bizans arasındaki ilişkiler, Türkmenlerin Bizans sınırlarına akınlar yapmaya devam etmiş olması nedeniyle bir süre sonra bozulmuş ve bunun üzerine İmparator Manuel 1176 yılında, büyük bir ordu ile Anadolu üzerine sefere çıkmıştır. Bununla birlikte, İmparator Manuel'in düzenlemiş olduğu bu sefer, Bizans ordusunun Myriokephalon denilen dar ve sarp bir vadide yenilgiye uğramasıyla neticelenmiş ve Sultan II. Kılıç Arslan elde etmiş olduğu bu

¹² Cahen, **a.g.e.**, s. 109; Turan, **a.g.e.**, s. 193.

¹³ Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, 4. Baskı, Ankara 1995, s. 353-354; Demirkent, **a.g.e.**, s. 103-110; Turan, **a.g.e.**, s. 180-185; Cahen, **a.g.e.**, s. 109-110.

¹⁴ Cahen, **a.g.e.**, s. 111-112; Turan, **a.g.e.**, s. 190-192.

¹⁵ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 361; Turan, **a.g.e.**, 197-205; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 442-444.

zaferle birlikte, Bizans'ın Türkleri Anadolu'dan çıkarma ümîdini de yok etmiştir¹⁶. Myriocephalon zaferinin ardından 1178'de Malatya'yı alan II. Kılıç Arslan, Salâhaddin Eyyubî ile de doğuda hâkimiyet mücâdelesine girmiştir¹⁷.

Uzun ve önemli başarılarla dolu bir saltanat hayatının ardından yaşlanmış olan II. Kılıç Arslan, ülkeyi 11 oğlu arasında paylaştırarak Konya'ya çekilmiştir. Bununla birlikte bir süre sonra, oğulları arasında başlamış olan taht mücâdeleleri ve ayrıca Alman İmparatoru Frederic Barbarossa'nın, 1190 yılında düzenlemiş olduğu Üçüncü Haçlı seferinde¹⁸Selçuklu topraklarından geçmek istemiş olması, Sultan II. Kılıç Arslan'ın, yaşamının son yıllarını da mücâdele ile geçirmesine neden olmuş ve velîahdı olarak atamış olduğu en küçük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev ile birlikte, diğer oğlu Kudbeddin Melikşâh'ın idâresindeki Aksaray'ın kuşatılması esnasında rahatsızlanarak, 1192 yılında vefat etmiştir¹⁹.

Babası tarafından velîaht tayîn edilmiş olan Gıyâseddin Keyhüsrev, böylece 1192 yılında Konya'da Selçuklu tahtına çıkarak, sultanlığını ilân etmiş ancak bir süre sonra kardeşi Tokat meliki Rükneddin Süleymanşâh'ın kendisine karşı başlatmış olduğu taht mücâdelesine karşısında başarısız olarak, 1196 yılında tahtı kardeşine bırakmak zorunda kalmıştır²⁰.

Kardeşi Gıyâseddin Keyhüsrev'i bertaraf etmesinin ardından tahta geçmiş olan II. Süleymanşâh sekiz yıl süren saltanatı boyunca, devletin sınırlarını doğuda Gürcistan'a, kuzeyde Karadeniz sâhillerine ve Bolu'ya kadar genişletmiş, ayrıca

¹⁶ Cahen, **a.g.e.**, s. 115-116; Turan, **a.g.e.**, s. 205-210.

¹⁷ Turan, **a.g.e.**, s. 211-213; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 445.

¹⁸ Üçüncü Haçlı seferi hakkında detaylı bilgi almak için bkz. Demirkent, **a.g.e.**, s. 145-163.

¹⁹ Cahen, **a.g.e.**, s. 122-125; Turan, **a.g.e.**, s. 216-226.

²⁰ Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 448; Cahen, **a.g.e.**, s. 125.

Erzincan Mengüceklerine, Artuklu ve Eyyubî meliklerine ve Kilikya Ermeni Krallığına da metbûluğunu kabul ettirmiştir²¹.

1202 yılında Gürcüler üzerine başarısız bir sefer düzenlemiş olan II. Süleymanşâh, bu sefer esnasında, Saltuklu hükümdârı Melikşah'ın²² olumsuz tavırlarından dolayı Saltuk oğulları hâkimiyetine son vererek, Erzurum'u Selçuklu toprakları içerisine dâhil etmiştir. Saltanatı süresince Türkiye Selçuklu Devleti sınırlarını genişletmek için mücadele etmiş olan II. Rükneddin Süleymanşâh, 1204 yılında hastalanarak hayatını kaybetmiştir²³.

II. Rükneddin Süleymanşâh'ın ardından tahta geçen küçük yaştaki oğlu III. İzzeddin Kılıç Arslan'ın saltanatı, sekiz ay kadar sürmüş ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev, uzun bir gurbet hayatının ardından Anadolu'ya dönerek, yeniden tahtın sahibi olmayı başarmıştır²⁴. Tahta ikinci kez geçmesinin ardından I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Karadeniz kıyılarında Komnenos Rûm devletiyle mücâdele ederek, Karadeniz ticâret yolunun yeniden güvenli bir şekilde işlenmesini sağlamış, ardından Lâtinlerin eline

²¹ Turan, **a.g.e.**, s. 262; Selim Kaya, **I. Gıyâseddin Keyhüsrev Ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, Ankara 2006, s. 58-96.

²² Son Saltuklu hükümdarının kimliği hususunda tarihçiler arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Osman Turan bu hususta son Saltuklu hükümdarının Nasireddin Muhammed olduğunu belirtmiş olmasına karşın Faruk Sümer, Nasireddin Muhammed'den sonra beyliğin başına Mama Hatun'un ve onun ardından ise son Saltuklu hükümdarı olarak belirtmiş olduğu Melikşah'ın geçmiş olduğunu ifade etmiştir bkz. Turan, **a.g.e.**, s. 253; Faruk Sümer, **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, Ankara 1990, s. 36-38; Ayrıca bkz. İlhan Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", **Türkler**, C. 6, Ankara 2002, s. 406; Kaya, **a.g.e.**, s. 77.

²³ Turan, **a.g.e.**, s. 251- 262. Krş. Kaya, **a.g.e.**, s. 94.

²⁴ Cahen, **a.g.e.**, s. 126; Turan, **a.g.e.**, s. 268-274.

geçmiş olan Antalya'yı 1207 yılında fethederek, Avrupalılarla ticârî anlaşmalar yapmıştır²⁵.

Bununla birlikte, Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu olumlu gidişatı bir süre sonra, İznik Rûm Devleti ile olan ilişkilerin bozulmasına neden olmuş ve 1211 yılında iki taraf arasında, Antiochia kenti civarında yapılan savaşta, Sultan I. Keyhüsrev bir dikkatsizlik sonucu hayatını kaybetmiştir²⁶.

I. Keyhüsrev'in ardından 1211 yılında tahta çıkan I. İzzeddin Keykâvus, kendisine karşı taht iddiâsıyla harekete geçmiş olan kardeşi Alâeddin Keykûbâd'ı bertaraf etmesinin ardından, babası I. Keyhüsrev'in, Kıbrıs kralı ile yapmış olduğu ticâret anlaşmasını 1214 yılında yenileyerek, aynı yıl içerisinde önemli bir ticâret limanı olan Sinop'u ele geçirmiş ve 1216'yılında da Antalya'yı ikinci kez fethederek, devleti önemli ticâret limanlarına kavuşturmuştur²⁷. Babasının ticâret politikalarını devam ettirerek, devletin iktisâdî gelişimine büyük bir katkı sağlamış olan I. Keykâvus, 1220 yılında Halep'e yeni bir sefer düzenlemek isterken hastalanarak, Viranşehir'de hayatını kaybetmiştir²⁸.

I. İzzeddin Keykâvus'un hayatını kaybetmesi üzerine daha önceden Malatya civarındaki Minşâr kalesinde tutsak edilmiş olan Alâeddin Keykubâd, ileri

²⁵ W. Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, Çev. Enver Ziya Karal, 2. Baskı, Ankara 2000, s. 334-335; Turan, **a.g.e.**, s. 278-280, 283-285; Cahen, **a.g.e.**, s. 129.

²⁶ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 396-397; Turan, **a.g.e.**, s. 287-290; Cahen, **a.g.e.**, s. 129.

²⁷ Turan, **a.g.e.**, s. 300-304, 308-310; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 456-457. I. İzzeddin Keykâvus ile Kıbrıs Kralı Hugues arasındaki mektuplaşmalar ve ahidnâmeler için bkz. Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar**, 2. Baskı, Ankara 1988, s. 139-142.

²⁸ Turan, **Türkiye**, s. 316-319.

gelen devlet adamlarının kararıyla hapisten çıkartılmasının ardından 1220 yılında, Türkiye Selçuklu Devleti tahtına geçmiştir²⁹.

Tahta geçmesinin ardından olası bir Moğol istîlâsına karşı sınır kalelerini tahkîm ettirerek, Sivas, Kayseri, Konya gibi büyük şehirlerin sûrlarını ve kalelerini yeniden inşâ ettirmiş olan Alâeddin Keykubâd, daha sonra Ortaçağda, Batılların, Candelore adını vermiş oldukları ve Akdeniz ticâretinde önemli bir liman şehri olan Alâîye seferine çıkarak, kentin 1223 yılında, Türkiye Selçuklu Devleti topraklarına dâhil olmasını sağlamıştır³⁰.

Alâîye'nin fethinin ardından, aynı yıl içerisinde devlette nüfûzu oldukça artmış olan bazı beyleri bertaraf ederek, hâkimiyetini sağlamlaştırmış olan I. Alâeddin Keykubâd, daha sonra 1225 yılında, Ermeniler üzerine bir düzenletmiş olup, bu sefer sonrasında ele geçirilmiş olan İç-il beldesine, içlerinde Karamanlılarında yer aldığı Türkmen gruplarını yerleştirmiştir³¹.

1226 yılında Adıyaman, Kâhta, Çemişgezek kalelerini ele geçirip, Diyarbakır Artuklularını yeniden Selçuklu tâbiyeti altına almış olan I. Alâeddin Keykubâd, 1227 yılında Selçukluların düzenlemiş olduğu ilk deniz aşırı seferde,

²⁹ Turan, **a.g.e.**, s. 326-330; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 459; Salim Koca, “ Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler Ve Alâeddin Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı”, **I. Alâeddin Keykubat Dönemi Sempozyumu Bildirileri (06-07 Kasım 2008)**, Editörler: Yusuf Küçükdağ, Mustafa Çıpan, Konya 2010, s. 19-43.

³⁰ Turan, **a.g.e.**, s. 331, 335-337; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 459-460. Alâîye şehrinin o dönemdeki ticari önemi hakkında bkz. Heyd, **a.g.e.**, s. 611-612.

³¹ M. Fuad Köprülü, “Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar”, **Türkiyat Mecmuası**, C. II, İstanbul 1928, s. 15; Turan, **a.g.e.**, s. 339-345.

Karadeniz ticâretinde önemli bir liman kenti olan Suğdak'ı, Selçuklu hâkimiyeti altına almıştır³².

1228 yılında Mengücek beyi Davudşah'ın, Selçuklu tâbiyyetiyetinden çıkmak istemiş olması üzerine Mengücek beyliğini, Divriği kolu hariç ortadan kaldırmış olan Alâeddin Keykubâd, Hârezmşah Devleti'nin yıkılmasının ardından, Azerbaycan'a çekilerek Moğollarla mücâdeleye devam etmiş olan Celâleddin Hârezmşah ile de Moğollara karşı bir ittifâk kurmuştur³³. Bununla birlikte, Celâleddin Hârezmşah'ın bir süre sonra, Erzurum Selçuklu Meliki Cihânşâh ile birlikte Doğu Anadolu'da, Selçuklular aleyhinde bir politika izlemeye başlamış olması ve son olarak 1230 yılında Ahlât'ı işgal etmesi, iki taraf arasında 10 Ağustos 1230 tarihinde, Erzincan'ın batısındaki Yassıçimen ovasında bir savaş yaşanmasına neden olmuş ve bu savaş Celâleddin Hârezmşah'ın yenilgisiyle sonuçlanmıştır³⁴.

1232 yılında Moğolların Sivas yakınlarına kadar bir akın düzenlemiş olmaları, Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın, Selçuklu topraklarına gerçekleşecek olası bir Moğol saldırısını önlemek amacıyla aynı yıl içerisinde, Moğol Hân'ı Ögedey'e bir elçi göndererek, barış teklifinde bulunmasına ve ayrıca olası bir Moğol akınını daha

³² Gordlevski, **a.g.e.**, s. 55; Turan, **a.g.e.**, s. 347-348, 357-359; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 462-463.

³³ İlhan Erdem, “ I. Alâeddin Keykubad'ın Doğu Politikası Ve Moğollar”, **I. Alâeddin Keykubat Ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri (06-07 Kasım 2008)**, s. 87-89.

Hârezmşahlar ile Moğollar arasındaki mücâdeleler ile ilgili ayrıntılı bilgi almak için bkz. V.V. Barthold, **Moğol İstilâsına Kadar Türkistan**, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, 1. Baskı, İstanbul 1981, s. 485-523, 535-549. Alâeddin Keykubâd ile Celâleddin Hârezmşâh arasındaki mektuplaşmalar, bu ittifâkın oluşum sürecine dâir bilgiler içermektedir. Bkz. Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 82-85.

³⁴ Turan, **Türkiye**, s. 366-372; Erdem, **a.g.m.**, s. 87-89. Cahen, Yassıçimen savaşının 29 Temmuz 1231 tarihinde gerçekleşmiş olduğunu belirtmiştir bkz. Cahen, **a.g.e.**, s. 138; Sümer, “Türk Baylikleri”, s. 55-56.

ileride karşılamak amacıyla, Moğol akınları ile tahrîp olmuş olan Ahlat, Van, Bitlis, Adilcevaz gibi yerleri de Selçuklu sınırları içerisine dahil etmesine neden olmuştur³⁵.

1235 yılında Eyyubîler üzerine ikinci bir sefer düzenletmiş olan Alâeddin Keykubâd; Siverek, Rakka, Harran beldeleri ile Urfa şehrinin ele geçirilmesini sağlamış fakat Selçuklu ordusunun dönmesinin ardından fethedilmiş olan bu yerler ertesi yıl yeniden Eyyubîlerin eline geçmiştir³⁶.

1237 yılında, Eyyubîler üzerine yeni bir sefer düzenlemek için Kayseri’de ordusunu hazırlamakla meşgul olan I. Alâeddin Keykubâd, bu esnâda kendisine Moğol Hân’ı Ögedey’in cevabını getiren Moğol elçisi ile de görüşerek, Ögedey’in dünya hâkimiyetini kabul ettiğini bildirmiştir³⁷.

Bununla birlikte, ordusunun sefer hazırlıklarını tamamlamış olan I. Alâeddin Keykubâd, Eyyubîler üzerine harekete geçmeden önce Ramazân bayramı dolayısıyla, ileri gelen devlet adamları ve yabancı ülke elçileri için düzenlemiş olduğu bir şölen sırasında zehirlenerek, 1 Haziran 1237 tarihinde hayatını kaybetmiştir³⁸.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd ölmeden evvel küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan’ı kendisinin velîahdı olarak ilân etmiş olmasına karşın, başlarında Saadeddin

³⁵ Turan, **a.g.e.**, s. 375-377; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 465; Erdem, **a.g.m.**, s. 87-89.

³⁶ Turan, **a.g.e.**, s. 382; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 466; Erdem, **a.g.m.**, s. 87-89.

³⁷ Cahen, **a.g.e.**, s. 141; Turan, **a.g.e.**, s. 384-387; Charles Melville, “Anatolia under the Mongols”, **The Cambridge History of Turkey, Vol. 1: Byzantium To Turkey, 1071-1453**, First Published, Edited by Kate Fleet, New York 2009, s. 53. I. Alâeddin Keykubâd’ın Moğollara yönelik izlemiş olduğu politika ile ilgili olarak bkz. Abdülkadir Yuvalı, “Sultan I. Alâeddin Keykubâd’ın Moğol Politikasının Türkiye Tarihi Yönüyle Değerlendirilmesi”, **I. Alâeddin Keykubat Ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri (06-07 Kasım 2008)**, s. 305-308.

³⁸ Turan, **a.g.e.**, s. 387-389.

Köpek'in bulunduğu bazı devlet adamlarının teşebbüsleri sonucunda, tahtı II. Gıyâseddin Keyhüsrev ele geçirmiştir³⁹. Bununla birlikte, II. Keyhüsrev'in eğlenceye düşkün zayıf kişiliği, Vezîr Sadeddin Köpek'in, devlet yönetimindeki etkinliğinin artmasına neden olmuş ve bu sayede kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş olan Sadeddin Köpek, değerli pek çok devlet adamını ortadan kaldırarak, devlet idâresinin zayıflamasına yol açmış ve sonrasında da Selçuklu tahtına çıkmak için propaganda yapmaya başlayınca, II. Keyhüsrev'in emriyle ortadan kaldırılmıştır⁴⁰.

II. Keyhüsrev'in sergilemiş olduğu bu kötü yönetim, Türkmenlerin, 1240 yılında Baba İshak önderliğinde ayaklanmalarına neden olmuş ve bu isyân ücretli Frank askerlerinin de yardımıyla zorlukla bastırılabilmiştir⁴¹.

Bununla birlikte, bu isyanın ardından Türkiye Selçuklu Devleti yönetimindeki zaâfların farkına varmış olan Moğollar, 1242 yılında Erzurum'u işgal etmişler ve bir yıl sonrada Köseadağ'da, Selçuklu ordusunun neredeyse hiç savaşımadan dağılması üzerine Sivas, Kayseri, Erzincan gibi Selçuklu şehirlerini yağmalayarak, Azerbaycan'daki Mugan kışlağına çekilmişlerdir. Yenilginin ardından

³⁹ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, C. I, Ankara 1969, s. 7; Turan, **a.g.e.**, s. 389; 404-405.

⁴⁰ Cahen, **a.g.e.**, s. 141-142; Sümer, **a.g.m.**, gös. yer; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 468-469; Turan, **a.g.e.**, s. 407-413.

⁴¹ Sümer, **a.g.m.**, s. 8-9; Ocak, **a.g.e.**, s. 127-139; Cahen, **a.g.e.**, s. 143-144. Osman Turan, isyânı idare eden Baba İshak ile onun şeyhi olarak bilinen Baba İlyas(Baba Resul)'in aslında aynı kişi olduklarını ifâde ederken bkz. Turan, **a.g.e.**, s. 426; Ahmet Yaşar Ocak, Ebû'l Ferec ve Elvan Çelebi'nin kayıtlarına dayanarak, Baba İshak ile Baba İlyas'ın farklı şahsiyetler olduğunu belirtmiştir. Bkz. A. Yaşar Ocak, **Babailer İsyanı**, 3. Baskı, İstanbul 2000, s. 122-124. Bu konu hakkında ayrıca bkz. Gregory Abû'l-Farac(Bar Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, Çev. Ömer Rıza Doğrul, 2. Baskı, Ankara 1987, C. II, s. 539-540; Gordlevski, **a.g.e.**, s. 178.

Vezîr Mühezzibüddîn Ali'nin Mugan'a giderek, Moğollarla yapmış olduğu anlaşma sonrasında da Türkiye Selçuklu Devleti, artık Moğollara her yıl düzenli vergi ödemesi gereken vassal bir devlet haline gelmiştir⁴².

II. Keyhüsrev'in 1246 yılında ölmesi, geride kalan üç şehzâdenin çocuk yaşta olmaları nedeniyle, devletin içinde bulunduğu durumun giderek daha kötü bir hal almasına sebep olmuştur. Şemseddin İsfahânî ve Celâleddin Karatay gibi ileri gelen devlet adamlarının kararı ile tahta, şehzâde İzzeddin Keykâvus çıkarılmış olmasına karşın, şehzâde Rükneddin Kılıç Arslan'ın bir süre sonra Güyük Hân tarafından Selçuklu sultanı ilân edilmiş olması, devlet yönetiminde bir krize yol açmış ve bu kriz, daha sonra deneyimli devlet adamı Celâleddin Karatay'ın girişimleri neticesinde bir süreliğine yatışarak, Türkiye Selçuklu Devleti'nde "Üç Kardeş Devri" olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır⁴³. Bununla birlikte, bu sükûnet ortamı 1254 yılında önce Celâleddin Karatay'ın, ardından II. Alâeddin Keykubâd'ın, hayatlarını kaybetmeleri neticesinde son bulmuş ve bunun ardından II. İzzeddin

⁴²Rashiduddin Fazlullah, **Jami'u't-tawarikh: Compendium of Chronicles**, English Translation&Annotation by W. M. Thackston, First Published, Edited by Şinasi Tekin&Gönül Alpay Tekin, 1999, Part Two, s. 487; Bertold Spuler, **İran Moğolları**, Çev. Cemal Köprülü, 2. Baskı, Ankara 1987, s. 53; Cahen, **a.g.e.**, s. 144-145; V. Gordlevski, **a.g.e.**, s. 64-65; Turan, **Türkiye**, s. 431-447; Sümer, **a.g.m.**, s. 9-10; Melville, **a.g.m.**, s. 54.

⁴³ Rashiduddin Fazlullah, **a.g.e.**, C. II, s. 392, 394; Alaaddin Ata Melik Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev. Mürsel Öztürk, 1. Baskı, Ankara 1988, C. I, s. 267,273; Abû'l-Farac, **a.g.e.**, C. II, s. 545-550; Cahen, **a.g.e.**, s. 265-266; Turan, **a.g.e.**, s. 458- 469; Charles Melville, **a.g.m.**, s. 55; Faruk Sümer, "Keykâvus II", **TDVİA**, C. 25, Ankara 2002, s. 355; Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; "II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 24, S. 38, Ankara 2005, s. 240-241.

Keykâvus ile kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasında tekrar başlamış olan iktidâr mücâdelesini kazanan II. İzzeddin Keykâvus olmuştur⁴⁴.

Bununla birlikte 1256 yılında, Sultan II. Keykâvus'un tahtı terk etmek zorunda kalacağı yeni bir gelişme yaşanmıştır. 1256 yılında Mugan karargâhını Hülâgu'ya bırakmak zorunda kalan Baycu Noyan, kendi askerlerini yerleştirmek amacıyla Selçuklu yönetiminden yurt talebinde bulunmuş ancak Baycu'nun bu talebini, bazı Selçuklu devlet adamlarının etkisinde kalarak reddetmiş olan II. Keykâvus, bunun sonucunda aynı yıl içerisinde Aksaray yakınlarındaki Sultan Hânı civarında Baycu Noyan'ın birliğiyle yapılan savaşta, Selçuklu ordusunun mağlûp olması üzerine, önce Alâîye'ye kaçmış ve ardından ülkeden ayrılarak, İznik Rûm Devletine sığınmak zorunda kalmıştır⁴⁵.

II. İzzeddin Keykâvus'un ülkeden ayrılması üzerine hapisten çıkartılan IV. Kılıç Arslan, böylece Türkiye Selçuklu Devleti tahtının yeni sahibi olmuş ancak Baycu Noyan'ın, Hülâgu'nun Bağdat seferine katılmak üzere Anadolu'dan ayrılmış olmasının ardından, eski sultan II. Keykâvus Anadolu'ya dönerek, yeniden Türkiye Selçuklu tahtını ele geçirmeyi başarmıştır⁴⁶.

⁴⁴ Melville, **a.g.m.**, s. 56; Cahen, **a.g.e.**, s. 267-268; Turan, **a.g.e.**, s. 472-475; Faruk Sümer, **a.g.m.**, gös. yer.

⁴⁵ Turan, **a.g.e.**, s. 479-483; Melville, **a.g.m.**, s. 57-58; Sümer, **a.g.m.**, s. 356; Bal, **a.g.m.**, s. 241-242.

⁴⁶ Cahen, **a.g.e.**, s. 270; Sümer, **a.g.m.**, gös. yer. Akropolites, İznik Rûm İmparatoru II. Theodoros Laskaris'in, kendisine sığınmış olan Sultan II. Keykâvus ve beraberindekileri oldukça iyi bir şekilde ağırlamış olduğunu belirterek ayrıca, Sutan İzzeddin'in Anadolu'ya dönüşünde de İmparatorun, kendisine 400 kişilik bir askeri yardım sağlamış olduğunu ve buna karşılık olarak ta II. Keykâvus'un Denizli ve civârındaki bazı kaleleri İmparatora bırakmış olduğunu kaydetmiştir bkz. George Akropolites, **The History**, İng. Trc. Ruth Macrides, New York 2007, pp. 325-326.

Türkiye Selçuklu Devleti yönetiminin işleyişine zarar vermiş olan bu taht mücadeleleri bir süre sonra, Moğolların yeniden Selçuklu yönetimine müdahalede bulunmalarına neden olmuş ve Hülâgu 1258 yılında, Mengü Kağan'ın yarlığı gereği Selçuklu topraklarını iki kardeş arasında paylaştırarak, Şemseddin Tuğrâî'yi de her iki sultanın ortak vezîri olarak tayin etmiştir. Bununla birlikte Şemseddin Tuğrâî'nin 1260 yılında ölümü üzerine II. İzzeddin Keykâvus, Fahreddin Ali'yi, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ise Muînüddîn Süleyman'ı kendilerine vezîr olarak atamışlardır⁴⁷.

Tezimizin konusu olan Eminüddîn Mîkâîl'in saltanat nâibliği de bu dönemde başlamış olup, II. Keykâvus'un, Fahreddin Ali'yi kendisine vezîr olarak atamış olması sonucunda, Fahreddin Ali'den boşalmış olan saltanat nâibliği makamına da Müstevfî Emînüddin Mîkâîl getirilmiştir⁴⁸.

⁴⁷ Rashiduddin Fazlullah, **a.g.e.**, C. II, s. 501; Spuler, **a.g.e.**, s. 64; Melville, **a.g.m.**, s. 59; Turan, **a.g.e.**, s. 485-493; F. Sümer, **a.g.m.**, gös. yer; Bal, **a.g.m.**, s. 244-248.

⁴⁸ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, **Müsâmeretü'l Ahbâr**, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 47-48.

I. BÖLÜM

A. EMİNÜDDİN MÎKÂÎL'İN HAYATI VE ESERLERİ

1. Eminüddîn Mîkâîl'in Hayatı

İbn Bîbî'nin yazmış olduğu Selçuknâme'nin dışında, Eminüddîn Mîkâîl'in etnik kökenine dâir bilgi veren başka herhangi bir çağdaş yazılı eser yoktur. Eserin tezimizde yararlanılmış olduğumuz Türkçe tercümesine göre İbn Bîbî, Eminüddîn Mîkâîl'in Rûm asıllı olduğunu ve I. Alâeddin Keykubâd döneminde müstevfîlik yapmış olan Sadüddîn Ebû Bekr Erdebilî'nin⁴⁹ yetiştirmiş olduğu kölelerden birisi olduğunu ifâde etmiştir⁵⁰.

İbn Bîbî'nin, Eminüddîn Mîkâîl'in etnik kökeni hakkında vermiş olduğu bu bilgiyi, diğer çağdaş yazılı kaynaklardan teyîd etme imkânımız bulunmamasına

⁴⁹ Sadüddîn Ebû Bekr Erdebilî'nin, Sultan I. Alâaddin Keykubâd zamanında müstevfîlik yapmış olduğuna dair bilgi almak için bkz. İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye(Selçuk-name)**, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, C. I, s. 427-428.

Müstevfî Sadüddîn Erdebilî aynı zamanda, Pervâne Muînüddîn Süleyman'ın anne tarafından dedesi olmaktadır. Pervâne Muînüddîn'in babası olan ve Köseadağ yenilgisi sonrasında Mugan'a giderek Moğollarla yıllık vergi ödenmesi koşuluyla bir anlaşma sağlamış olan ünlü vezir Mühezzibüddin Ali ilk defa Anadolu'ya geldiğinde, Müstevfî Sadüddîn Erdebilî, onu, kendi hizmetine almış ve bir süre sonrada kendisine damat edinmiştir. Damadı Mühezzibüddin Ali'yi mali konularda da eğitmiş olan Müstevfî Sadüddîn, bir süre sonra damadı Mühezzibüddîn'i müstevfî nâibi olarak kendi maiyetine almış ve ardından Sultan I. Alâaddin Keykubâd'a tavsiyede bulunarak, kendisinden sonra, damadı Mühezzibüddîn'in müstevfî olmasını sağlamıştır bkz. Nejat Kaymaz, **Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman**, Ankara 1970, s. 30-31.

⁵⁰ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 207.

karşın, Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Diyâr-ı Rûm⁵¹ olarak tabîr edilmiş olan Anadolu'da kurulup, genişlemiş olması ve ayrıca devlet içerisindeki gulâmların önemli bir bölümünün Anadolu-Rûm asıllılardan oluşması nedeniyle Eminüddîn Mîkâîl'in de Rûm asıllı olması ihtimâli mevcuttur. Üstelik Eminüddîn Mîkâîl'in 1274 yılında Sivrihisar'da onartmış olduğu ve günümüzde Ulu Câmi olarak bilinen yapının kitabesinde, isminin Mîkâîl bin Abdullah olarak yazılmış olması da, İbn Bibi'nin Eminüddîn Mîkâîl hakkında vermiş olduğu bu bilgiyi tamamlayıcı niteliktedir⁵². Erdoğan Merçil, Nejat Kaymaz, Speros Vryonis gibi tarihçilerde Eminüddîn Mîkâîl'in Rum asıllı olduğu hususunda hemfikirdirler⁵³.

Bununla birlikte eserin Farsça neşri incelenildiğinde, İbn Bibi'nin Eminüddîn Mîkâîl hakkında kullanmış olduğu “Rûmî nijâd”⁵⁴ tabirinin Eminüddîn

⁵¹ Müslüman kavimlerin Anadolu'dan bahsetmek için kullanmış oldukları bu tabir, Anadolu'nun Roma İmparatorluğu ile ilişkilendirilmesinden kaynaklanmıştır bkz. Turan, **Türkiye**, s. 195-196.

⁵² Bkz. Tahsin Özalp, **Sivrihisar Tarihi**, Eskişehir 1960, s. 60. Özalp, eserinde ayrıca, Sivrihisar'ın Çaykoz köyünde, Emînüddîn Mîkâîl'e ait bir vakfiye olduğunu belirtmiş ancak henüz böyle bir vakfiyeye rastlanılmamıştır bkz. **a.g.e.**, s. 20.

⁵³ Erdoğan Merçil, “Gulâm”, **TDVİA**, C. 14, İstanbul 1996, s. 180-184; Nejat Kaymaz, **a.g.e.**, s. 172; Speros Vryonis, “Selçuklu Gulamları ve Osmanlı Devşirmeleri”, **Cogito**, S. 29, İstanbul 2001, s. 93 119.

⁵⁴ Bkz.

“Emîr-i kebîr ve sadr-ı celîl Melikü'l-ümerâ Eminüddîn-i Mîkâîl rahmetullah gulâmi bûd Rûmî nijâd müselman nihâd ez cümle-i gulâmani sadr-ı büzürgvâr hâce-i nâmdâr Sadüddîn Ebû Bekr el Müstevfî el Erdebilî rahmetullah” bkz. İbn-i Bîbî, **El-Evâmirü'l-Alâ'iyye Fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye**, I. Tıpkıbasım, Haz. Adnan Sadık Erzi, Ankara 1956, s. 693-694.

Mîkâîl'in etnik kökenini ne derece ifade ettiği hususunda daha temkinli olunması gerektiğini düşünmekteyiz. "Rum soylu" anlamına gelen bu tabir, Eminüddîn Mîkâîl'in etnik olarak Rum asıllı olduğu anlamına gelebileceği gibi onun, Anadolu'da yaşayan milletlerden herhangi birisine mensup olabileceği anlamını da içermektedir⁵⁵. Bu nedenle de Eminüddîn Mîkâîl'in etnik olarak Rum asıllı olduğu şeklinde kesin bir yargıda bulunmanın, gerçeği yansıtmakta ne derece yeterli olduğundan şüphe duymaktayız.

Son olarak, Osman Turan'ın gulâm kökenli Türkiye Selçuklu devlet adamları hakkında dikkat çekmiş olduğu bir husus bizim, bu mevzudaki hassasiyetimizin daha da fazlaşmasına neden olmuştur. Turan, gulâm sistemi içerisinde yetişmiş olan Türkiye Selçuklu devlet adamlarının genellikle Rum asıllı oldukları yönünde yapılmış olan değerlendirmelere karşı çıkarak, gulâm kökenli bu devlet adamlarının büyük bir kısmının Kıpçak asıllı olduklarını ifade etmiş ve Kıpçak sahasından Karadenizin kuzey sahillerine nakledilmiş olan bu kölelerin, sonrasında, 13. yüzyılda esir ticaretinde büyük bir pazar halini almış olan Sivas'a getirilmiş olduklarını ve Selçuklu kölelerinin büyük bir kısmının da buradan temin edilmiş olan Kıpçak asıllı bu kölelerden oluştuklarını belirtmiştir⁵⁶. Turan bu nedenle gulâm kökenli Türkiye Selçuklu devlet adamlarının Müslüman olmalarıyla ilgili yapılacak araştırmalarda bu hususun göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamış olup ayrıca, bu devlet adamlarının vakfiyelerinde kullanmış oldukları "İbn Abdullah" tabirinin sadece babaları Müslüman olmayanların değil, herhangi bir sebeple

⁵⁵ Bkz. Casim Avcı, "Rum", **TDVİA**, C. 35, İstanbul 2008; s. 222-225; Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I**, Ankara 1988, s. 23.

⁵⁶ Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri, Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi Ve Hayatı", **Belleten**, C. XI, S. 42, Ankara 1947, s. 214-215.

yakalanıp, esir edilen, ana babası meçhul, Müslüman çocuklarına da verilmiş olduğuna dikkat çekmiştir⁵⁷.

Kaynaklarda, yaşamının erken dönemleri ile ilgili herhangi bir bilginin bulunmaması nedeniyle, Eminüddîn Mîkâîl'in kölelikten önceki yaşamı, ailesi, hangi koşullarda ve ne zaman Selçuklu gulâm sistemi içerisine dâhil olduğu konularında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte son bölümde de değineceğimiz üzere Eminüddîn Mîkâîl'in 60 ile 65 yıl arasında bir ömür sürmüş olduğunu ve dolayısıyla 13. asrın onuncu ve on beşinci yılları arasında doğmuş olabileceğini tahmin etmekteyiz.

Eminüddîn Mîkâîl'in ailesi hakkında sahip olduğumuz tek bilgi ise; Mevlânâ'nın, "Hâtûnların şeyhi" diyerek, hitâb etmiş olduğu ancak ismini dahi bilmediğimiz eşi ile ilgilidir. Eflâkî'nin menâkıbnâmesinde yer alan bir kayda göre; Mevlânâ Celâleddîn, her Cuma akşamı kendisine haber verilmeksizin, kadın müridlerinin toplanmış olduğu Eminüddîn Mîkâîl'in evine gidip, burada kadın müridleri ile birlikte yeni gün doğana dek âyînler yapmaktadır. Eflâkî; sabaha kadar süren bu âyînler esnasında, kadınların eşlerinininde, Nâib Eminüddîn Mîkâîl ile birlikte evin dışında toplanarak sohbet etmiş olduklarını ve aynı zamanda yabancıların, içeride konuşulan sırları bilmemeleri içinde göz kulak olduklarını ifâde etmiştir⁵⁸.

⁵⁷ Turan, **a.g.m.**, s. 213, 216.

⁵⁸ Ahmed Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1964, C. I, s. 474-475. Bu âyînlerin nasıl gerçekleştiği hakkında da ayrıntılı bilgiler vermiş olan Eflâkî, âyînler esnasında kadınların ortalarına oturmuş olan Mevlânâ'nın üzerine, etrafında bir halka oluşturmuş olan kadınlar tarafından gül yaprakları döküldüğünü ve daha sonra kadınların kendilerine uğur getirsin diyerek, dökülen bu yaprakları toplamış olduklarını bildirir. Eflâkî, Mevlânâ'nın bu âyînler esnasında gül ve gül suyu içerisinde tere boğularak, gece yarısına kadar kadın müridleriyle dinî sohbetlerde bulunmuş

Eflâkî'nin bu kaydı, Mevlânâ'nın, kadın müridleri ile yapmış olduğu ayinlere ev sahipliği yapmış olan Eminüddîn Mîkâîl'in eşinin ileride bahsedeceğimiz üzere, tıpkı Eminüddîn Mîkâîl gibi Mevlânâ'ya derin bir manevîyatla bağlı olduğunu ve dolayısıyla Eminüddîn Mîkâîl'in muhafazakâr bir aile yaşantısına sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

Gerek İbn Bîbî'nin gerekse Aksarayî'nin cömert bir kişi olarak nitelemiş oldukları Eminüddîn Mîkâîl'in yine bu müelliflerin kayıtlarından ve ayrıca bir diğer çağdaş kaynak olan Ravzatü'l-küttâb ve Hadîkatü'l-elbâb adlı eserde yer alan kayıtlardan, büyük bir servete sahip olduğu anlaşılmaktadır⁵⁹. Bununla ilgili olarak İbn Bibi'nin; “ Yaptığı bağışların ve verdiği ödüllerin çokluğu konusunda her yerde konuşulur oldu” sözleri ile yine onun, Eminüddîn Mîkâîl'in Karaman oğulları tarafından yakalanarak, öldürülmesi hususunda aktarmış olduğu bilgilerden, Eminüddîn Mîkâîl'in oldukça varlıklı bir şahsiyet olduğu açıkça görülebilmektedir. Bu son hususla ilgili olarak İbn Bibi, 1277 yılında Konya'yı işgal etmiş olan Karaman oğullarının, işgalin ardından şehirden kaçmayı başarmış olmasına karşın, kısa süre içerisinde ele geçirilmiş olan Eminüddîn Mîkâîl'i öldürmeden önce, ona, hazinesinin yerini söylemesi için işkence yapmış olduklarını ve bu sayede ele geçirmiş oldukları

olduğunu ve ardından kadın neyzenlerin ve defçilerin eşliğinde semâha kalktığını bildirir. Eflaki ayrıca, âyînlerden etkilenmiş olan kadınların Mevlânâ'dan bir iltifât elde edebilmek amacıyla tüm altın ve mücevherlerini, kendisinin ayakkabısının içine koymuş olduklarını fakat Mevlânâ'nın bu mücevherlere hiç aldırış etmeden, sabâh namâzını kadınlarla birlikte kılmasının ardından, evden ayrıldığını ifade etmiştir bkz. **A.g.e.**, gös. yer

⁵⁹ İbn Bîbî, **a.g.e.**, C. II, s. 207; Aksarayî, **a.g.e.**, s. 48; Abû Bakr İbn Al-Zakî, **Ravzat Al-Kuttâb va Hadîkat Al-Albâb**, Yay. Ali Sevim, 2. Baskı, Ankara 2011, s. 234.

Eminüddîn Mîkâîl'in hazinesini deve ve katırlara yükleyerek Filobad'a götürmüş olduklarını belirtmiştir⁶⁰.

Claude Cahen, **Pre-Ottoman Turkey** adı ile İngilizceye tercüme edilmiş olan eserinde, Türkiye Selçuklu Devleti yönetim mekanizmasında yer almış devlet adamlarıyla ilgili düzenlemiş olduğu bir listede, H. 675/M. 1277 yılında Tuğraî'lik mevkiinde bulunmuş olan ancak ismini belirtmemiş olduğu bir şahsın, Eminüddîn Mîkâîl'in yeğeni olduğunu belirtmiş ancak bu bilgiye dâir herhangi bir kaynak göstermemiştir⁶¹.

Cahen'in vermiş olduğu bu bilginin kaynağını tespit edememize karşın, İbn Bîbî'nin Cimrî isyânının bastırılması husûsundaki bir kaydı, bize Cahen'in ismini belirtmemiş olduğu bu şahsın, gerçekte kim olabileceğine dâir ipuçları sunmaktadır. Şöyle ki; İbn Bîbî, Sultan III. Keyhüsrev ve Sâhip Fahreddin Ali'nin başında bulunduğu Selçuklu ordusunun, 17 Muharrem 676 (20 Haziran 1277) tarihinde, Molifdun(Bolvadin) civarında, Cimrî'nin kuvvetleri ile mücâdeleye girmiş olduklarını ve mücâdelenin tam da Selçuklu kuvvetleri aleyhinde seyrettiği bir esnâda, içlerinde Tuğracı Azizeddin Muhammed b. Süleyman'ın da bulunduğu birkaç emirin hücûma geçerek, mücâdelenin Selçuklu kuvvetleri lehine sonuçlanmasında büyük bir fayda sağlamış olduklarını bildirir⁶².

İbn Bîbî'nin 17 Muharrem 676 tarihinde gerçekleşmiş olduğunu belirttiği bu olayın, kronolojik açıdan Cahen'in vermiş olduğu bilgiye yakın olması, Cahen'in

⁶⁰ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 206.

⁶¹ Claude Cahen, **Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History c. 1071-1330**, İng Trc. J. Jones-Williams, First Published, New York 1968, s. 344.

⁶² İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 237.

H. 675 yılında Tuğraîlik mevkiinde bulunmuş olduğunu belirttiği bu şahsın, gerçekte Tuğracı Azizeddin Muhammed b. Süleyman olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Bununla birlikte Cimrî'nin yakalanma tarihi ile ilgili olarak, Anonim Selçuknâme'de daha farklı bir zaman gösterilmiş olup, ayrıca araştırmacılar arasında da bu olayın gerçekleştiği zaman hakkında farklı tarihler ileri sürülmektedir⁶³. İbn Bîbî'nin, Cimrî'nin yakalanması husûsunda vermiş olduğu tarih tartışmalı olsa dahi, İbn Bîbî'nin bu kez, bir kaç sayfa sonrasında Tuğracı Azizeddin Muhammed b. Süleyman'ın, Pervâne Muînüddîn Süleyman'ın yeğeni olduğunu belirtmiş olması bizim, Cahen'in Eminüddîn Mîkâîl'in yeğeni olarak belirtmiş olduğu bu şahsın, gerçekte Pervâne Muînüddîn'in yeğeni olan Azizeddin Muhammed b. Süleyman olabileceği yönündeki kanâatimizi kuvvetlendirmektedir⁶⁴.

Özetle söylersek İbn Bîbî'nin, Cimrî'nin yakalanması husûsundaki kayıtları, gerek kronolojik açıdan olan yakınlığı ile gerekse mesleki benzerlik ve ailevi yakınlık nedeniyle, H. 675 yılında Tuğraîlik mevkiinde bulunmuş olan ve Cahen'in, Eminüddîn Mîkâîl'in yeğeni olarak belirtmiş olduğu bu şahsın, gerçekte Pervâne Muînüddîn'in yeğeni olan Tuğracı Azizeddin Muhammed b. Süleyman olması olasılığı bir hayli fazladır.

⁶³ Anonim Selçuknâme'de bu olayın H. 17 Muharrem 678 tarihinde gerçekleşmiş olduğu belirtilmiş olup, bkz. Anonim **Selçuknâme**, Çev. Feridun Nâfiz Uzluk, **Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III**, Ankara 1952, s. 41; Osman Turan'da Anonim'de belirtilmiş olan tarihin doğru olduğunu ifâde ederek, ayrıca bu tarihin, Milâdî 30 Mayıs 1279 tarihine tekabül ettiğini belirtmiştir bkz. Turan, **Türkiye**, s. 570. Charles Melville ise bu konuyla ilgili olarak Cimrî'nin, 10 Haziran 1278 tarihinde öldürülmüş olduğunu ifâde etmiştir bkz. Melville, **a.g.m.**, s. 70-71. Ayrıca bkz.. Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 485.

⁶⁴ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 239-240.

2. Eminüddîn Mîkâîl'in Eserleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 453 numaralı tapu tahrir defterindeki kayıtlarda, günümüzde Eskişehir'e bağlı bir ilçe olan Sivrihisar'daki Kapulu köyünün, Sultan Alâeddîn zamanında Eminüddîn Mîkâîl'e mülk olarak bağışlanmış olduğu belirtilmiştir⁶⁵. Belgede adı geçen sultanın II. Alâeddîn Keykubâd olduğu, Halime Doğru tarafından belirtilmiş olup Doğru, Sivrihisar'daki, Selçuklu döneminden kalan vakıfların hemen hepsinin, Sultan II. Alâeddîn Keykubâd'ın mülk olarak şâhıslara bağışlamış olduğu yerlerin, yine aynı sultan zamanında vakfa dönüştürülmesiyle oluştuğunu ifade etmiştir⁶⁶. İncelemiş olduğumuz bu belgede, Eminüddîn Mîkâîl'in kendisine mülk olarak bağışlanmış olan köyün gelirlerini sonradan, 1274 yılında inşâ ettirmiş olduğu ve bugün Ulu Câmi olarak bilinen yapıya vakfetmiş olduğu anlaşılmaktadır⁶⁷.

2.1 Sivrihisar Ulu Câmi: Eskişehir'in, Sivrihisar ilçesinin merkezinde bulunan bu yapıya âit olan en eski kitabede, günümüzde Ulu Camîi olarak bilinen bu yapının

⁶⁵ BOA, **TTD. Nr. 453**, v. 82b. Halime Doğru, Sivrihisar'daki Yalnızçam ve Otaköy isimli köylerin de yine aynı Sultan tarafından Eminüddîn Mîkâîl'e mülk olarak bağışlanmış olduğunu belirtmiştir bkz. Halime Doğru, **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi**, Ankara 1997, s. 89.

⁶⁶ Doğru, **a.g.e.**, s. 9, 89.

⁶⁷ BOA, **TTD. Nr. 453**, v. 82b. Ulu Câmi'nin doğu giriş kapısı üzerinde yer alan H. 1192/ M. 1778 tarihli onarım kitabesinde de, câmiye vakfı bağışlayan kişinin, Eminüddîn Mîkâîl olduğu belirtilmiştir bkz. Erol Altınsapan, **Ortaçağ'da Eskişehir Ve Çevresinde Türk Sanatı (11. -15. Yüzyıllar Mimarisi)**, Eskişehir 1999, s. 45.

ilk olarak, H. 629/M. 1231-32 yılında, Emir Cemaleddin Ali Bey tarafından, bir imaret olarak inşâ ettirilmiş olduğu belirtilmiştir⁶⁸.

Bununla birlikte, yapıya âit olan 1231-32 tarihli bu en eski kitebenin, yapıya 1409 yılında eklenmiş olan minarenin kapısı üzerinde bulunmasından da anlaşılabilirliği gibi ilk olarak, Cemaleddin Ali Bey tarafından 1231-32 yılında bir imaret olarak inşâ ettirilmiş olan bu yapı, ilerleyen zamanlarda yapılmış olan yenileme çalışmaları sonrasında büyük bir değişim geçirmiştir.

Sanat tarihi uzmanları da yapının bugünkü formunu Eminüddîn Mîkâîl'in H. 673/M. 1274 yılında yaptırmış olduğu onarım sonrasında almış olduğu hususunda hemfikirdirler⁶⁹. Yine bazı araştırmacılarda Eminüddîn Mîkâîl'in, Cemaleddin Ali Bey'in H. 629/M. 1231-32 yılında yaptırmış olduğu bu eski imareti yıktırarak, yerine yeni bir yapı inşâ ettirmiş olduğunu ve dolayısıyla günümüzde Ulu Câmî olarak

⁶⁸ Kitâbenin okunuşu ile ilgili olarak bkz. Özalp, **a.g.e.**, s. 66; Orhan Keskin, **Bütün Yönleriyle Sivrihisar**, İstanbul 2001, s. 139; Erol Altınsapan, **a.g.e.**, s. 42-43. Özalp, Emir Cemaleddin Ali Bey ismindeki bu şahsın, II. İzzeddin Keykâvus'un komutanlarından Ali Bahadır ile aynı kişi olmaları ihtimaline dikkat çekmiş olup, İbn Bîbî'nin kayıtları da Özalp'ın dile getirmiş olduğu bu ihtimalin gerçeğe yakın olabileceğini düşündürmektedir. İbn Bîbî, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Moğolların yardımı ile 1261 yılında Konya'da tahtı ele geçirmiş olduğu esnada Ali Bahadır'ın kalabalık bir kuvvetle, bugün Eskişehir'e bağlı bir ilçe olan Sivrihisar'da bulunmuş olduğunu ve sonrasında buradan ayrılarak Sultan IV. Kılıç Arslan ve Moğollar üzerine bir saldırı düzenlemiş olduğunu belirtmiştir bkz. Özalp, **a.g.e.**, s. 67; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s. 160.

⁶⁹ Altınsapan, **a.g.e.**, s. 40-41. Ulu Câmî'nin kuzey kapısı üzerinde bulunan H. 673/M. 1274 tarihli onarım kitâbesinin okunuşu hakkında bkz. Tahsin Özalp, **a.g.e.**, s. 60; Keskin, **a.g.e.**, s. 135; Altınsapan, **a.g.e.**, s. 43.

bilinen bu yapının asıl bânîsinin, Eminüddîn Mîkâîl olması gerektiği kanâatini ifâde etmişlerdir ⁷⁰.

1274 yılında büyük bir değişim geçirerek bugünkü formunu almış olduğu anlaşılan bu yapının Eminüddîn Mîkâîl tarafından hangi maksadla yaptırılmış olduğu hususunda Tahsin Özalp, yapının inşâ ediliş biçiminden ve ayrıca minare ve mihrâbın, yapıya 15. yüzyılda eklenmiş olmasından hareket ederek, Eminüddîn Mîkâîl'in günümüzde Ulu Câmî olarak bilinen bu yapıyı, aslında bir kervansay olarak onartmış olduğunu yâhût 1231-32 tarihli eski imareti yıktırarak, yerine kervansaray olarak yeni bir yapı inşâ ettirmiş olduğunu ve yapının ancak 15. asırda, Hızır Bey'in yaptırmış olduğu onarım sırasında camîye dönüştürülmüş olduğunu ifâde etmiştir⁷¹.

Günümüzdeki formuna Eminüddîn Mîkâîl'in 1274 yılında yaptırmış olduğu inşâ ve onarım çalışmaları sonrasında kavuşmuş olan Ulu Camînin minaresi 15. asırda, tam olarak 1 Recep 812 / 9 Kasım 1409 tarihinde, Taymış oğlu Hâcî Habîb adlı bir kişi tarafından yaptırılmıştır⁷². Yukarıda sözünü etmiş olduğumuz ve yakın bir zamana kadar İslâmî İlimler Derneği Kütüphânesi olarak kullanılmış olan ve daha önceleri Sölpük Mescidi ve Eminüddîn Mîkâîl Kütüphânesi isimleri ile bilinen

⁷⁰ Özalp, **a.g.e.**, s. 71; Orhan Keskin, **a.g.e.**, s. 143.

⁷¹ Özalp, **a.g.e.**, gös. yer. Bu konu hakkında sanat tarihi uzmanı Erol Altınsapan ise kendisi ile yapmış olduğumuz sözlü görüşmede, Özalp'ın değerlendirmelerinin tam aksi yönünde bir fikir beyan etmiş olup, Cemaleddin Ali Bey tarafından 1231-32 yılında yaptırılmış olan bu ilk mescidin, Eminüddîn Mîkâîl'in 1274 yılında yaptırmış olduğu yenileme çalışmaları sırasında, yine bir câmî olarak genişletilmiş olduğunu ve bilhâssa bugün mihrap önündeki boyalı dört ahşap direğin, mihrabı vurgulamak maksadıyla konulmuş olduğunu ifade etmiştir. Altınsapan ayrıca, yapının bir hân olarak kullanılmaya elverişli mimari özelliklere sahip olmadığını da belirtmiştir.

⁷² Minarenin yapım kitâbesi hakkında bkz. Özalp, **a.g.e.**, s. 70-71; Altınsapan, **a.g.e.**, s. 44; Keskin, **a.g.e.**, s. 140.

kubbeli mekânın, 1409 yılındaki bu onarım sonrasında yapıya eklenmiş olduğu düşünülmektedir⁷³. Camîdeki alçı mihrâbın 13. yüzyıl Anadolu Selçuklu mihrâb geleneğini yansıtmayıp, 15. yüzyıl Osmanlı dönemi özelliklerini taşımasından dolayı, H.843/ M.1439-40 senesinde, Celal oğlu Hızır Bey tarafından yaptırılmış olan onarım sırasında değiştirilmiş olduğu tahmin edilmektedir⁷⁴. Ulu Camî'nin 1244 tarihli minberi ise, 1924 yılında yıkılan Kılıç Mescidi'nden getirilerek, yapıya ilâve edilmiştir⁷⁵.

2.2 Eminüddîn Mîkâîl Medresesi: Ulu Câmî'nin hemen bitişiğinde bulunan ve yakın bir zamanda müftülük binası olarak ta kullanılmış olan bu kısmın, hangi tarihte medrese olarak kullanılmaya başlandığına dair elimizde bir kayıt yoktur. Bununla birlikte, bugün Ulu Câmî ismi ile bildiğimiz bu yapıdan Osmanlı kaynaklarında Eminüddîn Mîkâîl Câmî ismi ile bahsedilmiş olunması da, sonradan medrese olarak kullanılmaya başlanmış olan bu kısma, yapının banîsi olarak algılanmış olan Eminüddîn Mîkâîl'in isminin verilmiş olması oldukça doğaldır⁷⁶.

2.3 Eminüddîn Mîkâîl Kütüphânesi: Ulu Câmî'nin bitişiğinde bulunan ve Sölpük mescidi olarak ta adlandırılmış olan bu kubbeli mekânın, minarenin yapıldığı tarih olan H. 812/M. 1409 yılında, yapıya eklenmiş olduğu tahmin edilmektedir. Önceleri Eminüddîn Mîkâîl Kütüphânesi ve Hızır Bey Kütüphânesi isimleriyle hizmet vermiş olan bu yapı, yakın bir tarihe kadar İslâmi İlimler Derneği Kütüphânesi

⁷³ Altınsapan, **a.g.e.**, s. 42.

⁷⁴ Altınsapan, **a.g.e.**, s. 40-41. H.843/M. 1439-40 tarihli onarım kitâbesi için bkz. Özalp, **a.g.e.**, s. 69; Keskin, **a.g.e.**, s. 137; Altınsapan, **a.g.e.**, s. 44.

⁷⁵ Keskin, **a.g.e.**, s. 142; Altınsapan, **a.g.e.**, s. 40.

⁷⁶ Özalp, **a.g.e.**, s. 46.

olarak kullanılmıştır⁷⁷. H.1325/ M.1907 tarihli Ankara Vilayeti Sâlnâmesinde, Sivrihisar'daki bu kütüphânedeki bahsedilerek, kütüphâne 1500'ü aşkın değerli kitabın bulunduğu belirtilmiştir⁷⁸.

2.4. Sivrihisar'da Eminüddîn Mîkâîl'in Maiyetindeki Kişiler Tarafından Yaptırılmış Olduğu İddiâ Eserler Hakkında

Tahsin Özalp, Sivrihisar'ın Karacalar mahallesinde bulunan Hâzinedâr ve Hoşkadem mescidlerinin 13. yüzyılın ikinci yarısında, Eminüddîn Mîkâîl'in hâzinedârı olarak belirtmiş olduğu Necibüddin Mustafa isimli bir şahıs tarafından yaptırılmış olduğunu iddia etmiştir. Özalp, aslen Sivrihisarlı olduğunu belirtmiş olduğu bu şahsın, İlhanlılar tarafından idâm edilmiş olduğunu ve naâsının sonradan Sivrihisar'a getirilerek, burada defnedilmiş olduğunu bildirmiştir⁷⁹. Özalp'ın bahsetmiş olduğu Necibüddin Mustafa isimli bu şahsın, gerek ad gerekse mesleki yönden olan benzerlikler ve yine hayatını kaybediş biçimiyle, 1262 yılındaki Karaman oğulları isyânı sonrasında Pervâne Muînüddîn tarafından, isyan ile ilişkilendirilerek Moğollara teslim edilmiş olup, sonrasında Moğollar tarafından idâm edilmiş olan Müstevfî Necibüddîn Delîcânî'ye olan benzerliği, ilk anda dikkatleri çekmektedir⁸⁰. Bununla birlikte, soyadından aslen Sivrihisarlı olmadığı anlaşılan Necibüddîn Delîcânî'nin, ayrıca 1262 yılında Moğollar tarafından idâm edilmiş

⁷⁷ Özalp, **a.g.e.**, s. 66, 83. Altınsapan, **a.g.e.**, s. 40-42. Orhan Keskin, Sölpük isminin menşei'nin bilinmediğini ve ayrıca binânın restorasyonunda mihrap izine rastlanılmamış olduğunu belirterek, bu binâyı Sölpük Mescidi denilmesine karşı çıkmıştır bkz. Keskin, **a.g.e.**, s. 138-139.

⁷⁸ **Ankara Vilayeti Sâlnâme-i Resmîsi 1325 (1907)**, Haz. Kudret Emiroğlu, Ahmet Yüksel, Ömer Türkoğlu, Ethem Coşkun, Ankara 1995, s. 136.

⁷⁹ Özalp, **a.g.e.**, s. 71.

⁸⁰ Bkz. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 54; İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 164. Ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 103-105.

olunduğu bilindiğinden dolayı, Özalp'ın inşâasını M.1274 yılına tarihlendirdiği Hoşkadem Mescidi'ni yaptırmış olması da bu durumda imkânsız hale gelmektedir⁸¹. Eğer, Özalp'ın Hoşkadem mescidinin inşâasına dâir vermiş olduğu 1274 yılını doğru kabul edecek olursak, o halde 1274 yılına kadar yaşamış olan Hâzinedâr Necibüddin Mustafa isimli bu şahsın, Müstevfî Necibüddîn Delicani ile aynı kişi olmayıp, Eminüddîn Mîkâîl'in maiyyetinde bulunan başka bir kişi olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Özalp'ın, bu iki şahsiyeti birbirine karıştırmış olduğu ihtimali üzerinde durulabilir. Bununla birlikte Özalp'ın, sadece tarihlendirmede yanlış olmuş olduğunu kabul edecek olursak o halde, Hâzinedâr Necibüddin Mustafa isimli bu şahsın benzerlikler nedeniyle, gerçektende Müstevfî Necibüddîn Delîcânî ile aynı kişi olma ihtimalinin yüksek olduğu görülmektedir.

Sanat tarihçileri ise, Özalp'ın bu iki mescidin inşâ tarihleri hakkında yanlış olmuş olduğunu ifâde ederek, gerek planları ve kuruluşları ve gerekse malzeme özellikleri bakımından büyük benzerlikler gösteren bu iki mescidin, 15. yüzyılda inşâ edilmiş olduklarını belirtmişlerdir. Hâzinedâr Mescidi'nin 15. yüzyıldaki bânîsi bilinmemekle birlikte, 15. yüzyıla âit 453 numaralı tapu tahrir defterindeki vakıf kayıtlarında Hoşkadem Mescidi'ni yaptıran kişinin, Hacı Hoşkadem adlı bir şâhıs olduğu belirtilmiştir⁸².

2.5 Eminüddîn Mîkâîl Zaviyesi: Yaklaşık olarak on yedi sene boyunca saltanat nâipliği yapmış olan Eminüddîn Mîkâîl'in, Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde yaptırmış olduğu ve bugün Ulu Câmî olarak bilinen bu yapının dışında, Kayseri'de de

⁸¹ Nejat Kaymaz, Düleycân yahut Delîcân olarak okunduğunu belirtmiş olduğu bu ismin, Irak-Acem'de, Kâşân'ın batısında bulunan bir kasabaya ait olduğunu ifâde etmiştir bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s.50.

⁸² Altınsapan, **a.g.e.**, s. 64-65, 68-69. Ayrıca bkz. Doğru, **a.g.e.**, s. 44-45.

bir zaviye yaptırmış olduğu Yasemin Demircan'ın, Kayseri vakıfları üzerine yapmış olduğu inceleme sonucunda ortaya çıkmıştır. Demircan, 1500 ve 1584 yıllarına ait 565 ve 584 numaralı Konya Evkaf defterlerindeki Kayseri vakıflarıyla ilgili kayıtlarda, 16. yüzyılda, Kayseri'de Eminüddîn Mîkâîl'in adını taşıyan bir zâviye bulunduğu bilgisini aktarmıştır⁸³ Demircan'ın yine bu kayıtlara dayanarak vermiş olduğu bilgiye göre, zaviyenin Koşdinyolu, Kesibbüke ve Talas mezralarında vakıfları bulunmaktadır⁸⁴.

Türkiye Selçuklularına ait çağdaş yazılı kaynaklarda Eminüddîn Mîkâîl'in Kayseri'de bir zaviye yaptırmış olduğuna dâir herhangi bir bilgiye rastlanılmasa da, Türkiye Selçuklu devlet adamlarının hayır amaçlı bu tür yapılar inşâ ettirmiş oldukları ve ayrıca Eminüddîn Mîkâîl'in tasavvufa olan düşkünlüğü bilindiğinden dolayı, Kayseri'de ki bu zaviyeyi bizzat kendisinin yaptırmış olma olasılığı bir hayli fazladır. Bununla birlikte zaviyenin varlığını, Eminüddîn Mîkâîl'den çok daha geç bir zamandaki Osmanlı yazılı kaynaklarından öğrenmiş olduğumuzdan dolayı, zaviyenin isminin Eminüddîn Mîkâîl tarafından mı, yoksa kendisinden sonraki bir dönemde mi, belirlenmiş olduğu hususunda net bir ifâdede bulunmanın pek doğru olmayacağı kanâatindeyiz.

Mustafa Keskin, Eminüddîn Mîkâîl'in, Mevlânâ Celâleddin'e olan yakınlığını hesaba katarak, 16 yüzyıl Osmanlı kaynaklarında ismi geçen bu zaviyenin bir Mevlevî tekkesi olduğunu ifade etmiştir⁸⁵. Yasemin Demircan'ın 16. yüzyıl vakıf

⁸³ Yasemin Demircan(Özırmak), **Tahrir Ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları**, Kayseri 1992, s. 40-41, 84.

⁸⁴ Demircan, **a.g.e.**, gös. yer.

⁸⁵ Mustafa Keskin, "Kayseri'de İki Mevlevî Tekkesi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 7, Kayseri 1996, s. 219-223.

kayıtlarından tespit etmiş olduğu Eminüddîn Mîkâîl zaviyesinin, 18. yüzyılda da faâl olarak hizmet vermiş olduğu anlaşılmaktadır⁸⁶.

Eminüddîn Mîkâîl'in bu çalışmada bahsetmiş olduğumuz eserlerinin haricinde bilhâssa kendisinin on yedi sene yöneticiliğini yapmış olduğu payitaht Konya olmak üzere, Türkiye Selçuklu Devleti'nin diğerk önemli kentlerinde de eserler yaptırmış olması muhtemeldir. Bununla birlikte, kendisinin eserleri üzerine yapmış olduğumuz araştırmada, Sivrihisar ve Kayseri'deki eserlerinin dışında Eminüddîn Mîkâîl'e ait olabilecek başka herhangi bir eser tespit edemedik. Çağdaş yazılı kaynakların kendisiyle ilgili olarak bu hususta herhangi bir kayıt içermemiş olmaları da bizim bu konudaki gayretlerimizi sonuçsuz bırakmıştır. Bununla birlikte Eminüddîn Mîkâîl'in, günümüze kadar ulaşamayan başka eserler de yaptırmış olabileceğı ihtimali göz ardı edilmemelidir.

⁸⁶ Mustafa Denktaş, "Şer'iyye Sicil Defterleri'nin Sanat Tarihi Araştırmalarındaki Önemi (Kayseri Ölçeğı), *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 18, Kayseri 2005, s. 61.

B. EMİNÜDDİN MÎKÂÎL'İN SALTANAT NÂİPLİĞİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SİYÂSÎ, İDARÎ VE İKTİSADÎ YAPISI

1. Siyâsî Yapı

Giriş bölümünde Eminüddîn Mîkâîl'in 1260 yılında, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un hizmetinde saltanat nâibliği vazîfesine atanmış olduğunu belirtmiştik. Bu bölümde Eminüddîn Mîkâîl'in saltanat nâibliğine başlamış olduğu 1260 yılından, vazîfesinin son bulmuş olduğu 1277 yılına dek geçen süre içerisinde, Türkiye Selçuklu Devleti'nde meydana gelmiş olan siyâsî gelişmelere değineceğiz.

Eminüddîn Mîkâîl'in saltanat nâibliği makamına gelmesinden bir yıl sonra, siyâsî tablonun yeniden II. İzzeddin Keykâvus aleyhinde değişmiş olduğu görülmektedir. Bu durumun oluşmasında II. Keykâvus'un, devletin Moğollara ödemekle yükümlü olduğu borcun, kendi hissesine düşen kısmını ödemediği isteksiz davranarak, tahsîl için kendisine gelmiş olan Moğol elçilerine karşı soğuk bir tavır sergilemiş olması ve bilhâssa IV. Kılıç Arslan'ın vezîri olan Muînüddîn Süleyman'ın Moğolları, Sultan II. Keykâvus aleyhinde kışkırtma girişimleri etkili olmuştur⁸⁷. Bununla birlikte II. İzzeddîn Keykâvus, gerek kardeşi IV. Rükneddîn Kılıç Arslan ve gerek Moğollar ile bozulmuş olan ilişkilerini yeniden iyileştirmek için bir girişimde bulunmak istemiş ancak bu esnâda Moğollar, kendilerine itâatten uzaklaşmış olduğunu düşündükleri II. İzzeddin Keykâvus aleyhinde harekete geçmişlerdir. Alıncak Noyan komutasındaki Moğol birliğinin, IV. Kılıç Arslan ve Vezîr Muînüddîn Süleyman ile birlikte Aksaray'a doğru harekete geçmiş olduğunu öğrenen Sultan II. Keykâvus hiç beklemediği bu gelişme karşısında kaygılanarak, vezîri Fahreddin

⁸⁷ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 49-50; İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 158. Ayrıca bkz. F. Sümer, **a.g.m.**, s. 356; Kaymaz, **a.g.e.**, s. 82-84.

Ali'yi meselenin iç yüzünü öğrenmesi için kardeşi Sultan Rükneddin'e göndermiş fakat kendisine haber getirmesi için beklemiş olduğu Vezîr Fahreddin Ali'nin geriye dönmemiş olması ve Moğolların her an Konya'ya ulaşabilecekleri endişesiyle II. Keykâvus, kısa bir zaman içerisinde Konya'yı terk ederek, Antalya'ya çekilmiş ve oradan da bir daha dönmek üzere Anadolu'dan ayrılarak İstanbul'a gitmiştir⁸⁸.

Böylece, Sultan IV. Kılıç Arslan Moğolların desteği ile Selçuklu tahtının tek sahibi olmuş ancak bu dönemden itibaren fiilî iktidâr Moğollar ile iyi ilişkiler kurmuş olan Muînüddîn Süleyman'ın eline geçmiştir.

II. İzzeddin Keykâvus'un ülkeden ayrılmasının ardından Uç bölgelerinde bulunan Türkmenler, iktidârını Moğollar sayesinde kurmuş olan Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hükümdârlığını tanımayarak, Selçuklu yönetimine karşı

⁸⁸ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 50-52; İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 158-160; Abû'l-Farac, **a.g.e.**, s. 582. Ayrıca bkz.

Nejat Kaymaz, **a.g.e.**, s. 84-86; M. Ferit, M. Mesut, **Selçuk veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve eserleri**, İstanbul 1934, s. 11-12; Melville, **a.g.m.**, s. 62; F. Sümer, **a.g.m.**, s. 356.

Pachymeres, II. İzzeddin Keykâvus'un 1262 yılında sığınmış olduğu İstanbul'da, hükümdarlara yaraşır bir şekilde ağırlanmış olduğunu ancak bir süre sonra II. Keykâvus'un Bizans tahtını ele geçirme düşüncesine kapılmış olduğundan İmparator VIII. Michael Paleologos tarafından, Enez kalesine hapsedilmiş olduğunu belirtmiştir. Bkz. Georges Pachymeres, **Relations Historiques**, Çev. İlcan Bihter Barlas, **Bizanslı Gözüyle Türkler**, 1. Baskı, İstanbul 2009, s. 34-35, 43-50. Bu konu ile ilgili ayrıca bkz. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 56-57; İbn Bibi, **a.g.e.**, C.II, s. 160-161; İbn Şeddâd, **Sîretü'l-Meliki'z-Zâhir**, C. II, Çev. Şerefüddün Yaltkaya, **Baypars Tarihi**, 2. Baskı, Ankara 2000, s. 32-33.

Akropolites, VIII. Michael Palailogos'un henüz imparator olmadan önce, İmparator II. Laskaris ile olan ilişkilerinin bozulması üzerine Sultan II. Keykâvus'a sığınmış olduğunu ve Sultan İzzeddin ile de iyi bir dostluk kurmuş olduğunu belirtmiş, hatta 1256 yılında Baycu'nun birliğine karşı yapılan savaşta, Michael Palailogos'un Selçuklu ordusunda yer alarak, Moğollar'a karşı savaşmış olduğunu kaydetmiştir bkz. Akropolites, **a.g.e.**, s. 312-313, 315-316.

isyân etmişlerdir. Denizli, Honas, Dalaman hâvalisinde bulunan Türkmenlerin başlatmış olduğu ve sonradan Karamanlılarında dâhil olmuş olduğu bu ayaklanmalar, bir süre sonra Pervâne Muînüddin Süleyman'ın kontrolündeki Selçuklu kuvvetleri tarafından bastırılmıştır⁸⁹.

Türkmen isyânlarının bastırılarak, II. Keykâvus taraftarlarının bertaraf edilmesinde büyük bir rol oynamış olan Pervâne Muînüddin Süleyman, bu gelişmelerin ardından, 1214 yılından beri Selçukluların elinde bulunmuş olan ancak II. Keykâvus ile IV. Kılıç Arslan arasında yaşanan taht mücâdeleleri esnasında, Trabzon'da ki Komnenoslar tarafından işgal edilmiş olan Sinop'u, yeniden ele geçirmek için harekete geçmiştir. 1266 yılında Sinop'un yeniden Türkiye Selçuklu Devleti sınırları içerisine dâhil olmasının ardından ise Pervâne Muînüddin bu kez, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'dan şehrin kendisine bağışlanması talebinde bulunmuş ancak bu talep Sultan ile Pervâne arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur⁹⁰. Bununla birlikte, Sultan IV. Kılıç Arslan gücünden endişe duymuş olduğu Pervâne'ye bir süre sonra istemeyerekte olsa şehri bağışlamış ancak Pervâne Muînüddin Süleyman, kendi fiilî iktidârı önünde bir engel olarak görmeye başlamış olduğu Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı bertaraf etmek için süratle harekete geçmiştir. Pervâne Muînüddin, Sultan II. Keykâvus aleyhinde kullanmış olduğu yöntemin aynısını bu kez, Sultan Rükneddin'e karşı tatbîk etmiştir. Sultan'ın, Memlûkler ile işbirliği yapma eğilimi içinde olduğu propagandasını yaparak

⁸⁹ Karamanlıların Selçuklu yönetimi ile ilk kez çatışmış oldukları bu ayaklanma sonunda, Karaman Bey'in kardeşleri olan Zeynü'l-Hac ve Bunsuz, Selçuklu kuvvetlerince yakalanarak sonrasında Konya kalesi kapısı önünde asılmışlardır. Bkz. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 53-54; İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 202-203, Anonim **Selçuknâme**, s. 36.

⁹⁰ İbn Bibi, **a.g.e.**, C.II, s. 164-165; Aksarayî, **a.g.e.**, s. 63-64. Ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 111-114.

Moğolların, Sultan IV. Kılıç Arslan'dan şüphe duymalarına neden olan Pervâne, daha sonra yapmış olduğu bir plan dâhilinde, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı bir ziyafet esnasında öldürtmüştür⁹¹.

Sultan Rükneddîn'in 1266 yılında ölümünün ardından tahta, oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev geçirilmiş olmakla birlikte, yeni sultanın çocuk yaşta olması, Pervâne Muînüddîn'in Türkiye Selçuklu Devleti yönetimi üzerindeki kontrolünü devam ettirmesinde bir engel teşkil etmemiştir⁹².

1272 yılında, Pervâne Muînüddîn'in, Samagar Noyan ile birlikte Sultan Baybars'a elçiler yollayarak, İlhanlılar ile Memlûkler arasında barış sağlamak amacıyla girişimde bulunmuş oldukları görülmektedir. Bu girişimin neticesinde, Pervâne ve Samagar Noyan'ın göndermiş olduğu elçiler ile görüşmesinden memnun kalmış olan Sultan Baybars ta kendi elçilerini Anadolu'ya yollayarak, İlhan Abaka'ya bir mesaj iletmiştir. Pervâne Muînüddîn tarafından Abaka'nın huzuruna çıkarılmış olan bu elçiler İlhan Abaka'ya, Sultan Baybars'ın mesajını iletmiş olduklarında ise, Abaka, Sultan Baybars'ın talepleri karşısında öfkeye kapılarak elçilere hakarete bulunmuş ve dolayısıyla bu barış girişimi olumsuz bir şekilde sonuçlanmıştır⁹³.

Başarısızlıkla sonuçlanmış olan bu barış girişiminin ardından Abaka, aynı yıl içerisinde Abatây Noyan komutasında 3000 kişilik bir Moğol birliğini, Memlûk

⁹¹ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 64-65; İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 165-169; Anonim **Selçuknâme**, s. 36; Abû'l-Farac, **a.g.e.**, 587; Rashiduddin Fazlullah, **a.g.e.**, C. II, s. 457. Ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, 118-122.

⁹² Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 37; İbn Bibi, III. Keyhüsrev'in iki buçuk yaşında tahta çıkmış olduğunu belirtirken, Aksarayî, III. Keyhüsrev'in tahta oturduğunda, altı yaşında olduğunu bildirmiştir. Bkz. İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 170; Aksarayî, **a.g.e.**, s. 66.

⁹³ İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 5-7. Ayrıca bkz. Melville, **a.g.m.**, s. 67; Sümer, **a.g.m.**, s. 38-39; Nejat Kaymaz, **a.g.e.**, s. 131.

Devleti'nin yönetimindeki, Bîre kenti üzerine sefere göndermiştir. Yerli müelliflerin hiç bahsetmemiş olduğu bu harekâta Pervâne Muînüddin, Beylerbeyi Hatîr oğlu Şerafeddin, Atabey Arslan Doğmuş gibi devlet adamlarının yanı sıra Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl'de iştirâk etmiştir ⁹⁴.

Tüm kudret ve yetkileri Moğollara dayanan Pervâne Muînüddin, İlhan Abaka'nın kardeşi Acay'ın, kendisine yönelik tehditkâr bir tutum içinde olması nedeniyle 1273/74 yılında, ilk defa Moğollar aleyhinde bir faâliyetle bulunarak, Sultan Baybars'ı Anadolu'ya davet etmiştir⁹⁵. Bununla birlikte, Pervâne'nin bu daveti üzerine 1275 yılında Anadolu'ya bir sefer düzenlemek için harekete geçmiş olan Sultan Baybars, İlhan Abaka'nın, Acay'ı Anadolu'dan geri çekmiş olması nedeniyle Moğollar ile ilişkileri yeniden düzelmiş olan Pervâne Muînüddin isteği doğrultusunda, Anadolu'ya düzenleyeceği bu seferi ertelemiştir⁹⁶.

Bu yıl içerisinde cereyân etmiş olan bir diğer önemli hâdise ise, Moğolların 30000 kişilik bir kuvvetle Bîre üzerine başarısız bir kuşatma harekâtı düzenlenmiş olmalarıdır. Bu harekâtın Türkiye Selçuklu Devleti açısından taşımış olduğu asıl önem ise; Pervâne Muînüddin ile Sultan Baybars arasında yapılmış olan gizli yazışmaların, Moğollar tarafından ele geçirilmiş olmasıdır. Sultan Baybars'ın, Pervâne Muînüddin'e yollamış olduğu haberciler, Şam sınırında keşif yapmakta olan küçük bir Moğol grubu tarafından yakalanmışlar ve bu sayede Moğollar, Pervâne'nin Baybars ile ittifâk halinde olduğunu öğrenmişlerdir. Pervâne Muînüddin, bu gelişme karşısında Baybars ile ittifâk içinde olduğunu inkâr ederek, Moğollar nezdinde

⁹⁴ İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 17-19. Ayrıca bkz. Nejat Kaymaz, **a.g.e.**, s. 131-132.

⁹⁵ İbn Şeddâd, **a. g.e.**, s. 33-34. Ayrıca bkz. Sümer, **a.g.m.**, s. 41; Nejat Kaymaz, **a.g.e.**, s. 139.

⁹⁶ İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 49. Ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 139-140.

itibârını kurtarmak için çabalamış olmasına karşın Moğollar, Pervâne'nin sözlerine inanmış gibi davranarak, ele geçirilmiş olan mektupları gizlice İlhan Abaka'ya yollamışlardır⁹⁷. Kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Anadolu'ya dönmüş olan Selçuklu ricâli, bu olumsuz gelişme karşısında nasıl bir politika izlenileceğini belirlemek maksadıyla bir toplantı düzenlemiş ve başta Pervâne Muînüddin Süleyman olmak üzere Selçuklu emîrlerinin tamamına yakını, Sultan Baybars ile ittifâk yapma konusunda karar alıp, and içmişlerdir. Emirler, aynı zamanda bu yemînlerini imzalayarak, yazılı bir halde Sultan Baybars'a göndermişler ve kendisini Anadolu'ya gelmesi için davet etmişlerdir⁹⁸.

1276 yılında İlhan Abaka, oğullarından birisi ile merhûm Sultan IV. Kılıç Arslan'ın kızı olan Selçuk Hâtûn arasında bir izdivâc kurulmasını isteyerek, Pervâne Muînüddin'den, Selçuk Hatun'u Tebriz'e getirmesini istemiştir⁹⁹. Abaka'nın bu talîmâtı üzerine gelin alayı ile birlikte yola çıkmış olan Pervâne Muînüddîn, Sivas'tan ayrılmadan önce Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i, Atabeg Mecdeddin, Müstevfî Celâleddin ve Beylerbeyi Seyfeddin Toruntay ile birlikte Kayseri'ye yollamış ve kendi yakın adamlarına da Hatîr oğlu kardeşlerin ortadan kaldırılması talîmâtını vermiştir. Bununla birlikte, kendilerine karşı düzenlenecek olan suikast girişiminden

⁹⁷ İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 58-60.

⁹⁸ İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 61; Rashiduddin Fazlullah, **a.g.e.**, C. III, s. 537; Abû'l-Farac, **a.g.e.**, s. 596. Ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 142-143; Sümer, **a.g.m.**, s. 41.

⁹⁹ İbn Bibi, **a.g.e.**, C.II, s. 179. Aksarayî ve İbn Şeddâd, Selçuk Hâtûn ile evlenmek isteyen kişinin Abaka Han'ın kendisi olduğunu kaydetmişlerdir. Bkz. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 77; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 73.

haberdâr olmuş olan Hatîr oğlu kardeşler, bu suikast girişiminin gerçekleşmesine engel olarak, ardından isyân başlatmışlardır¹⁰⁰.

Hatîr oğlu kardeşler, Sultan III. Keyhüsrev ile birlikte Kayseri’de bulunan devlet ricâlini de alarak, kendi iktâları olan Niğde’ye çekilmişler ve buradan Sultan Baybars’a elçiler göndererek, kendisine isyân etmiş başlatmış oldukları haberini verip ayrıca askerî yardım talebinde bulunmuşlardır. Hatir oğulları, Uçlarda bulunan Türkmenler ile de temas kurarak, kendilerinden Moğollara karşı harekete geçmelerini istemişlerdir¹⁰¹. Sultan Baybars ise, Hatîr oğlu Şerafeddin’in kendisine göndermiş olduğu elçilere, o an için Anadolu’ya bir sefer düzenlemesinin mümkün olamayacağını bildirerek, gelecek yıl böyle bir girişimde bulunacağını bildirmiştir. Bununla birlikte Sultan Baybars, kendisine gelmiş olan Hatîr oğlu Ziyâeddin’in ricâsı üzerine sonradan, Sultan Gıyâseddin’i, Hatîr oğlu Şerafeddin’i ve diğer emîrleri aldirmek üzere Anadolu’ya, Emîr Seyfeddin Balaban komutasında 6000 kişilik bir kuvvet göndermiş ancak Seyfeddin Balaban komutasındaki bu Memlûk birliği, isyândan haberdâr olmuş olan Moğolların Anadolu’ya dönmesi üzerine, Hatîr oğlu Şerafeddin’e yardım etme imkânı bulamadan geri çekilmiştir¹⁰².

Sultan Baybars’tan beklemiş olduğu yardımı alamayacağını anlamış olan Hatîr oğlu Şerafeddin bunun üzerine, Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile zorla yanında tutmuş olduğu Selçuklu emîrlelerini Pervâne Muînüddin’e göndererek, kendisi

¹⁰⁰ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 179-181; Aksarayî, **a.g.e.**, s.77-78; Anonim **Selçuknâme**, s. 37; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 77. Ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 144-150.

¹⁰¹ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 181; Aksarayî, **a.g.e.**, s. 78; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 76-77.

¹⁰² İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 183-184; Aksarayî, **a.g.e.**, s. 79-80; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 78-79; Anonim **Selçuknâme**, s. 37. İsyan süresince, Hatir oğlu Şerafeddin ile Sultan Baybars arasında sağlıklı bir iletişimin kurulamamış olduğu dikkatleri çekmektedir.

de Luluva (Ulukışla) kalesine sığınmış ancak Sâbıküddîn adındaki kale muhafızı tarafından tutuklanarak, Moğollara teslim edilmiştir¹⁰³.

Moğollar, Hatîr oğlu Şerafeddin'i yargılamadan önce ilk olarak, Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ve isyâna karışmış olan diğer Selçuklu ricâlini sorguya çekmişlerdir. Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev, Pervâne Muînüddin'in çabaları neticesinde ithâm edilmekten kurtulmuş olup, Atabeg Meceddin, Beylerbeyi Seyfeddin Toruntay ile Müstevfî Celâleddin ise istekleri dışında isyâna katılmak zorunda bırakıldıklarını söyleyerek hayatlarını kurtarmışlardır¹⁰⁴.

Hatîr oğlu Şerafeddin ise; sorgulanması esnasında kendisini isyâna teşvik eden kişinin Pervâne Muînüddin olduğunu ifade etmiş olmasına karşın, sonradan Pervâne'nin gizlice kendisine göndermiş olduğu mesaja aldanarak, Pervâne'nin kendisini kurtaracağını düşünmüş ve onun aleyhindeki önceden yapmış olduğu suçlamalardan vazgeçmiştir. Hatîr oğlu Şerafeddin bu sayede Pervâne Muînüddin'in hayatını kurtarmış olmasına karşın, kendisi yargılanma sonucunda idâm edilmiştir.

¹⁰³ İbn Bibi ve Aksarayî, Hatir oğlu Şerafeddin'in, zor zamanlarda kaleye sığınmak amacıyla, kale muhafızı Sâbıküddîn ile önceden bir anlaşma yapmış olduğunu ve hatta Hatir oğlu Şerafeddin'in bu nedenle, kaleye daha önceden su ve erzâk tedârik etmiş olduğunu belirtmişlerdir. Bkz. İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 184; Aksarayî, **a.g.e.**, s. 82.

¹⁰⁴ İbn Bibi'nin vermiş olduğu malûmâta göre; isyâna karışan Selçuklu emîrlerinden Emîr-i Şikâr Kılavuz oğlu Seyfeddin, Câmedâr Sancar ve Hâdim-i has Şücaaddin Kayıaba, yargılama sonrasında idam edilmişlerdir. Bkz. İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 185. İbn Şeddâd, Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in sorgulanması esnasında Pervâne Muînüddin'in yerinden kalkarak, bizzât kendi eliyle, Hâdim-i has Kayıaba'yı öldürmüş olduğunu bildirir bkz. İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 80.

Hatîr oğulları isyânı Selçuklu ricalinin Moğollar nezdinde güven kaybetmesine ve kış boyunca gözetime tâbi tutulmalarına neden olmuştur¹⁰⁵.

Sultan Baybars, daha önceden Pervâne ile anlaşmış olduğu üzere 1277 yılı baharında Anadolu'ya bir sefer düzenlemek amacıyla harekete geçmiştir. Bu gelişmeden haberdâr olan Moğol ve Selçuklu kuvvetleri de Memlûk ordusuna karşı koymak üzere süratle hareket etmiş ve iki taraf Elbistan'da karşı karşıya gelmişlerdir. Burada iki ordu arasında gerçekleşen savaşta Moğol birliği büyük bir yenilgiye uğramış ve ayrıca Moğolların değerli kumadanlarından Toku ve Tudavûn noyanlar bu savaşta hayatlarını kaybetmişlerdir¹⁰⁶.

Pervâne Muînüddin yenilginin ardından süratle Kayseri'ye hareket etmiş ve burada bulunan Sultan Gıyâseddin ile devlet ricâlini alarak, hep birlikte Tokat'a çekilmişlerdir. Savaşı kazanmasının ardından Kayseri'ye yönelmiş olan Sultan Baybars ise, H. 17 Zilkade 675/ M. 22 Nisan 1277 tarihinde kente girerek, saltanat

¹⁰⁵ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 83-84; İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 185; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 80-81. Ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 154-155.

¹⁰⁶ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 186-188; Aksarayî, **a.g.e.**, s. 87-88; Anonim **Selçuknâme**, s. 37; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 84-86. Rashiduddin Fazlullah, **a.g.e.**, C. III, s. 537. İbn Bibi, Moğolların 3000 kişiden az bir kuvvetle mücâdeleye girmiş olduğunu belirtmişken; bkz. İbn Bibi, **a.g.e.**, s. 187; İbn Şeddâd, Selçuklu ve Gürcü kuvvetlerinin haricinde, Moğolların 11 bin kişilik bir kuvvete sahip olduklarını ve ayrıca Moğolların savaş esnasında taraf değiştirmelerinden endişelendikleri için de Selçuklu kuvvetlerini, kendi askerlerinden ayırmış olduklarını bildirmiştir bkz. İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 85. Konu ile ilgili olarak, Abû'l-Farac, ise, muhârebede 5000 Moğol ve 2000 Gürcü askerinin öldürülmüş olduğunu ve ayrıca 1000 Gürcü askerinin de sağ olarak kurtulmuş olduğunu belirtmiştir. Bkz., Abû'l Farac, **a.g.e.**, C. II, s. 599. Gerek İbn Şeddâd gerekse Abû'l-Farac'ın vermiş olduğu rakamlardan açıkça anlaşılmaktadır ki Moğollar, İbn Bibi'nin belirtmiş olduğu miktârdan çok daha fazla bir kuvvetle bu muhârebeye katılmışlardır.

sarayında Selçuklu tahtına oturmuş ve kendi adına hutbe okutmuştur¹⁰⁷. Sultan Baybars'ın Kayseri'ye hareket etmiş olduğu esnada Tokat'ta bulunan Pervâne Muînüddin ise, Elbistan'da yaşananları bildirmek ve bir an evvel Anadolu'ya gelmesini teşvik etmek amacıyla İlhan Abaka'ya haber göndermiştir¹⁰⁸.

Baybars'ın, Kayseri'de ne kadar süre kalmış olduğu konusunda kaynaklarda farklı bilgiler yer almakla birlikte, kendisinin Kayseri'de bulunmuş olduğu süre içerisinde başta Muînüddîn Pervâne olmak üzere, kendisi ile anlaşmış olan tüm Selçuklu emîrlerinin Kayseri'ye gelerek kendisine itâat etmelerini ve ardından idârî işleri üstlenmelerini beklemiş olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bir süre sonra, Selçuklu emîrlerinin kendisi ile birlikte olmayacakları kanâatine varmış olan Sultan Baybars, gerek yaşanan erzâk sıkıntısı nedeniyle ve gerek Abaka'nın intikam almak için süratle harekete geçmiş olabileceği endişesiyle Kayseri'den ayrılarak, Suriye'ye dönmek üzere hareket etmiştir¹⁰⁹.

Sultan Baybars'ın Halep'e ulaştığı esnada Pervâne Muînüddin ve Sâhip Fahreddin Ali ile birlikte Elbistan'a gelmiş olan İlhan Abaka, savaş meydanında

¹⁰⁷ İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 87-88; Anonim **Selçuknâme**, s. 38. Ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 164; Melville, **a.g.m.**, s. 69.

¹⁰⁸ Anonim **Selçuknâme**, s. 37-38; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 86-88; İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 188, 191, 196; Aksarayî, **a.g.e.**, s. 88. Ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 162-163.

¹⁰⁹ İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 88; Aksarayî, **a.g.e.**, s. 89. İbn Şeddâd, Sultan Baybars'ın Kayseri'de bulunduğu esnada, Pervâne Muînüddîn'in bir haberci göndererek, Baybars'a tebriklerini iletmış olduğunu ve ayrıca kendisine katılmak için de Baybars'tan, on beş günlük bir mühlet istemiş olduğunu belirtmiş bununla birlikte, Sultan Baybars'ın bir süre sonra, Pervâne'nin, kendisine yönelik bir tuzak kurma hazırlığı içinde olduğu kanâatine vararak, Kayseri'den ayrılmak istediğini kaydetmiştir. Bkz. İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 88-89. Reşidüddin, Baybars'ın Kayseri'de bir hafta kalmış olduğunu bildirir bkz. Rashiduddin Fazlullah, **a.g.e.**, C. III, s. 537.

Moğol askerlerinin ve bilhâssa Toku ve Tudavûn Noyanların cesetleri ile karşılaşmış olduğunda büyük bir öfke ve üzüntüye kapılarak, ordusunun büyük bir bölümünü Baybars'ın ardından Suriye'ye sevk etmiş ancak sonradan, askerlerinin Suriye'de savaşmak için yeterli sayıda olmadığını düşünerek, göndermiş olduğu bu askerleri geri çağırmıştır. Bununla birlikte İlhan Abaka Elbistan'dan ayrılmadan önce Sultan Baybars'a ağır hakaret ve tehditler içeren mektuplar göndermiş ve ardından Anadolu'ya dönmüştür¹¹⁰. İbn Şeddâd'ın belirtmiş olduğuna göre, Kayseri'ye dönmüş olan Abaka, burada büyük bir Müslüman katliamı yaptırmış olup, 200 binden fazla Müslüman'ı öldürtmüştür¹¹¹.

Kayseri'de bir süre kaldıktan sonra Pervâne Muînüddin ile birlikte kentten ayrılmış olan Abaka, Kögonya(Şebinkarahisar) mevkiinde bulundukları bir esnada Pervâne Muînüddin'den, ona âit olan Kögonya kalesinin kendisine teslim edilmesini istemiş ancak Pervâne Muînüddin tüm girişimlerine rağmen, Seyfeddin Babare ismindeki muhâfızı kaleyi teslim etmesi hususunda ikna edememiş ve bu durum Abaka'nın, Pervâne'ye daha çok öfkelenmesine neden olmuştur¹¹².

Abaka'nın Elbistan'dan ayrılmadan önce Sultan Baybars'a göndermiş olduğu elçiler, İlhan Abaka ile Pervâne'nin Aladağ'a gelmelerinden bir süre sonra,

¹¹⁰Rashiduddin Fazlullah, **a.g.e.**, C. III, s. 537-538. İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 196-197; Aksarayî, **a.g.e.**, s. 89; Anonim **Selçuknâme**, s. 38; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 91.

¹¹¹ İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 92. Benzer bir bilgi Reşidüddin'nin kayıtlarında da mevcut olup, buna göre Abaka, hissetmiş olduğu üzüntü ve öfkeden dolayı, askerlerinin Anadolu kırsalında, katliam ve yağma yapmalarına izin vermiş bununla birlikte, Sahip Şemseddin Cüveyni, Abaka'nın öfkesini yatıştırmaya çalışarak, birkaç şehrin, fidye karşılığında yağma ve katliamdan kurtulmasını sağlamıştır bkz. Rashiduddin Fazlullah, **a.g.e.**, C. III, s. 537.

¹¹² İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 198; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 92-93. Ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 177-178.

yanlarında Pervâne Muînüddin'in Sultan Baybars'a daha önceden yazmış olduğu mektuplarla birlikte dönmüşlerdir. Bu durum karşısında Pervâne'yi huzuruna çağırarak, mektupları kendisine göstermiş olan Abaka, Pervâne Muînüddin'in suçunu itiraf etmesi üzerine, Pervâne'nin öldürülmesi emrini vermiştir. Böylece Moğolların desteği sayesinde Türkiye Selçuklu Devleti yönetimindeki en güçlü kişi haline gelmiş olan Pervâne Muînüddin Süleyman, H. 1 Rebiyülevvel 676/M. 2 Ağustos 1277 tarihinde, yine Moğollar tarafından Aladağ'da idâm edilmiştir¹¹³.

Tezimizin konusu olan Eminüddîn Mîkâîl'in saltanat nâipliği dönemi de Pervâne Muînüddin'in idâmından birkaç ay önce gerçekleşmiş olan Karaman oğullarının Konya'yı işgalleri neticesinde hayatını kaybetmesi üzerine sona ermiştir.

2. İdârî Yapı

Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkezi otoritesinin çökmesindeki en büyük etken, kuşkusuz I. Alâeddin Keykubâd döneminde dahi en büyük dış tehdit unsuru olarak algılanmış olan Moğollardır. Bununla birlikte, hükümdârlık vasıflarından uzak bir kişiliğe sahip olan II. Keyhüsrev'in sergilemiş olduğu kötü yönetimin de gerek idâre mekânizmasının yozlaşması ve gerekse Moğolların, Türkiye Selçuklu Devletini vassâllaştırma süreci üzerinde büyük bir etkisi olmuştur.

II. Keyhüsrev'in 1246 yılında ölümünün ardından başlamış olan iç mücâdeleler de zaten Köseadağ yenilgisiyle birlikte bağımsızlığını fiilen yitirmiş olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin yönetim mekânizmasına büyük zararlar vermiştir.

¹¹³ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 90; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 93; Rashiduddin Fazlullah, **a.g.e.**, C. III, s. 538; İbn Bibi, **a.g.e.**, s. 198-199; Anonim **Selçuknâme**, s. 38. Ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 178-179; Melville, **a.g.m.**, s. 70.

Bilhâssa Selçuklu devlet adamlarının Moğollara dayanarak nüfûz kazanma gayreti içinde olmaları Moğolların, Selçuklu iç işlerine müdâhil olmalarına kolaylık sağlamış olup, diğer taraftan Selçuklu idârî yapısında krizlerin yaşanmasına neden olmuştur¹¹⁴.

Celâleddin Karatay'ın kontrolünde geçmiş olan “Üç Kardeş Devri” içerisinde bu kriz bir süreliğine yatışmış olup, emîrlar uyum içinde çalışmışlar ancak Celâleddin Karatay'ın ölümünün ardından tekrar başlamış olan taht mücâdeleleri, idârî mekânizmadaki bu kısa süreli uzlaşının yeniden bozulmasına neden olmuştur¹¹⁵.

Sultan II. Keykâvus'un 1262 yılında ülkeyi terk etmiş olması Moğolların, Türkiye Selçuklu Devleti üzerindeki kontrollerini kolaylaştırıcı bir etken olmuştur. Bu tarihten itibaren 1277 yılına kadar olan süreçte idârî kadro, Moğolların sadık bir

¹¹⁴ 1245 yılında Batu Han'ın huzuruna elçi olarak gönderilmiş olan Nâib Şemseddin İsfahânî'nin, Batu Han tarafından Anadolu'ya hakem olarak tayîn edilmiş olması, sonraları devlet içinde nüfuzlarını arttırmak istemiş olan emîrlar için de sık kullanılan bir yöntem olmuştur. Bilhâssa, eski Nâib Şemseddin İsfahânî'nin ölümüyle ilgili ifade vermek için Batu Han'ın huzuruna gitmiş olan Şemseddin Mahmud Tuğra'i başkanlığındaki Selçuklu heyetindeki emîrlarin, başta Şemseddin Tuğraî olmak üzere Batu Han tarafından, Selçuklu Devleti'nin en üst mevkiilerine atanmış olmaları bunun en açık göstergesidir. Bu durum Batu Han tarafından atanmış olan emirler ile Selçuklu Sultanı tarafından atanmış olan emîrlar ile arasında bir süre sonra çatışmaların yaşanmasına neden olmuş ve nihâyetinde Celâleddin Karatay, Vezîr Şemseddin Tuğraî'yi görevinden azlederek Antalya'da hapsedirmiştir. Pervâne Muînüddîn Süleyman'ın, Seyfeddin Torumtay ile rekabet içinde olduğu Erzincan serleşkerliğini elde etmesi de yine, Moğol kumandanı Baycu'nun teveccühü sayesinde olmuştur bkz. İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 82-85, 127-131. Ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 50-52.

¹¹⁵ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 125-127, 136-142. Ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 49.

hizmetçisi olup bu sayede, iktidârın fiilî hâkimiyetini elinde bulundurmuş olan Pervâne Muînüddin tarafından şekillendirilmiştir¹¹⁶.

Bununla birlikt, Pervâne Muînüddin ve bulundukları mevkiîleri onun sayesinde elde etmiş olan yönetici kadronun Sâhip Fahreddin Ali dışındaki diğer elitleri bir süre sonra, emektâr devlet adamı Vezîr Fahreddin Ali'ye karşı cephe alarak onu, idârî mekânizmanın dışında bırakmak istemişlerdir. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un H.670/M.1271-1272 yılı içerisinde Kırım'dan, Sâhip Fahreddin Ali'ye göndermiş olduğu bir mektup, Sâhip Fahreddin Ali'nin, Pervâne ve destekçileri tarafından asılsız ithâmıarla suçlanarak, bertaraf edilmesi için bir bahâne olarak kullanılmıştır. Pervâne Muînüddin ve çevresindeki emîrlar hazırlamış oldukları tertip neticesinde bir süre sonra, Sâhip Fahreddin Ali'yi vatan hâinliğı ile suçlayarak, görevinden azledilmesine ve Osmancık kalesinde hapsedilmesine neden olmuşlardır. Sâhip Fahreddin Ali'nin azledilmesiyle birlikte, vezâret makamına da Pervâne Muînüddin'in damadı olan Mecededdin Muhammed getirilmiştir¹¹⁷. Kaynaklarda

¹¹⁶ Nejat Kaymaz, Türkiye Selçuklu Devleti'nin fiilî bağımsızlığını yitirmiş olduğu Köseadağ yenilgisinden itibaren devlet politikasında, diplomasinin ağırlık kazanmış olduğunu ve bunun sonucunda da İranlıların elinde olan sivil teşkilâtın, devlet idaresinde askeri bürokrasiye oranla daha fazla önem kazanmaya başlamış olduğunu belirtmiş olup ayrıca, bu sivil idareyi ellerinde tutan İranlı unsurun bu fırsattan istifâde ederek, askeri teşkilatı da kendi adamlarıyla doldurmaya başlamış olduğunu ifâde etmiştir bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 34.

¹¹⁷ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 171-175; Aksarayî, **a.g.e.**, s. 71; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 22-24. Ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 133-134. Sâhip Fahreddin Ali'nin azledilmesi için bir bahâne olarak kullanılmış olan bu mektupta; eski Sultan II. İzzeddin Keykâvus, tahtına ve ülkesine olan özleminden, gurbetteki yaşamından ve parasal sıkıntılarından bahsetmiş, Sâhip Fahreddin Ali ise bu mektubu okumasının ardından, Pervâne Muînüddin'in de tavsiyesini alarak, eski Sultan II. Keykâvus'a birkaç elbise, altın bir

Fahreddin Ali'nin bir süre sonra Abaka'nın huzuruna götürülerek, yargılanmış olduğu ve sonrasında suçsuz bulunarak, devlet işleriyle ilgilenmemesi şartı ile serbest bırakılmış olduğu bilgisi yer almaktadır. Bununla birlikte, H.672/M.1273-4 yılı girişine kadar Konya'daki ikametgâhında hayır işleri ile ilgilenmiş olan Fahreddin Ali, bu süre içerisinde emîrlerin kendisini rahatsız etmeye devam etmesi üzerine, uygun bir zamanda pek çok değerli hediye ile birlikte İlhan Abaka'nın huzuruna giderek, tekrar eski mevkiîni elde etmeyi başarmıştır¹¹⁸.

Türkiye Selçuklu Devletini kontrolleri altında tutmak için Selçuklu devlet adamlarından yararlanmış olan Moğollar, ayrıca “hakem” ve “nâib” denilen kendi özel temsilcilerini de Anadolu'ya atayarak bu sayede, tahakkümleri altına almış oldukları Türkiye Selçuklu Devleti üzerindeki kontrollerini sağlamlaştırmışlardır¹¹⁹.

Claude Cahen, Moğolların Anadolu'ya göndermiş oldukları bu temsilcilerin, göz önünden uzak bulunmaları nedeniyle, zaman içerisinde bağımsız hareket etmeye başlamış olduklarını ve gerek askerlerinin bakımını sağlamak maksadıyla gerekse kendi şahsî çıkarları adına, Anadolu'da bir otorite oluşturmuş

maşrapa, beş yüz altın ve daha başka kıymetli şeylerden oluşan hediyeler göndermiştir. İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 171-173.

¹¹⁸ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 72-73; İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 175. Ayrıca bkz. Melville, **a.g.m.**, s. 68; Kaymaz, **a.g.e.**, s. 134-136. İbn Şeddâd, Fahreddin Ali'nin H. 674 yılına kadar evinde oturmuş olduğunu ve sonrasında Pervâne'nin bilgisi dahilinde Abaka'nın huzuruna gitmiş olduğunu bildirir. Bkz. İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 24. İbn Şeddâd, Fahreddin Ali'nin vezîrlük mevkiîni tekrar elde etmesiyle ilgili olarak ta bunun, Toku Noyan'ın aracılığı sayesinde gerçekleşmiş olduğunu ve bunun karşılığında Fahreddin Ali ve oğullarının, Abaka'ya her yıl 2000 balış ve Anadolu'dan Abaka'ya vergi olarak gönderilecek eşyanın taşınması içinde yine, her yıl 700 at vermekle mükellef kıldıklarını belirtmiştir. Bkz. İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 57.

¹¹⁹ Spuler, **a.g.e.**, s. 367-373.

olduklarını ifâde etmiştir. Özellikle, Moğolların Anadolu’da ki asker sayısının giderek fazlaşması ve Moğol birliklerinin Anadolu’ya kalıcı olarak yerleşmelerinin ardından, Moğol kumandanlarının giderek daha büyük bir otoriteye sahip olduklarını belirtmiş olan Cahen, aynı zamanda bu birliklerin başına bizzat Moğol şehzâdelerinin atanmış olmasıyla birlikte, onların isteklerine karşı çıkmamanın, oldukça zor olduğunu vurgulamıştır¹²⁰.

Nitekim Pervâne Muînüddin ile Anadolu’ya hakem olarak atanmış olan Abaka’nın kardeşi Acay arasındaki muhâlefet, bu durumun en açık göstergesidir. Yukarıda da bahsetmiş olduğumuz üzere Pervâne’nin, Memlûk Sultanı Baybars ile ilk defa temas kurarak, onu Anadolu’ya davet etmiş olması da bu durum nedeniyledir.

H. 671/M. 1272-1273 yılında, Sultan Baybars’ın göndermiş olduğu elçilerle birlikte Abaka’nın huzuruna gitmiş olan Pervâne Muînüddin, burada, Abaka ile gizlice görüşerek Acay hakkında şikâyetlerde bulunmuş ve bunun üzerine İlhan Abaka, Pervâne’ye, Acay’ı Anadolu’daki görevinden geri çekip, yerine Toku Noyanı atayacağını vaad etmiştir. Bunun ardından Anadolu’ya dönmüş olan Pervâne Muînüddin, Acay’ın, kendisine, öncekinden daha çok baskı yapması nedeniyle endişeye düşerek, H. 672/M. 1273-1274 yılında, Sultan Baybars’a gizlice mektup gönderip, onu, Moğolları kovması için Anadolu’ya davet etmiştir. Bununla birlikte bir süre sonra, Abaka’nın vaad etmiş olduğu üzere Acay’ı Anadolu’dan geri çekmiş olması nedeniyle, Pervâne Muînüddin, Baybars ile arasındaki iletişimi bir süreliğine durdurmuştur¹²¹.

¹²⁰ Cahen, **a.g.e.**, s. 335.

¹²¹ Bkz. İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 5-7. Bu konu hakkında ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 131, 139; Melville, **a.g.m.**, s. 67; Sümer, **a.g.m.**, s. 39-40.

Pervâne ile Acay arasındaki gerilimin H. 673/M. 1274-1275 yılında da devam etmiş olduğu görülmektedir. Abaka, Acay'ın yerine Anadolu'ya yollamış olduğu Toku Noyanı, aynı yıl içerisinde Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Pervâne Muînüddin ile birlikte huzuruna çağırılmış olup, kardeşi Acay'ı da tekrar Anadolu'ya yollamıştır. H. 674 yılı Muharrem ayının ilk günlerinde Anadolu'ya dönmek üzere Abaka'nın huzurundan ayrılmış olan Sultan III. Keyhüsrev, Pervâne ve Toku Noyan, Sivas'ta bulundukları bir esnâda Acay'ın, Pervâne'nin nâiblerini ve Hatîr oğlu Ziyâeddin'i döverek, bu kişilerin mallarını ellerinden almış olduğunu duymaları üzerine, derhâl mektup yazarak, bu durumu Abaka'ya bildirmişlerdir. Pervâne ve Toku Noyan'ın kendisi aleyhinde Abaka'ya mektup yazmış olduklarını öğrenmiş olan Acay'da bunun üzerine, bu ikili hakkında şikâyetler içeren bir mektup yazarak, İlhan Abaka'ya göndermiştir. Bununla birlikte Abaka'nın, kardeşi Acay'a yollamış olduğu cevap, Acay'ın eline geçmeden önce Pervâne, bir hile ile bu mektubun içeriğini öğrenmiş olup, sonrasında bir yandan Acay ile iyi geçinmeye dayalı bir siyâset izleyerek diğer taraftan Acay aleyhindeki faâliyetlerine devam etmiştir¹²².

Acay'dan kurtulma çabası içinde faâliyetlerine devam etmiş olan Pervâne Muînüddîn, aynı yıl içerisinde Acay'ın, kendisini ve Toku Noyanı öldürerek Anadolu'yu Sultan Baybars'a teslim etmeye meyilli olduğuna dâir Anadolu'nun ileri gelen kişilerinden yazılar ve imzalar alarak Abaka'ya göndermiş ve bunun üzerine

¹²² İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 50, 56-57. Ayrıca bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 140-141. Pervâne'nin can güvenliğinden endişeye düşerek, Acay ile yakınlaşma siyaseti izlemesine neden olmuş olan bu mektupta Abaka, kardeşi Acay'a; "Pervâne de kim oluyor? Senin hakkında onun sözü dinlenir mi? Onun hayatı senin elindedir, ister yaşatır, ister öldürürsün" şeklinde bir cevap vermiştir. Bkz. İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 57.

İlhan Abaka, Acay, Pervâne ve Toku Noyan'ı huzuruna çağırıştır. Pervâne Muînüddîn, Anadolu'da Acay tarafından kötü muameleye marûz kalmış kişileri de yanına alarak Abaka'nın huzuruna çıkmış ve bu kişilerin Acay hakkında şikâyetlerde bulunmalarının ardından Abaka, kardeşi Acay'ı, Anadolu'ya göndermekten vazgeçmiş olup, ayrıca Acay'ın yedi adamını da idâm ettirmiştir¹²³.

Eminüddîn Mîkâîl'in saltanat nâibliği yapmış olduğu dönemde, gerek Pervâne Muînüddîn gibi kendi şahsî çıkarları doğrultusunda Moğollara hizmet etmekten çekinmeyen Selçuklu devlet adamlarını atayarak, gerekse Moğol kumandanlarından yâhût Moğol asîlzâdelerinden kişileri hakem veya nâib olarak Anadolu'ya atayarak, Türkiye Selçuklu Devleti üzerindeki kontrollerini bu sayede sağlamış olan Moğollar, aynı yıl içerisinde hayatlarını kaybetmiş olan Pervâne Muînüddîn ve Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl'in ardından, Anadolu'daki baskılarını arttırarak, Türkiye Selçuklu Devleti idâresi üzerinde tam bir hâkimiyet kurmuşlardır.

3. İktisâdî Yapı

Kösedağ yenilgisi sonrasında, Moğollarla yapılan anlaşma gereği Türkiye Selçuklu Devleti, artık Moğolların düzenli harâcğüzârı konumuna gelmiş olup, devlet Moğollara yıllık vergi ödemekle ve Moğol elçilerinin masraflarını karşılamakla yükümlü olmuştur¹²⁴. Başlangıçta Türkiye Selçuklu Devleti için önemszenmeyecek bir

¹²³ İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 58. Ayrıca bkz. Sümer, **a.g.m.**, s. 40-41; Melville, **a.g.m.**, s. 67; Kaymaz, **a.g.e.**, s. 141-142.

¹²⁴ Vezîr Mühezzibüddîn Ali'nin, Baycu Noyan ile yapmış olduğu anlaşmaya göre Türkiye Selçuklu Devleti Moğollara her yıl, 360 ile 400 bin dinâr arasında bir miktar nakit ile 10000 koyun, 1000 sığır, 1000 deve ödemekle ve ayrıca Anadolu'ya gönderilen Moğol elçilerinin masraflarını karşılamakla

miktârda olan bu yıllık verginin, devletin gelirlerinde ciddi oranda bir azalmaya sebep olduğu söylenemez. Bununla birlikte, zaman içerisinde idârî yapıdaki krizlerinde etkisi ile iktisâdî yapının giderek kötüleşmiş olduğu ve devletin kendisi için çok ta önemli bir meblâğ olmayan bu yıllık vergiyi dahi ödeyemez duruma geldiği görülmektedir. Devletin içinde bulunduğu bu olumsuz koşullarda zengin emîrlere, devlet masrafları için kendi gelirlerinden harcamalar yaparak, bunun karşılığında büyük iktâlar elde etmişlerdir ¹²⁵.

İlhan Erdem, “Üç Kardeş Devri” içerisinde, devletteki iktisâdî krizin had safhaya ulaşmış olduğunu ifâde ederek, bu duruma üç kardeşin aynı anda tahta olması nedeniyle yapılan ek harcamaların, cülûs yâhût önemli meseleler için Karakurum’da ki Moğol Hân’ına gönderilmiş olan elçilerin beraberlerinde büyük miktârda değerli hediyeler götürmüş olmalarının ve sultanların zevk ve sefa düşkünlüğü nedeniyle, yapmış oldukları savurganca harcamaların neden olduğunu belirtmiştir¹²⁶.

Devlet ekonomisindeki bu krizin aynı zamanda yeni siyâsî gelişmelerin de etkisiyle, giderek daha kötü bir hal almış olduğu görülmektedir. Üçkardeş devrinin bitmesinin ardından Moğol kumandanı Baycu’nun 1256’ yılında kendi birliği ile sürekli olarak Anadolu’ya yerleşmiş olması, Türkiye Selçuklu Devletini, Moğollara ödemekle yükümlü olduğu yıllık vergi ve elçilik masraflarının yanı sıra, bu birliğin

yükümlü olmuştur. Bkz. İlhan Erdem, “İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 24, S. 38, Ankara 2005, s. 1-10; Turan, **Türkiye**, s. 445-446.

¹²⁵ İlhan Erdem, “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 21, S. 33, Ankara 2003, s. 49-67.

¹²⁶ Erdem, **a.g.m.**, s. 49-67.

masraflarını da üstlenmek zorunda bırakmıştır¹²⁷. Bununla birlikte devlet hâzinesi yeterli olmadığından dolayı Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Moğollara karşı yapmakla yükümlü olduğu hizmetleri yerine getirebilmek için İlhanlı hâzinesinden borç almış olduğu görülmektedir.

1258 yılında Hülâgû'nun huzuruna gitmiş olan Sultan II. İzzeddin Keykâvus ile Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Hülâgû'nun, Mısır ve Suriye üzerine yapmayı planladığı harekâtın hazırlıklarına yardımcı olmakla mükellef kılınmışlar ve bu doğrultuda Tebriz'de hazırlıklara başlamış olan iki sultan, masrafların karşılanmasında sıkıntı çekmiş olmaları nedeniyle İlhanlı hâzinesinden 400 bâliş, yaklaşık 5 milyon Selçuklu dirhemi borç almışlardır¹²⁸. Ayrıca Şemseddin Tuğrai'nin, vezîrlük mevkiîni yeniden elde edebilmek amacıyla Moğollara yaranmak için çabalamış olması, Anadolu'daki Moğol askerlerinin sayısının artmasına ve dolayısıyla Türkiye Selçuklu Devleti'nin artan masrafları karşılamak için İlhanlılara daha çok borçlanmasına neden olmuştur¹²⁹.

¹²⁷ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 142-148; Aksarayî, **a.g.e.**, s. 31-32. Ayrıca bkz. Erdem, **a.g.m.**, s. 49-67; Sümer, **a.g.m.**, s. ; Melville, **a.g.m.**, s. 61-62.

¹²⁸ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 45-46; İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 155-156. Ayrıca bkz. F. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 33; Kaymaz, **a.g.e.**, s. 77; M. S. Bal, **a.g.m.**, s. 254. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara ödemekle yükümlü olduğu yıllık vergi miktârı da Hülâgû tarafından, 20 tümen yanî; 200 bin dinâr nakit, 500 top ipek ve renkli kumaş, 3000 altın işlemeli (zerkûbî) kapacak (dime); 500 baş iğdiş at (ahta), 500 baş katır olarak yeniden belirlenmiştir bkz. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 46. Ayrıca bkz. Turan, **a.g.e.**, s. 491-492; Erdem, **a.g.m.**, s. 49-67; Melville, **a.g.m.**, s. 60.

¹²⁹ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 47; 49. Ayrıca bkz. Cahen, **a.g.e.**, s. 272; Kaymaz, **a.g.e.**, s. 77.

Zeki Velidi Togan, Moğolların başlangıçta, Anadolu’yu mâlî ve iktisâdî yönlerden serbest bırakmış olduklarını ancak İlhanlı Devleti’nin kuruluşuyla birlikte bu serbestliğin, yavaş yavaş kaldırılmış olduğunu ifâde etmiştir¹³⁰.

Sultan II. Keykâvus’un 1262 yılında ülkeden ayrılmış olmasının ardından Türkiye Selçuklu Devleti üzerinde daha rahat bir kontrol sağlamış olan İlhanlılar, sadakatine güvenmiş oldukları Pervâne Muînüddîn Süleyman’ı, Anadolu’ya genel vali olarak atamışlar ve böylelikle alacaklarını da sorunsuzca tahsîl etmişlerdir¹³¹. Tarihçiler tarafından “Pervâne Devri” olarak ta adlandırılmış olan Muînüddîn Süleyman’ın fiilî iktidârı elinde bulundurmuş olduğu bu dönem içerisinde Türkmenler, Anadolu’nun, Selçuklu emîrleri ve Moğollar tarafından soyulmasına tepki duyarak ayaklanmışlardır¹³². Bununla birlikte, Pervâne Muînüddîn’in Moğolların ihtiyacını zamanında karşılamak amacıyla reaya üzerine alışılmış olan vergilerin dışında, dört yeni vergi daha yüklemiş olduğu görülmektedir. Buyut, Nalbaha, Mal-i Yam ve Mal-i Bozork adındaki bu yeni vergilerin, daha çok askerî ihtiyaçları karşılamak amacıyla konulmuş olup, dönüşümlü olarak yılda dört farklı zamanda toplanmış olduğu anlaşılmaktadır. Pervâne Muînüddîn ayrıca Uçlarda, o zamana dek, kolaylıkla tahsîl edilemeyen vergileri toplatmayı da başarmıştır¹³³.

¹³⁰ Zeki Velidi Togan, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadî Vaziyeti”, **Türk Hukuk Ve İktisat Tarihi Mecmuası**, C. I, İstanbul 1931, s. 18. Krş. İlhan Erdem, “İlk Dönem Türkiye Selçuklu”, s. 1-10.

¹³¹ Erdem, “Türkiye Selçuklu-İlhanlı”, s. 49-67. Ayrıca bkz. Rashiduddin Fazlullah, **a.g.e.**, C. II, s. 513.

¹³² Aksarayî, **a.g.e.**, s. 53-54. Ayrıca bkz. Erdem, **a.g.m.**, s. 49-67.

¹³³ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 68. Ayrıca bkz. Erdem, **a.g.m.**, s. 53; Melville, **a.g.m.**, s. 65.

Bununla birlikte, Pervâne'nin kontrolündeki Türkiye Selçuklu Devleti'nin, İlhanlılar ile sürdürmüş olduğu bu iyi ilişkiler bir süre sonra, İlhan Abaka'nın kardeşi Acay'ın, büyük bir kuvvetle Anadolu'ya yerleşmesi neticesinde bozulmaya başlamıştır. Selçuklu yönetiminin artan masrafları karşılamakta güçlük çekmeye başlaması, Moğol noyanları ile Selçuklu yönetimi arasında ihtilâf yaşanmasına neden olmuştur. Nitekim bu ihtilâf neticesinde Pervâne Muinüddîn, Moğollar nezdinde itibârının azalmış olduğunu düşünerek, Memlûkler ile ittifâk kurma eğilimi içinde olmuş, ancak siyâsî koşulların kendi aleyhinde değişmiş olması nedeniyle, bir süre sonra Moğollar tarafından ihânet ile suçlanarak 1277 yılında, Aladağ'da idam edilmiştir¹³⁴. Pervâne Muinüddîn'in ölümünün ardından İlhanlılar, ünlü Vezîr Şemseddin Cüveynî'yi Anadolu'ya göndererek, yeni bir iktisadî sistem geliştirmeye çalışmışlardır¹³⁵.

Zeki Velidi Togan, Moğol hâkimiyetinin, Anadolu ve İran'ın iktisadî açıdan gelişmesine katkı sağlamış olduğunu belirterek, bu durumun dönemin mâlî kayıtlarından ve bütçelerinden isbât edilebileceğini vurgulamıştır. Togan, Moğollardan önce İran ve Anadolu'da, ticâretin gelişmesine engel olan iktisadî bir düzensizliğin hâkim olduğunu ve Moğolların hâkimiyeti ile birlikte, aynı ticâret kanunları ve aynı mâlî sistemin uygulanmaya başlamış olduğunu belirterek, bu gelişmelerin Anadolu'nun iktisadî yapısı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ifâde etmiştir¹³⁶.

¹³⁴ İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 33-34, 48-49, 56-61, 84-93.

¹³⁵ Erdem, **a.g.m.**, s. 53; Togan, **a.g.m.**, s. 18; Sümer, **a.g.m.**, 45. Ayrıca bkz. Rashiduddin Fazlullah, **a.g.e.**, C. III, s. 538.

¹³⁶ Togan, **a.g.m.**, s. 15. Gordlevski'de buna benzer bir açıklamada bulunmuştur bkz. Gordlevski, **a.g.e.**, s. 74.

Bu konuda daha farklı bir tutum içinde olan Mustafa Akdağ ise; bilhâssa Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu'yu terk etmiş olduğu 1262 yılından itibaren, Anadolu'da iktisadî açıdan bir çöküşün başlamış olduğunu vurgulayarak, bu durumun yerli müelliflerce de kaydedilmiş olduğunu ifâde etmiştir¹³⁷.

¹³⁷ Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî Ve İçtimai Tarihi (1243-1453)**, İstanbul 1995, C. I, s. 34.

Ayrıca bkz. İlhan Erdem, "İlk Dönem Türkiye Selçuklu", s. 1-10.

II. BÖLÜM

A. EMİNÜDDİN MÎKÂÎL'İN DEVLET HİZMETLERİ

1. Eminüddîn Mîkâîl'in Müstevfiliği

Türkiye Selçuklu Devleti'nde yüksek mevkiîlerde görev yapmış olan birçok devlet adamının, gulâm sistemi içerisinde yetişmiş kişiler oldukları bilinmektedir. Bu kişiler arasında; Şemseddin Has Oğuz, Zeyneddin Bişara, Seyfeddin Türkeri, Mübarizeddin Ertokuş, Fahreddin Sivastos, Şemseddin Altun Aba, Seyfeddin Torumtay, Celâleddin Karatay, Kemâleddin Rûmtaş, Seyfeddin Karasungur, Mübarizeddin Çavlı, Mübarizeddin İsa ve kardeşi Ferruh Atabey, Raşideddin Ayaz, Şemseddin Kayabey, Şemseddin Yavtaş gibi isimleri zikredebiliriz. Çoğunluğu Rûm kökenli olmakla birlikte, çeşitli etnik kökenlerden gelmiş olan gulâmlar, Türk aile terbiyesine göre yetiştirilip, orduda, sarayda ve devlet idâresinde istihdam edilmişler; atabeg, emîr-i âhûr, taştâr, hâzinedâr, emîr-i devât, melikü'l-ümerâ, iğdişbaşı, şarâbsâlâr, emîr-i cândâr, emîr-i sipehsâlâr, emîrü'l kebîr, çaşnigîr, emîr-i dâd, nâibü'l hadre gibi önemli mevkiîlerde görev alarak, ayrıca büyük şehirlere askerî vali olarak da atanmışlardır¹³⁸.

Yine Selçuklu gulâm sistemi içerisinde yetişmiş Rûm asıllı gulâmlardan birisi olan Eminüddîn Mîkâîl ise, devlet hizmetine ilk olarak istifâ dîvânında görev

¹³⁸ Erdoğan Merçil, **a.g.m.**, s. 180-184; Vryonis, **a.g.m.**, s. 93-119; Erkan Göksu; “ Türkiye Selçuklu Devletinde Gulâm Eğitimi Ve Gulâmhâneler”, **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 24, 2007, s. 65-84; Mehmet Nadir Özdemir, “I. Alaeddin Keykubad Döneminde Saray Hayatında Ve Orduda Gulamlar”, **I. Alâeddin Keykubat Ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri (06-07 Kasım 2008)**, Konya 2010, s. 107-113; Muharrem Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, İstanbul 2011, s. 26-33.

olarak başlamıştır. İbn Bîbî'nin belirtmiş olduğu üzere, efendisi olan Müstevfî Sadüddin Ebû Bekr Erdebili'den, mâlî konularda eğitim almış olan Eminüddîn Mîkâîl'in istifâ dîvânında göreve başlamasında da efendisinin doğrudan ya da dolaylı bir etkisinin olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz¹³⁹.

Eminüddîn Mîkâîl'in istifâ dîvânında göreve başlama zamanı ile ilgili olarak kesin bir bilgiye sahip olamasak ta bu kısmın sonunda da değineceğimiz üzere, Üçkardeş devri içerisinde müstevfî yardımcılığı pozisyonunda olduğunu tahmin ettiğimiz Eminüddîn Mîkâîl'in en azından II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in saltanat dönemi içerisinde istifâ dîvânında göreve başlamış olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklarda bilgiye düşkün, zeki ve gayretli bir kişiliğe sahip olduğu belirtilmiş olan Eminüddîn Mîkâîl'in, devlet hizmetine başlamış olduğu istifâ dîvânında, zaman içerisinde müstevfîlik makamına kadar yükselmiş olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, onun bu mevkiîye hangi tarihte atanmış olduğu hususunda ise, kaynaklarda herhangi bir ifâde yer almamaktadır.

Eminüddîn Mîkâîl'in müstevfîlik vazîfesine hangi tarihte başlamış olduğuna dâir çağdaş yazılı kaynaklarda herhangi bir kayıt bulunmasa da, onun bu vazîfesinin ne zaman sona erdiği Aksarâyî'nin bir kaydından açıkça anlaşılmaktadır. Aksarâyî, Nâip Fahreddin Ali'nin 1260 yılında II. İzzeddin Keykâvus tarafından vezîrlîğe atanmış olmasının ardından, kendisinden boşalmış olan saltanat nâibliği makamına da Müstevfî Eminüddîn Mîkâîl'in getirilmiş olduğunu bildirir¹⁴⁰. Bu ifâdeden, 1260 yılından önce müstevfîlik vazîfesine başlamış olduğu açıkça anlaşılan Eminüddîn Mîkâîl'in bu mevkiîye hangi tarihte atanmış olduğunu tespit edebilmemiz

¹³⁹ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 48; İbni Bîbî, **a.g.e.**, C. II, s. 207.

¹⁴⁰ Aksarayî, **a.g.e.**, gös. yer.

için kendisinden hemen önce müstevfilik yapmış olan şahsın, kim olduğunu ve görev süresinin ne zaman son erdiğini belirlememiz oldukça önemlidir.

Kaynaklar incelenildiğinde, Eminüddîn Mîkâîl'den hemen önce müstevfilik yapmış olan şahsın, Necibüddin Delîcânî olduğu anlaşılmaktadır. İbn Bîbî, Sâhip Şemseddin İsfahânî'nin öldürülmesi ile ilgili olarak ifâde vermek için 1252 yılında, Batu Hân'ın huzuruna gitmiş olan Selçuklu heyetinde Necibüddin Delîcânî'nin de bulunmuş olduğunu ve onun, Batu Hân tarafından Türkiye Selçuklu Devleti müstevfiliğine tayîn edilmiş olduğunu bildirir¹⁴¹. Aksarayî ise, II. İzzeddin Keykâvus'un 1254 yılında, kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile aralarında yeniden başlamış olan iktidar mücadelesini kazanmasının ardından kurmuş olduğu yeni hükümette, müstevfilik mevkiînin Necibüddin Delîcânî'ye verilmiş olduğunu bildirmiştir¹⁴².

Aksarayî'nin tezimiz açısından son derece mühim olan bu kaydından hareket ederek, Necibüddin Delîcânî'nin 1254 yılında tekrar atanmış olduğu müstevfilik vazifesini, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un, Moğol kumandanı Baycu karşısında alınan yenilgi sonrasında ülkeyi terk etmek zorunda kaldığı 1256 yılına kadar devam ettirmiş olma olasılığının oldukça yüksek olduğunu söyleyebiliriz. 1257 yılında Anadolu'ya dönerek tekrar Konya'da tahta oturmuş olan II. Keykâvus'un, idârî kadroda ne tür değişiklikler yapmış olduğu konusunda kaynaklarda herhangi bir ifâde bulunmamakla birlikte biz, Aksarayî'nin kaydından 1260 yılında müstevfilik vazîfesinin son bulduğu açıklık kazanan Eminüddin Mîkâîl'in, Sultan İzzeddîn'in

¹⁴¹ İbn Bibî, **a.g.e.**, C. II, s. 127-128.

¹⁴² Aksarayî, **a.g.e.**, s. 31.

Anadolu'ya dönerek tekrar tahtın sahibi olduğu 1257 yılından 1260 yılına kadar olan süreçte, herhangi bir tarihte bu vazifeye tayin edilmiş olduğu kanaatindeyiz.

Aksarayî'nin, Necibüddin Delîcânî hakkında vermiş olduğu bir diğer malûmat ta bizim, Eminüddîn Mîkâîl'in 1257 yılından itibaren herhangi bir tarihte müstevfiliğe atanmış olduğu yönündeki kanaatimizi destekler niteliktedir. Aksarayî, Sultan II. Keykâvus'un 1262 yılında ülkeden ayrılmasının ardından Pervâne Muninüddin Süleyman'ın, II. Keykâvus taraftarı devlet adamlarını tasfiye ederek kurmuş olduğu yeni hükümette, müstevfilik rütbesinin Necibüddin Delîcânî'den alınarak, Mecdeddin Muhammed bine'l Hüseyin'e verilmiş olduğunu bildirir¹⁴³. Aksarayî'nin bu kaydı, Eminüddîn Mîkâîl'in 1260 yılında saltanat nâibliğine atanmış olmasının ardından, ondan boşalmış olan müstevfilik mevkiîne birkez daha Necibüddin Delîcânî'nin atanmış olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Necibüddin Delîcânî'nin bir kez daha müstevfiliğe atanmış olduğu tarihin belirgin hale gelmiş olması nedeniyle, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un 1257 yılında Anadolu'ya dönerek, tekrar kurmuş olduğu hükümette müstevfilik mevkiîne Eminüddîn Mîkâîl'in atanmış olması ihtimalinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Eminüddîn Mîkâîl'in istifâ dîvânında görev yapmış olduğu dönemle ilgili olarak, dikkatimizi çekmiş olan bir diğer hususta; Eminüddîn Mîkâîl'in hayatından bahsederken belirtmiş olduğumuz üzere Sultan II. Alâeddin Keykubâd'ın kardeşleriyle birlikte müşterek olarak hüküm sürmüş olduğu 1249-1254 yılları arasındaki dönemde Sivrihisar'daki bazı köyleri, Eminüddîn Mîkâîl'e mülk olarak bağışta bulunmuş olmasıdır. Sultan II. Alâeddin Keykubâd'ın, kendisine mülk olarak

¹⁴³ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 55.

arazi bağışında bulunmuş olması, aklımıza Eminüddîn Mîkâîl'in bu dönemde hangi idarî pozisyonunda olduğu sorusunu getirmektedir.

Üç kardeşin aynı anda hüküm sürmüş olduğu bu dönemde, sultanların kendilerine taraftar sağlamak adına, askerî ve idarî pozisyonlardaki kişilere arazi bağışında bulunmuş olabilecekleri dikkate alındığı vakit, Eminüddîn Mîkâîl'in de bu dönemde görev yapmış olduğu istifâ dîvânında saygın bir konumda bulunuyor olması gayet muhtemeldir. Necibüddin Delîcânî'nin biraz önce belirtmiş olduğumuz üzere “Üç Kardeş Devri” içerisinde müstevfilik yapmış olduğu bilindiğinden dolayı, müstevfilik vazifesinin 1257-1260 yılları arasında gerçekleşmiş olabileceğini düşündüğümüz Eminüddîn Mîkâîl'in de 1249-1254 yıllarını kapsayan bu dönemde, müstevfî yardımcılığı pozisyonunda bulunuyor olması pek muhtemeldir. Üstelik Necibüddin Delîcânî'den hemen sonra müstevfilik mevkiine atanan kişinin Eminüddîn Mîkâîl olması da bu ihtimali oldukça kuvvetlendirmektedir.

2. Türkiye Selçuklu Devleti'nde Niyâbet-i Saltanat Müessesesi

Arapça “birini temsil etmek, birine vekâlet etmek” anlamındaki **nevb** masdarından türemiş olan **nâib** kelimesi, “bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine, geçici bir zaman için yüklenen kimse” anlamına gelmektedir¹⁴⁴. Bu anlamda saltanat nâibliği de sultanın yokluğunda, pâyitahtta sultana vekâlet eden yâhût tayîn edildiği herhangi bir yerde Sultanı temsil eden görevlinin bulunduğu makama verilen isimdir¹⁴⁵.

¹⁴⁴ Casim Avcı, “Nâib”, **TDVİA**, C. 32, İstanbul 2006, s. 311-312.

¹⁴⁵ Sadi S. Kucur, “Nâib-i Saltanat”, **TDVİA**, C. 32, İstanbul 2006, s. 313-314.

İslâm devletlerinde, izleri Hazreti Peygamber zamanına kadar uzandığı görülmekte olan saltanat nâibliği uygulaması, bilhâssa Anadolu Selçuklu ve Memlûk devletleri ile Delhi Türk Sultanlığında daha fazla önem kazanmıştır ¹⁴⁶.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhâl adlı kitabında, Anadolu Selçuklu Devleti teşkilâtından bahsederken, Büyük Selçuklu Devletinde “Niyâbet” isminde bir makamın bulunmadığını ve Anadolu Selçuklularının bu kurumu, Eyyubîler’den almış olabileceklerini ifâde etmiştir ¹⁴⁷. Bununla birlikte, Türkiye Selçuklularında saltanat nâibliği uygulamasının devletin kuruluşundan itibâren, fiilen var olduğunu söylemek mümkündür. Devleti kuran I. Süleymanşâh’ın Suriye seferine çıkarken İznik’te kendi yerine vekil olarak bırakmış olduğu Ebû’l Kâsım’ın, böyle bir ünvân taşıdığına dâir bir kayıt mevcut olmasa da, fiilen saltanat nâibliği vazîfesini yerine getirmiş olduğu söylenilebilir. Türkiye Selçuklu Devleti teşkilâtında bu makama ve nâib ünvânına ilk olarak H. 616/M.1220 yılında, I. Alâeddin Keykûbad’ın cülûsu sırasında rastlanılmakta olup, sonraları bu müessese ve görevli için “niyâbet-i hazret-i saltanat, niyâbet-i hazret-i ulyâ, niyâbet-i saltanat-ı Rûm, nâibü’s-saltanati’l-muazzama, nâibü’l-hazre” gibi ünvânlar kullanılmıştır ¹⁴⁸.

Saltanat nâibliğine devlet ricâlinden ve ileri gelen emîrlar arasından tayînler yapılmış olup, bu makama atanmış olan kişiye niyâbet alameti olarak altın

¹⁴⁶ Avcı, **a.g.m.**, s. 311-312; Kucur, **a.g.m.**, s. 313-314.

¹⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, 3. Baskı, Ankara 1984, s. 93. Sadi Kucur ise bu konu ile ilgili olarak; Eyyûbi kaynaklarında böyle bir makamın adına pek rastlanılmadığını belirterek, Uzunçarşılı’nın bahsetmiş olduğu bu ihtimalin gerçekleşmesinin mümkün olamayacağı kanâatini beyân etmiştir. Kucur, **a.g.m.**, s. 313-314.

¹⁴⁸ Sadi Kucur, **a.g.m.**, s. 313-314.

kılıç verilmiştir. Protokolde vezîrden ve atabekden sonra geldiği anlaşılan saltanat nâibi, sultanın yokluğu sırasında pâyitahtta sultan adına vekâlet ederek, devlet işleriyle ilgilenmiş ve âsâyişi sağlamakla görevli olmuştur¹⁴⁹. Şemseddin İsfahânî, Celâleddin Karatay, Fahreddin Ali ve Eminüddîn Mîkâîl gibi kişiler, Türkiye Selçuklu Devletinde saltanat nâibliği makamında bulunmuş olan başlıca isimlerdir¹⁵⁰.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol tahakkümü altına girmesiyle birlikte, Moğol Hân'ını temsil eden yeni bir nâiplik makamının çıkmış olduğu anlaşılmaktadır. Moğolların tahakkümleri altına almış oldukları yerlere, çoğunlukla askerî amaçlarla atamış oldukları ve Moğolların o bölgedeki en büyük yetkilisi konumunda olan "hâkim"lerin yanında, onların vekili konumunda bulunan ve genellikle İranlı bürokrat ailelerden atanmış olan bu nâibler, atanmış oldukları bölgelerin âsâyişinin düzenlenmesi ve vergi meseleleri gibi sivil işlerle meşgul olmuşlar ve ayrıca Moğol Hân'ını, görev yapmış oldukları ülkenin içinde bulunduğu koşullardan da haberdâr etmişlerdir¹⁵¹. Bertold Spuler, Gazan Hân ile haleflerinin zamanındaki kaynaklarda Moğolların atamış oldukları bu nâibler ile ilgili olarak herhangi bir tabîre rastlanılmamış olduğunu ve dolayısıyla bu tarihten itibâren, Moğol nâibliğinin kalkmış olmasının muhtemel olduğunu belirtmiş ayrıca onların vazîfelerinin hâkimler tarafından üstlenilmiş olabileceğini ifâde etmiştir¹⁵².

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Köseadağ yenilgisinin ardından Baycu Noyan ile yapılan anlaşmayı tasdik ettirmek amacıyla Batu Han'a gönderilmiş olan Nâip Şemsüddin İsfahânî'ye, Batu Hân tarafından Selçuk memleketlerinin Moğollar

¹⁴⁹ A.g.m., s. 313-314.

¹⁵⁰ Cahen, a.g.e., s. 221,333.

¹⁵¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 93-94.; Kucur, a.g.m., s. 313-314.; Spuler, a.g.e., s. 371-373.

¹⁵² Spuler, a.g.e., s. 373.

nâmının niyâbetinin verilmiş olduğunu hatırlatarak bu sûretle, Şemsüddin İsfahânî'nin, hem Selçukluların hem de Kağan'ın nâibliği vazifelerinin her ikisini de üstlenmiş olduğunu ifâde etmiştir. H. 692/M. 1293 yılında, Mücirrüddin Emîrşâh'ın da aynı şekilde bu iki vazîfeyi birden elinde bulunduran bir diğer isim olduğunun altını çizmiş olan Uzunçarşılı, Eminüddîn Mîkâîl'in de aynı şekilde bir ikili vazifeyi üstlenmiş olabileceği ihtimaline dikkat çekmiştir¹⁵³. Uzunçarşılı'nın Eminüddîn Mîkâîl ile ilgili dikkat çekmiş olduğu bu husus hakkında çağdaş yazılı kaynaklarda her hangi bir ifadeye rastlanılmamakla birlikte, Türkiye Selçuklu Devleti'nin izlemiş olduğu Moğol yanlısı devlet politikasına karşı olumsuz bir hissiyâta sahip olduğunu bildiğimiz Eminüddîn Mîkâîl'in, en azından kendi isteği ile Moğol Han'ının naipliği vazifesine tâlip olmayacağı kanaâtindeyiz. Ayrıca, Bertold Spuler'in İran Moğolları adlı çalışmasında İlhanlıların Anadolu'da görevlendirmiş oldukları askeri ve sivil idarecilerle ilgili düzenlemiş olduğu bir listede, Pervâne Muînüddin Moğolların nâibi olarak belirtilmiş olmasına karşın, Eminüddîn Mîkâîl'den Konya Nâibi olarak bahsedilmiştir¹⁵⁴.

3. Eminüddîn Mîkâîl'in Saltanat Nâibliği

Eminüddîn Mîkâîl'in müstevfîlik dönemi ile ilgili çağdaş kaynaklarda hemen hemen hiçbir bilgi yer almazken, saltanat nâibliği makamı âdetâ Eminüddîn Mîkâîl'in ismi ile özdeşleşmiş olup 1260 yılından, 1277 yılına kadar yaklaşık on yedi sene boyunca sürdürmüş olduğu bu görevi esnasında, kaynaklarda kendisinden daha sık bahsedilir olmuştur.

¹⁵³ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 93-94.

¹⁵⁴ Spuler, **a.g.e.**, s. 386.

II. Keykâvus ve IV. Kılıç Arslan arasında ikiye bölünmüş olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin ortak vezîri olan Şemseddin Tuğrâî'nin 1260 yılında ölümünün ardından, Nâib Fahreddin Ali'nin, II. Keykâvus tarafından vezîrliğe atanmış olmasıyla birlikte, Fahreddîn Ali'den boşalmış olan saltanat nâibliği makamına da Müstevfî Eminüddîn Mîkâîl tayîn edilmiştir¹⁵⁵.

Daha öncede bahsetmiş olduğumuz üzere, Eminüddîn Mîkâîl'in saltanat nâibliğine atanmasından bir yıl sonra, siyâsî koşulların II. İzzeddin Keykâvus aleyhinde değişmiş olması nedeniyle Sultan II. Keykâvus tahtını bırakarak, Anadolu'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, Sultan II. Keykavûs'un Konya'yı terk etmeden hemen önce yaşanmış olan bir gelişme, tezimizin konusu ile de yakından alâkalıdır. Alıncak Noyan komutasındaki Moğol birliğinin, IV. Kılıç Arslan ve Pervâne Muinüddîn ile birlikte Aksaray'a ulaştığı esnâda Konya'da bulunan II. Keykavûs'un bir uzlaşma sağlamak ümîdiyle kardeşi IV. Kılıç Arslan'a göndermiş olduğu Vezir Fahreddîn Ali, burada kendisine yapılmış olan tüm ülkenin vezirliği teklifini kabul ederek, Sultan IV. Kılıç Arslan'ın tarafına geçmiştir¹⁵⁶. Bunun üzerine Sultan II. İzzeddîn Keykâvus, Vezir Fahreddîn Ali'nin geriye dönmemiş olması ve Moğolların her an Konya'ya ulaşabilecek olmaları endişesiyle,

¹⁵⁵ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 48. Eminüddîn Mîkâîl'in saltanat nâibliğine tayin edilmesi ile ilgili olarak, Aksarayî'nin bu makamın Eminüddîn Mîkâîl'e, Sahip Fahreddin Ali'nin onayı ile verildiğini belirtmiş olması, bilhâssa Pervâne Muinüddin Süleyman'ın iktidarın fîli hakimiyetini eline geçirmiş olduğu dönemden önceki süreçte, bu ikili arasındaki yakınlığı göstermesi açısından dikkat çekicidir bkz. Aksarayî, **a.g.e.**, gös.yer.

¹⁵⁶ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 158-159. Aksarayî, Fahreddin Ali'nin, Muînüddîn Süleyman ile henüz Sultan IV. Kılıç Arslan'a elçi olarak gönderilmeden önce anlaşmış olduğunu bildirir. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 51. Ayrıca bkz. F. Sümer, **a.g.m.**, s. 156.

kısa zaman içerisinde Konya'yı terk ederek, Antalya'ya çekilmiş ve sonrasında da İstanbul'a gitmek üzere Anadolu'dan ayrılmıştır. Sultan II. Keykavûs'un Anadolu'dan ayrılmasının ardından tahtın tek sahibi olan Sultan IV. Kılıç Arslan'ın yeniden kurmuş olduğu hükümette Eminüddîn Mîkâîl'in bir kez daha saltanat nâibliği mevkiinde görünüyör olması oldukça dikkat çekicidir¹⁵⁷. Nejat Kaymaz bununla ilgili olarak; az önce dile getirmiş olduğumuz Pervâne Muînüddîn Süleyman ile Fahreddin Ali arasında gerçekleşmiş olan anlaşmaya çok kuvvetli bir ihtimâlle, Eminüddîn Mîkâîl'in de dâhil olduğunu ifâde etmiştir¹⁵⁸. Kaymaz'ın yapmış olduğu bu değerlendirme Yunînî'nin tutmuş olduğu bir kayıtle da desteklenmektedir. Bu kayda göre Sultan II. Keykâvus, Konya'dan ayrılmadan önce Şemseddin Yavtaş'ı naibi olarak payitahtta bırakmıştır¹⁵⁹.

Sultan IV. Rükneddîn Kılıç Arslan'ın 1261 yılında Konya'da tahta oturmasının ardından kurmuş olduğu yeni hükümette, eski sultan II. Keykâvus'un hizmetinde bulunmuş olan devlet adamlarından sadece, Sâhip Fahreddin Ali ve Nâib Eminüddîn Mîkâîl'e yer verilmiş olması ve üstelik onların önceden bulunmuş oldukları mevkiilere atamış olmaları, Kaymaz'ın dile getirmiş olduğu bu ihtimalin gerçekleşmiş olma olasılığını arttırmaktadır. Bununla birlikte, Eminüddîn Mîkâîl'in taraf değiştirmiş olmasıyla ilgili olarak daha başka unsurlarında etkili olabileceğini göz ardı etmememiz gerekir. Tezimizin sonuç bölümünde bu unsurların neler olabileceği dikkate alınarak, bu konuda daha geniş bir değerlendirme yapılacaktır.

¹⁵⁷ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 56.

¹⁵⁸ Nejat Kaymaz, **a.g.e.**, s. 86.

¹⁵⁹ Eserde, Şemsüddin Yavtaş'tan, Şemsüddîn Ertaş ismi ile bahsedilmiştir bkz. Kudbüddin Yunînî,

Dhail Mir'âtu'z-Zamân, C. II, Hayderabad 1955, s. 114.

Saltanat Nâibi olarak zamanının çoğunu Konya’da geçirmiş olan Eminüddîn Mîkâîl’in, pâyitahtın dışında da bir takım vazîfeleri yerine getirmiş olduğu görülmektedir. İbn Bîbî Selçuknâmesi’nde yer alan bir kayda göre Eminüddîn Mîkâîl’in 1276 yılında, merhûm Sultan IV. Kılıç Arslan’ın kızı Selçuk Hâtûn’u, İlhan Abaka’nın oğullarından birisi ile izdivaç kurması için Tebriz’e götüren gelin alayında yer almış olduğu görülmektedir¹⁶⁰.

Yine Hatîr oğlu isyânının bastırılmasından ardından Ermenek kumandanı Bedreddin Hoteni’nin, Karaman oğullarından intikam almak maksadıyla Lârende üzerine düzenlemiş olduğu seferde, Karaman oğulları karşısında bozguna uğrayarak zor durumda kalması üzerine, Eminüddîn Mîkâîl’in, Moğol noyanlarının talîmâtı doğrultusunda Karaman oğulları üzerine bir sefer düzenleyerek, Bedreddin Hoteni’yi kurtarmış olduğu görülmektedir¹⁶¹.

Daha evvel de bahsetmiş olduğumuz üzere İbn Şeddâd’ın kayıtlardan, Eminüddîn Mîkâîl’in Moğolların 1272 ve 1275 yıllarında Bîre üzerine düzenlenmiş oldukları kuşatma harekâtlarına da katılmış olduğunu öğrenmekteyiz¹⁶².

Türkiye Selçuklu Devleti’nin, Moğol baskısı altına girmiş olduğu bir dönemde yaklaşık on yedi sene saltanat nâipliği yapmış olan Eminüddîn Mîkâîl’in bu vazifesi, hayatını yitirmesine neden olan 1277 yılındaki Karaman oğullarının Konya’yı işgallerine kadar devam etmiştir.

¹⁶⁰ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 179.

¹⁶¹ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 86.

¹⁶² İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 17-18, 58-61.

B- KARAMAN OĞULLARININ KONYA'YI İŞGALİ VE SALTANAT NÂİBİ EMİNÜDDİN MİKÂİL'İN ÖLÜMÜ

1. Konya'nın İşgaline Kadar Olan Süreçte Karaman oğullarının, Türkiye Selçuklu Devleti ile Olan İlişkileri

1225 yılındaki Ermenek seferi sonrasında, Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın isteği doğrultusunda İç-il beldesine yerleştirilmiş olan Karamanlılar, Köseadağ yenilgisi sonrasında Selçuklu merkezi otoritesinin giderek zayıflamasının da etkisiyle, zaman içerisinde nüfûzlarını genişleterek, bölgede hâkim güç konumuna gelmişlerdir¹⁶³. İbn Bîbî'nin vermiş olduğu malûmâta göre; Moğol kumandanı Baycu'nun 1256 yılında ordusu ile birlikte, ikinci kez Anadolu'ya girmiş olduğu esnâda yaşanan kaostan kendi lehlerine istifâde etmiş olan Karamanlılar, Selçuklu yönetimini kaygılandırarak derecede bir kuvvete ulaşmış olduklarından, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, onlarla iyi geçinmeye yönelik bir siyaset izleyerek, bu doğrultuda Karaman Bey'e emîrlik ünvanı ile büyük bir iktâ vermiş ayrıca Karaman Bey'in kardeşi Bunsuz'u da emîr-i cândârlık mevkiine getirmiştir¹⁶⁴.

¹⁶³ M. C. Şehabeddin Tekindağ, "13. Yüzyıl Anadolu Tarihine Aid Araştırmalar, Şemsüddîn Mehmed Bey Devrinde Karamanlılar", **Tarih Dergisi**, C.14, S. 19, İstanbul 1964, s. 83; Ramazan Boyacıoğlu, **Karamanoğulları Tarihi**, Sivas 2001, s. 9-19; Köprülü, **a.g.m.**, s. 15-16. Tarihçiler arasında Karamanlıların, Oğuzların Salur yâhût Afşar boyuna mensûb oldukları konusunda iki farklı görüş mevcuttur. Karamanlıların menşei konusundaki görüşlerle ilgili olarak bkz. Köprülü, **a.g.m.**, s. 14; Boyacıoğlu, **a.g.e.**, s. 2-7.

¹⁶⁴ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 202. Ayrıca bkz. Köprülü, **a.g.m.**, s. 16; Faruk Sümer, "Karamanoğulları", **TDVİA**, C. 24, İstanbul 2001, s. 454-460; Tekindağ, **a.g.m.**, s. 83.

Bununla birlikte, 1262 yılında Karamanlıların, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un ülkesiyi terk etmesinin ardından ayaklanarak, ilk defa Selçuklu yönetimi aleyhinde harekete geçmiş oldukları görülmektedir. Aksarâyî, Karamanlıların, Moğol tahakkümünü kabul etmiş olan Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hükümdârlığını kabullenmeyerek, eski Sultan II. İzzeddin Keykâvus taraftarlığı adı altında, 20 bin zırhlı süvari ile pâyitaht Konya önlerine gelmiş olduklarını ancak Gâvele kalesi sahrasında Pervâne Muînüddin Süleyman komutasındaki Selçuklu ordusu ile yapmış oldukları savaşta, yenilgiye uğramış olduklarını bildirir. Bu mücâdelede Karaman Bey'in kardeşleri Zeynü'l- Hac ve Bunsuz'un da Selçuklu kuvvetlerince ele geçirilerek, sonradan idâm edilmiş olduklarını bildiren Aksarâyî, Karaman Bey'in âkıbeti konusunda ise herhangi bir bilgi kaydetmemiştir¹⁶⁵.

¹⁶⁵ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 53-54. İbn Bibi, Karaman Bey ölünceye dek Sultan IV. Kılıç Arslan'ın, Karamanlılara karşı ihtiyâtlı bir politika izlemeyi tercih etmiş olduğunu ancak Karaman Bey'in ölümünün ardından Sultan IV. Kılıç Arslan'ın, Karaman Bey'in kardeşi Bunsuz ile Karaman Bey'in oğullarını hapsederek cezalandırmış olduğunu belirtmiş ayrıca, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Karaman Bey'in oğullarının, Pervâne Muînüddin Süleyman'ın isteği doğrultusunda serbest bırakılmış olduklarını kaydetmiştir bkz. İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 202-203.

Karaman Bey'in nasıl öldüğü konusunda ise rivâyetlerin ötesinde somut bir ize rastlanılmamıştır. Faruk Sümer'in bahsetmiş olduğu bu rivâyetlerden birine göre Karaman Bey, Ermeni Krallığı ile yapmış olduğu bir savaşta almış olduğu yaralar yüzünden 1263 yılında, hayatını kaybetmiştir. Bkz. Faruk Sümer, **a.g.m.**, s. 454-460. Karaman Bey'in ölümü ile ilgili Şikâri'nin bahsetmiş olduğu bir diğer rivâyette ise, Karaman Bey, Selçuklu sultanı adına Antalya'yı fethetmiş olmasının ardından, kendisinin daha çok kuvvetlenmesinden endişelenmiş olan Selçuklu sultanının emri doğrultusunda bir süre sonra, zehirleterek öldürülmüştür bkz. Şikâri, **Şikâri'nin Karaman Oğulları Tarihi**, Haz. Mesud Koman, Konya 1946, s. 32-33. Bu konu hakkında ayrıca bkz. Boyacıoğlu, **a.g.e.**, s. 21.

1262 yılında gerçekleşmiş olan bu hâdisenin ardından Karaman oğlu Mehmed Bey ve kardeşlerinin, Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde, Anadolu'da Moğol ve Selçuklu yönetimi aleyhinde ortaya çıkmış olan hareketlerde faâl bir rol oynamış oldukları ve bilhâssa 1276 yılında Hatîr oğulları isyânının bastırılmasının ardından Karaman oğullarının, Anadolu'daki Moğol karşıtlığının en güçlü temsilcisi durumuna gelmiş oldukları görülmektedir¹⁶⁶.

Aksarâyî, Hatîr oğulları isyânının bastırılmasının ardından Karaman oğullarının devlete vaat etmiş oldukları vergi ve harçları ödemeyi geciktirerek, isyânı bir şekilde devam ettirmiş olduklarını ve bunun üzerine Ermenek kumandanı olan Bedreddin İbrahim Hoteni'nin, Pervâne Muînüddin Süleyman'ın razı olmamasına rağmen, Karaman oğulları üzerine intikam ve hırs duyguları ile askerî bir harekât düzenlemek için harekete geçmiş olduğunu bildirir. Karaman oğulları ise bu gelişme üzerine Bedreddin İbrahim'e, Sultan'ın hâzinesine bağışlanmak üzere 100 bin dinâr göndermeyi ve ayrıca serleşkerlik âidatını tamamen ödemeyi teklif etmişler ancak Bedreddin İbrahim, Karaman oğullarının kendisine yapmış oldukları bu teklifi reddederek harekâtı devam ettirmiş ve nihâyetinde Karaman oğulları karşısında ağır bir yenilgi alarak, Ermenek'te ki kalelerden birine sığınmak zorunda zorunda kalmıştır. Daha öncede bahsetmiş olduğumuz üzere Bedreddin İbrahim Hoteni, Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl tarafından düzenlenmiş olan bir operasyon sayesinde hayatını kurtarabilmiştir¹⁶⁷.

¹⁶⁶ İbn Bîbî, Hatir oğlu Şerafeddin'in Moğollara karşı başlatmış olduğu isyânı desteklemiş olan Karaman oğlu Mehmed Bey'e, Ermenistan serleşkerliği mevkiîni vermiş olduğunu belirtir. Bkz. İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 203. Ayrıca bkz. Köprülü, **a.g.m.**, s. 18; Tekindağ, **a.g.m.**, s. 86.

¹⁶⁷ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 85-86. Ayrıca bkz. Köprülü, **a.g.m.**, s. 19; Boyacıoğlu, **a.g.e.**, s. 22-23.

Bu olaydan bir süre sonra Karaman oğullarından bir grubun, bir Frenk kafilesini yağmalaması nedeniyle Pervâne Muînüddin'in dayısı ve aynı zamanda Sâhilller Emîri olan Hoca Yûnus, Karaman oğulları üzerine yeni bir saldırı düzenlemiş ancak bu saldırıyı da kendi lehlerinde sonuçlandırmış olan Karaman oğulları, üst üste almış oldukları başarılar nedeniyle daha güç ve cesâret kazanmışlardır¹⁶⁸.

2. İşgal Öncesi Hazırlık Safhası

1277 yılında Memlûk Sultanı Baybars'ın Moğolları yenerek, Kayseri'de Selçuklu tahtına oturmasının ardından, gerek Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ve devlet erkânının Tokat'a çekilmiş olmaları gerekse Sâhip Fahreddin Ali'nin oğullarının, Sultan ve babalarının durumlarını öğrenmek üzere Konya'dan ayrılmış olmaları, Karaman oğlu Mehmed Bey'e savunmasız bir halde bulunan Konya'yı ele geçirmek için bir fırsat oluşturmuştur¹⁶⁹.

Kaynaklarda Karaman oğullarının Konya'yı işgali ve Selçuklu tahtına, merhûm Sultan II. Keykâvus'un oğlu olduğunu iddiâ etmiş olan şahsı geçirmeleri, farklı biçimlerde anlatılmaktadır. İbn Bîbî, Karaman oğlu Mehmed Bey'in, Memlûk

¹⁶⁸Aksarayî, **a.g.e.**, s. 86-87. Ayrıca bkz. Köprülü, **a.g.m.**, s. 19-20; Tekindağ, **a.g.m.**, s. 87; Boyacıoğlu, **a.g.e.**, s. 23. Hoca Yunus, Karaman oğullarının Konya'yı işgallerinin ardından, Sahip Fahreddin Ali'nin oğullarının Akşehir'de, Karaman oğulları ile yapmış oldukları mücâdelede de yer almış ancak bu mücâdelenin Karaman oğulları lehine sonuçlanmasının ardından, kaçarak Sivrihisar'a sığınmıştır. Bununla birlikte, Sivrihisar halkı kendisini yakalayarak, Karaman oğlu Mehmed Bey'e teslim etmişlerdir bkz. İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 211.

Ayrıca Akşehir'in Sivrihisar ilçesinde, Pervane Muînüddin'in dayısı olan bu şahsa ait, 1276 yılına tarihlendirilen bir türbe bulunmaktadır bkz. Erol Altınsapan-Canan Parla, **Eskişehir Zâviye Ve Türbeleri (Selçuklu-Osmanlı Dönemi)**, Eskişehir 2010, s. 186; Özalp, **a.g.e.**, s. 164.

¹⁶⁹ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 187-191, 203-204; Aksarayî, **a.g.e.**, s. 87-88; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 88, 90.

Sultanı Baybars'a çok fazla ümîd bağlamış olmadığını belirterek, Mehmed Bey'in Konya'yı ele geçirebilmek amacıyla II. Keykâvus'un oğullarından bir şehzâdeyi, Konya'da tahtın sahibi yapmayı düşünmüş olduğunu bildirmiştir¹⁷⁰. Karaman oğlu Mehmed Bey'in bu amaç doğrultusunda Bizans İmparatoru'ndan, II. Keykâvus'un İstanbul'da rehin bulunan oğullarından birisini kendisine göndermesi için talepte bulunmayı düşündüğü bir esnada, Mehmed Bey'in bu düşüncesinden haberdâr olan bir kişi, Türk kabileleri arasında kendisini eski sultan II. Keykâvus'un oğlu olarak tanıtp, dervişâne bir hayat yaşayan ve müelliflerin "Cimrî"¹⁷¹ lakâbı ile tabîr etmiş

¹⁷⁰ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 204.

¹⁷¹ Fuad Köprülü, kendisinin II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğunu iddiâ etmiş olan bu şahıs hakkında, çağdaş yerli müellifler tarafından kullanılmış olan "Cimrî" tabirinin, bu kişinin gerçek ismi olmayıp, sadece bu kişiyi küçük düşürmek maksadıyla kullanılmış olan bir sıfat olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Köprülü, **a.g.m.**, s. 21. Ayrıca, Cimrî nâmına kesilmiş olan H. 675 yılına ait gümüş bir sikkede, Cimrî'nin lakâbının, Ala al-dünya v al-din Siyavüş olduğu ve Cimrî'nin, Ebû'l-Feth ünvânını kullanmış olduğu da ortaya çıkmıştır. Bkz. O. Ferit Sağlam, "Şimdiye Kadar Görülmeyen Cimrî Sikkesi", **Belleten**, C. IX, S. 35, Temmuz 1945, s. 299-303. Konu ile ilgili olarak Tekindağ, kendisinden Cimri lakabı ile bahsedilmiş olan bu şahsın, gerçekte bir Babai dervişi olduğu kanâatini ifade etmiştir bkz. Tekindağ, **a.g.m.**, s. 90. Fuad Köprülü'de Cimri'nin tıpkı, Baba İshak gibi başlangıçta, herkes tarafından kendisine kudsîlik isnad edilen bir derviş olduğunu ve bu nedenle de Cimri isyanının hemen hemen Babaî isyanı ile aynı mahiyette bir takım hususiyetler göstermiş olduğunu ifade etmiştir bkz. Bkz. M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları" **Belleten**, C. VII, S. 27, Temmuz 1943, s. 447. Osman Turan ve Faruk Sümer, Cimri lakâplı bu şahsın II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğu ve dolayısıyla gerçek bir Selçuklu şehzadesi olduğu kanâatindedirler bkz. Osman Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 10 vd.; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 51-52; Sümer, "Karamanoğulları", s. 455. Köprülü ve Tekindağ'ın, Cimri hakkındaki düşüncelerinin temel dayanağı olan Hamûşname adlı eserde Cimri'nin, vaktinin çoğunu ibadetle geçiren ve etrafındakilerden büyük hürmet gören bir derviş olduğundan bahsedilmiş olmakla birlikte,

oldukları bir şahsı, Mehmed Bey'e götürerek; "İşte bu, Sultan İzzeddin'in torunudur" der. Ayrıca Suğdak'tan kaçıp, gelmiş Taki lâkablı Sivaslı bir şahısta, "Bu Melik, Sultan İzzeddin'in oğludur. Adı ve sanı Gıyâseddin Siyavûş'tur. O, orada bana yazı öğretti" diyerek bu kişinin bir Selçuklu şehzâdesi olduğuna dâir şahidlikte bulunmuştur¹⁷².

Bu gelişme üzerine kendisine getirilmiş olan bu şahsın, bir Selçuklu şehzâdesi olduğu konusunda tam bir inanç içinde olduğu anlaşılan Karaman oğlu Mehmed Bey, Konya'da bu esnâda şehri savunacak yeterli asker olmamasını fırsat bilerek, derhâl Konya üzerine harekete geçmiştir. Anonim Selçuknâme'de, Eşref ve Menteşe Türklerinin de, Karaman oğlu Mehmed Bey'in Konya'yı ele geçirme girişiminde kendisinin yanında bulunmuş oldukları ve yaklaşık 10 bin kişilik bir kuvvetle, Konya üzerine harekete geçilmiş olduğu bildirilir¹⁷³.

bir süre sonra, Cimri'nin kafasının karışmış olduğundan dolayı, kendisini Rûm Sultanı ilan etmiş olduğu belirtilmiştir Bkz.. Yûsufî, **Hâmûşnâme**, Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu, nr. 34 Fa 1597/5, v. 103 b. Hâmûşnâme'nin, Cimri isyanından bahseden kısmı, F. Köprülü'nün "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları" adlı makalesinde ve Şehabeddin Tekindağ'ın adı geçen makalesinde neşredilmiştir bkz. Köprülü, **a.g.m.**, s. 446-447; Ş. Tekindağ, **a.g.m.**, s. 89.

¹⁷² İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 204.

¹⁷³ Anonim **Selçuknâme**, s. 39. Ayrıca bkz. Sevim, "Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not", **Belleten**, C. XXV, S. 97, Ankara 1961, s. 63-74. İbn Şeddâd, Karaman oğlu Mehmed Bey'in Konya'dan önce Aksaray'a bir saldırı düzenlemiş olduğunu ancak burada başarılı olamayarak, Konya'ya yönelmiş olduğunu ifade etmiş ve ayrıca Karaman oğlu Mehmed Bey'in Konya üzerine yürürken, üç bin kişilik bir kuvvete sahip olduğunu belirtmiştir bkz. İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 90. Şehabeddin Tekindağ ise, Karaman oğlu Mehmed Bey'in Konya üzerine yürürken beraberinde, Eşref ve Menteşe oğulları ile birlikte, Bulgar, Varsak, Kosun, Durgut ve Göğüz boylarından Türkmenlerin de yer almış olduğunu

Gerek İbn Bîbî'nin ve Aksarâyî'nin kayıtlarında gerek Anonim Selçuknâme'de Karaman oğlu Mehmed Bey'in, kendisinin II. Keykâvus'un oğlu olduğunu iddiâ eden bir şahsın ortaya çıkmasıyla birlikte Konya üzerine harekete geçme kararı vermiş olduğu belirtilirken İbn Şeddâd, Mehmed Bey'in, Memlûk Sultanı Baybars'ın Moğolları yendiğini öğrenmesi üzerine Konya'ya harekete geçmiş olduğunu belirtmiş olup, ayrıca Karaman oğullarının ancak şehre girmelerinin ardından, hâlâ teslim olmamış olan kalenin ele geçirilmesi amacıyla bu şekilde bir sâhte şehzâde kullanmış olduklarını belirtmiştir¹⁷⁴.

Dikkatimizi çeken bir diğer husûs ta, Cimirî'nin isyândaki rolü ve konumu ile ilgilidir. Aksarâyî, Cimirî'yi bu isyânın lideri olarak gösterirken, İbn Bîbî ve İbn Şeddâd ise açıkça isyânı hazırlayan ve yöneten kişinin Karaman oğlu Mehmed Bey olduğunu belirtmişlerdir¹⁷⁵.

3. Konya'nın Karaman oğulları Tarafından İşgal Edilmesi ve Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl'in Ölümü

Karaman oğullarının Konya'ya girme süreçleri de, kaynaklarda farklı biçimlerde anlatılmaktadır. İbn Bîbî'nin, “kırmızı külahlı, çarıklı, siyah kilimli Türkmenler” diyerek tabîr etmiş olduğu Karaman oğulları, saltanat kasrı olan Filobad düzlüğüne gelmelerinin ardından, buradan, Konya'da ki Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl'e haberciler yollayarak, eski sultan II. Keykâvus'un oğlunun da kendileri ile

ve ayrıca Mehmed Bey'in 20000 süvâri ve 30000 piyadeden oluşan toplam 50000 kişilik bir kuvvetle Konya'ya hareket etmiş olduğunu belirtmiştir bkz. Tekindağ, **a.g.m.**, s. 88.

¹⁷⁴ Anonim **Selçuknâme**, s. 39; İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 204; Aksarayî, **a.g.e.**, s. 96; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁷⁵ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 96; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 90; İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 203-205.

beraber olduğunu ve en kısa zamanda bu şehzâdeye bîat edilerek, şehrin kendilerine teslim edilmesini talep etmişlerdir. Karaman oğulları ayrıca yanlarında bulunan bu şahsın, merhûm Sultan II. Keykâvus'un oğlu olduğu hususunda şüphe duyulduğu takdirde, bizzat hanedânın güvenmiş olduğu kimselerden ve saray hocalarından kişilerin gönderilerek, yanlarında bulunan bu şahsın, merhûm sultan II. Keykâvus'un oğlu olup olmadığı husûsunda titizlikle bir inceleme yapılmasını teklif etmişler ve eğer bu kişinin II. Keykâvus'un oğlu olmadığı kanâatine varılır ise; o vakit, bu kişiyi yanlarından uzaklaştıracaklarını ve iddiâlarından vazgeçeceklerini bildirmişlerdir.¹⁷⁶

Karaman oğullarının kendilerinden oldukça emin bir halde, yanlarında bulunan ve II. Keykâvus'un oğlu olduğunu iddiâ etmiş olan şahsın meşrûluğunun, hanedânın güvendiği kişiler ve saray hocaları tarafından titizlikle araştırılması husûsunda Eminüddîn Mîkâîl'e yapmış oldukları bu ısrarlı teklif, müelliflerin Cimrî lakâbı ile tabîr etmiş oldukları ve meşrûluğuna inanmadıkları bu şahsın, gerçekten bir Selçuklu şehzâdesi olabileceği ihtimâlini akla getirmektedir.

Diğer taraftan Karaman oğlu Mehmed Bey, gerek Kayseri'den ayrılmış olan Sultan Baybars'tan yardım alma ihtimâlinin yok olması nedeniyle gerekse Moğol ordusunun kısa zaman içerisinde yeniden Anadolu'ya dönebileceği endişesiyle, Bizans İmparatoruna bir elçi yollayarak kendisine göndereceği Selçuklu şehzâdesini bekleyerek zaman kaybetmek yerine, içinde bulunduğu uygun koşulları bir an önce değerlendirerek, Konya'yı ele geçirebilmek amacıyla sâhte bir şehzâde kullanmayı da tercih etmiş olabilir¹⁷⁷

¹⁷⁶ İbn Bibî, **a.g.e.**, C. II, s. 204-205. Ayrıca bkz. Sevim, **a.g.m.**, s. 63-74.

¹⁷⁷ İbn Şeddâd'ın kayıtlarından, Karaman oğlu Mehmed Bey'in, Memlûk Sultanı Baybars'ın Kayseri'den ayrılmış olup, Suriye'ye döndüğü esnada Konya üzerine harekete geçmiş olduğu

İbn Bîbî'nin kayıtlarından Karaman oğlu Mehmed Bey'in, Eminüddîn Mîkâîl'i iknâ edebilmek amacıyla epey çaba sarf etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın Nâib Eminüddîn Mîkâîl'in, Karaman oğlu Mehmed Bey'e ne şekilde bir cevap vermiş olduğu yâhût Mehmed Bey'in teklif etmiş olduğu üzere, merhûm II. Keykâvus'un oğlu olduğu iddiâ edilen şahsın meşrûluğunu tespit etmek için, saraydan II. Keykâvus'un ailesini tanıyan birilerini gönderip göndermediği husûsunda, kaynaklarda herhangi bir ifâdeye rastlanılmamaktadır. Bununla birlikte İbn Bîbî, Eminüddîn Mîkâîl'in, Mehmed Bey'in bu ısrarına daha fazla dayanamayarak bir süre sonra, kendisine gönderilmiş olan habercileri öldürtmüş olduğunu belirtmiştir¹⁷⁸.

Mehmed Bey'in kendisine göndermiş olduğu habercileri öldürtmüş olmasından açıkça anlaşılıyor ki; Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl, II. Keykâvus'un oğlu olduğu iddiâ edilen şahsın meşrûluğunun araştırılması husûsunda, hiçbir girişimde bulunmamıştır. Eminüddîn Mîkâîl'in, Karaman oğulları ile uzlaşma seçeneğinden uzak durmuş olmasının nedenleri arasında, Karaman oğullarının Konya'yı ele geçirmeleri ihtimâlinde, burada çok fazla kalamayacaklarını ve bir süre sonra Moğollar ile birlikte saltanat kuvvetlerinin gelerek, onları Konya'dan çıkartacaklarını düşünmüş olması pek muhtemeldir. Böyle bir durumda Eminüddîn Mîkâîl'in, Karaman oğullarıyla işbirliği yaparak Sultan ve Moğollar nezdinde âsî durumuna düşmüş olmaksızın, Karaman oğullarına karşı direnmeyi tercih etmiş olması gayet doğaldır. Eminüddîn Mîkâîl ayrıca direniş esnasında kendisine, askerî bir yardım gelebileceği ümîdini de taşımış olabilir. Saltanat Naibi Eminüddîn

anlaşılmaktadır. Bkz. İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 89-90. Ayrıca bkz. Tekindağ, **a.g.m.**, s. 88; Sevim, **a.g.m.**, s. 63-74.

¹⁷⁸ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 204-205.

Mîkâîl'in sergilemiş olduğu bu tutum hakkında söylenilebilecek en net söz ise; onun, II. Keykâvus'un oğlu olduğu iddiâ edilen şahsın meşrûluğunu pek önemsememiş olup, Konya'yı hiçbir sûretle teslim etmek istememiş olduğudur.

Karaman oğullarının Konya'yı işgalleri İbni Şeddâd'ın kayıtlarında daha farklı anlatılmaktadır. Buna göre; Karaman oğlu Mehmed Bey, Sultan Baybars'ın Elbistan'da Moğolları yenmiş olduğunu öğrenmesi üzerine derhal askerlerini toplayarak Aksaray üzerine harekete geçmiş ancak burada başarısız olmasının ardından Konya'ya yönelmiştir. Konya önlerine gelmiş olan Mehmed Bey bu kez, kent halkını iknâ edebilmek amacıyla Sultan Baybars'ın, kendisine kardeşi Ali Bey ile Kayseri'den göndermiş olduğu sancâkları açarak Konyalıları, Baybars'ın Moğolları yenerek, Kayseri'ye girmiş olduğunu ve burada kendi adına hutbe okutup, para bastırmış olduğunu, ayrıca kendisinin de Sutan Baybars tarafından Konya'ya gönderilmiş olduğunu söylemiş, buna karşın şehir halkı kendisine itibar etmemiştir¹⁷⁹.

Sadece Anonim Selçuknâme'de yer alan bir kayıta; isyâncılar Konya önlerine geldiklerinde, Melikü's-sevâhil Bahâeddîn Bahri, İğdiş başı Fahreddin, Konya Reîsi, Ahîler ve şehrin ileri gelenlerinden oluşmuş bir grubun, Nâib Eminüddîn Mîkâîl'in huzuruna çıkarak ” Kongurtây'a beraber gidelim, emret Türklerle harb edelim” dedikleri ancak Nâib Emînüddîn Mîkâîl'in “niçin onlarla beraber gidelim” diyerek bu gruba aldırış etmeyip, onlara karşı öfkelenmiş olduğu belirtilmiştir¹⁸⁰.

¹⁷⁹ İbn Şeddâd, Sultan Baybars'ın Kayseri'ye girmesinin ardından, Karaman oğlu Mehmed Bey'in Kayseri'de rehin bulunmakta olan küçük kardeşi Ali Bey'in, Baybars'ın huzuruna çıkarak, Memlûk sultanından tevkiîler ve sancâklar almış olduğunu ve ardından kardeşlerinin yanına dönmüş olduğunu bildirir. Bkz. İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 88, 90.

¹⁸⁰ Anonim **Selçuknâme**, s. 39.

Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl'in şehri teslim etmeme konusunda kararlı olduğu kanâatine varmış olan Karaman oğlu Mehmed Bey bunun üzerine, şehre saldırı emri vermiş, Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl ise, şehirde bulunan az sayıda askerî, Karaman oğullarına karşı koymaları için sevk etmiştir. Bununa birlikte az sayıdaki Konya askeri, Karaman oğulları karşısında başarılı olamayarak bir süre sonra dağılmış ve bunun ardından Karaman oğulları şehrin, Atpazarı ve Çaşnigir kapılarını yakarak, hicri 675 yılı Zilhiccesinin 7. veya 9. günü miladî olarak 12 yahût 14 Mayıs 1277 tarihinde şehre girmişlerdir¹⁸¹. İbn Bîbî, şehir kapılarının yakılması esnasında Konya'da ki Ahîlerden ve runud'lardan bir grubunda, Türkmenlere yardım

¹⁸¹ İbn bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 205; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 90; Anonim **Selçuknâme**, s. 39. Çağdaş yazılı kaynaklarda Karaman oğullarının Konya'ya giriş tarihleri konusunda farklı bilgiler yer almaktadır. Anonim **Selçuknâme**'de Karaman oğullarının Konya'ya giriş tarihi olarak, 677 yılı Zilhiccesinin 8. Perşembe günü belirtilmiş olmasına karşın, bkz. Anonim **Selçuknâme**, s. 39; İbn Şeddâd, Karaman oğullarının 675 yılı Zilhiccesinin dokuzunda Konya'ya girmiş olduklarını belirtmiştir bkz. İbn Şeddâd **a.g.e.**, s. 90. Bununla birlikte, Osman Ferit Sağlam'ın, Cimrî nâmına kesilmiş olan 675 yılına ait bir gümüş sikke bulması üzerine, Karaman oğullarının Konya'ya giriş tarihlerinin H. 675/M. 1277 yılı içerisinde olduğu kesinleşmiştir bkz. O. Ferit Sağlam, **a.g.m.**, s. 299-303. Karaman oğullarının Konya'ya hangi gün girmiş oldukları konusunda da tarihçiler arasında görüş farklılıkları vardır. Nejat Kaymaz, Karaman oğullarının 7 Zilhicce 675/ 12 Mayıs 1277 tarihinde Konya'ya girmiş olduklarını belirtirken bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 172; Faruk Sümer ve Ramazan Boyacıoğlu, İbn Şeddâd'ın belirtmiş olduğu tarihi doğru kabul ederek, Karaman oğullarının 9 Zilhicce 675/ 14 Mayıs 1277 tarihinde, Konya'ya girmiş olduklarını ifâde etmişlerdir bkz. Faruk Sümer, **a.g.m.**, s. 454-460; Boyacıoğlu, **a.g.e.**, s. 27. Konu ile ilgili ayrıca bkz. Köprülü, "**Anadolu Beylikleri**", s. 20; Charles Melville, **a.g.m.**, s. 70. Cimri'nin bahsetmiş olduğumuz gümüş dirheminden başka, yine Konya'da kendi adına kestirmiş olduğu H. 675 yılına ait, bir altın dinar ile yine, H. 676 yılında kestirmiş olduğu gümüş dirhemler olduğu bilinmektedir bkz. Nezihi Aykut, "Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş(Cimri)'un Sikkeleri", **Belleten**, C. LII, S. 203, Ağustos 1988, s. 475-483.

etmiş olduğunu ve kapıların bir saat gibi kısa bir zaman içerisinde yanmış olduğunu bildirir¹⁸². Şikâri ise, Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl ile Sâhillar Emîri Bahâeddîn'in, Karaman oğullarının şehre girmesini önlemek amacıyla yirmi sekiz gün direnmiş olduklarını belirtmiştir¹⁸³.

Kaynaklarda, Karaman oğullarının kapıları yakarak şehre girmelerinin ardından, Eminüddîn Mîkâîl'in artık şehri kurtarmak için hiçbir şey yapılamayacağı kanâatine varıp, şehirden kaçma girişiminde bulunmuş olduğu belirtilmiştir. Eminüddîn Mîkâîl'in bu kaçma teşebbüsü ve sonrasında yakalanarak, hayatını kaybetmesi husûsunda en geniş bilgiyi vermiş olan İbn Bîbî, Nâib Eminüddîn Mîkâîl'in, sarığını çenesinin altından bağlayıp, yüzünü gizleyerek, Türkmenleri şaşırtmak için yüksek sesle “Nâib nerede?” “Nâib nerede?” diye sesler çıkararak, sarayın kapısına kadar ulaştığını ve orada atından inerek, gizli bir kapıdan dışarı çıkıp, kimsenin şüphelenmeyeceği, güvendiği adamlarından birinin evine sığındığını bildirir¹⁸⁴. İbn Bîbî, bu esnâda Türkmenlerin yağma yapmakla meşgul olduklarını, akşam olduğunda ise tekrar Filobad düzlüğüne çekildiklerini ve ertesi gün de Cimrî'yi şehre getirmiş olduklarını belirtmiştir. İbn Bîbî'nin bildirdiğine göre, Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl bir süre sonra saklandığı evden dışarı çıkarak, şehirden kaçmayı başarmış ve Sultan ile devlet erkânının bulunduğu Tokat'a doğru yola koyulmuştur. Bununla birlikte, Eminüddîn Mîkâîl Kaymaz kervansarayına¹⁸⁵

¹⁸² İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 205.

¹⁸³ Şikâri, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁸⁴ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 205-206.

¹⁸⁵ Nejat Kaymaz, Mevlânâ Celâleddîn'in Fîhi-Mâfîh adlı eserinde vermiş olduğu bilgiye dayanarak, Kaymaz Kervansarayı'nın, Kayseri ve Konya arasında bulunan konaklardan birisi olduğunu ifade etmiştir bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 206.

ulaşmış olduğu esnada, Karaman oğullarına mensup olduğu anlaşılan küçük bir grup tarafından yakalanarak, Mehmed Bey'in yanına götürülmüş ve burada, hazinelerinin yerini söylemesi için kendisine işkence yapılmıştır. İbn Bîbî'nin anlattığına göre, Karaman oğulları işkence esnasında Eminüddîn Mîkâîl'in sarığının ucunda bir düğüm keşfetmişler ve bu düğümün içerisinden Eminüddîn Mîkâîl'in hâzinesinin yerini tarif eden, muşambaya sarılı bir kâğıt parçası çıkmıştır. Karaman oğulları bunun üzerine, Eminüddîn Mîkâîl'i hâzinesinin saklı olduğu yere götürerek, böylelikle tüm hâzinesini kolayca ele geçirmelerinin ardından Nâib Eminüddîn Mîkâîl ile Melikü's-sevâhil Bahâeddîn Muhammed'i orada öldürmüşlerdir¹⁸⁶.

Eminüddîn Mîkâîl'in ne zaman öldürüldüğü konusunda kaynaklarda kesin bir tarih belirtilmemiş olmakla birlikte, Karaman oğullarının 675 yılı Zilhiccesinin 7.

¹⁸⁶ İbn Bîbî, **a.g.e.**, C .II, s. 205-206, Ayrıca bkz. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 96, Anonim **Selçuknâme**, s. 39; İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 90; Şikâri, **a.g.e.**, s. 43. Çağdaş yerli kaynaklarda, melikü's-sevâhil ünvanının aynı dönem içerisinde, hem Pervane Muînüddin'in dayısı olan Hoca Yunus için hem de Bahâeddin Muhammed için kullanılmış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Aksarayî'nin kayıtları, bu durumun açıklığa kavuşmasında yardımcı olmaktadır. Aksarayî, Bahâeddin Muhammed'in, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın 1261 yılında, tahta tek başına oturmuş olmasının ardından kurmuş olduğu hükümette, Melikü's-sevâhil'lik mevkiinin, Bahâeddin Muhammed'e verilmiş olduğunu belirtirken, yine, 1277 yılı başlarında Karaman oğullarının bir Frenk kafilesini yağmalamaları nedeniyle Hoca Yunus'un, Karaman oğulları üzerine düzenlemiş olduğu bir harekât esnasında, melikü's-sevâhillik mevkiinde bulunuyor olduğunu ifâde etmiştir bkz. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 86. Yine, bu hususla ilgili olarak Nejat Kaymaz, çağdaş yerli müelliflerden biri olan Konyalı Tabib Ebû Bekir b. Zekiyüddin'in, Pervâne'nin ölümü üzerine, gerek onu, gerekse ondan önce ve sonra, birbiri ardınca vefat etmiş olan bazı beyleri söz konusu ettiği bir mersiye'de, Hoca Yunus'tan bahsederken, bu zâtın öldüğü sırada fiilen melikü's-sevâhil olduğuna imada bulunmuş olduğunu, buna karşılık Bahâeddin Muhammed için böyle bir ifâde kullanmamış olduğunu belirtmiştir bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 172-173. (137. dipnot)

veya 9. günü, milâdî olarak 12 veya 14 Mayıs 1277 tarihinde Konya'yı ele geçirmelerinden birkaç gün sonra, hayatını yitirmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Anonim Selçuknâme'de Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl ile Sâhiller Emîri Baheaddin'in öldürüldükten sonra başlarının, Konya kalesinin kapısına asılmış olduğu bilgisi yer almaktadır. İbn Şeddâd'ın kayıtlarında da buna benzer bir malûmat vardır¹⁸⁷.

Önceki bölümde de değinmiş olduğumuz üzere en azından, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanat döneminde istifâ divânında göreve başlamış olduğunu rahatlıkla söyleyebileceğimiz Eminüddîn Mîkâîl'in 7 ile 10 yaşları arasında gulâm sistemine dâhil olduğunu düşünürsek ve ayrıca on beş ile yirmi yıl arasında bir eğitim sürecinden geçmiş olduğunu hesaba katarsak, kendisinin hayatını kaybettiği sırada 60 ile 65 yaşları arasında olduğunu söyleyebiliriz.

Çağdaş kaynaklarda Eminüddîn Mîkâîl'in mezarı ile ilgili olarak herhangi bir bilgi mevcut olmamakla birlikte, M. Ferit ve M. Mesut birlikte hazırlamış oldukları kitapta, Lârende mescidinin güneyinde bulunan ve Sahip Fahreddîn Ali tarafından yaptırılmış olan Hânkah kapısının sağında, kapalı bir kemerin altında bulunan mezarın, Eminüddîn Mîkâîl'e âit olabileceği ihtimâlini dile getirmişlerdir¹⁸⁸. Zaman içerisinde mütevazî bir türbeye dönüştürülmüş olduğu anlaşılan bu mezarın, sonraki dönemlerde caddenin yenilenmesi esnasında kaldırılmış olduğu belirtilmiştir¹⁸⁹.

¹⁸⁷ Aonim **Selçuknâme**, s. 39, İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁸⁸ M. Ferit-M. Mesut, **a.g.e.**, s. 47.

¹⁸⁹ Alptekin Yavaş, **Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddîn Ali'nin Mimari Eserleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 140.

C- EMİNÜDDİN MÎKÂİL'İN ŞAHSİYETİ

Gerek çağdaş yerli müelliflerin doğrudan kendisinin kişiliği hakkında kullanmış oldukları ifâdelerden ve gerek döneminin siyâsî gelişmeleri karşısında sergilemiş olduğu tutum ve davranışlardan, Eminüddîn Mîkâîl'in nasıl bir kişiliğe sahip olduğu konusunda az çok fikir edinebilmekteyiz.

Eminüddîn Mîkâîl'in gulâmlıktan, saltanat nâibliğine kadar uzanmış olan kariyer serüveni de yine, kendisinin kişiliği hakkında fikir sahibi olmamıza yardımcı olacak ipuçlarını içermektedir. Onun bu kariyer serüveni ile ilgili olarak İbn Bîbî; “Üstün gayreti, sağlam ve isabetli düşüncesi, engin bilgisi ve atılganlığıyla köleliğin malla aynı tutulan seviyesinden efendiliğin başköşesine yükseldi” demektedir¹⁹⁰.

Eminüddîn Mîkâîl'in idârecilik yönüne değinmiş olan Aksarâyî ise, onun, üstün belâgat yeteneğine sahip, ağırbaşlı, yumuşak huylu, yardım sever ve oldukça cömert bir idâreci olduğunu ifâde etmiştir. Aksarâyî ayrıca Eminüddîn Mîkâîl'in müstevfîlik ve saltanat nâibliği makamlarında bulunmuş olduğu süre içerisinde, maiyyetinde bulunan hizmetlilerin, onun bu cömert tabiâtından dolayı mevkiî ve servet sahibi olduklarını da belirtmiştir¹⁹¹.

Entelektüel bir kişiliğe sahip olduğu ve bu yönüyle de Konya'da büyük bir ün kazandığı anlaşılan Eminüddîn Mîkâîl'in öğrenme arzusunun ve bilgiye vermiş olduğu kıymetin bir diğer göstergesi de yine, İbn Bibî'nin bildirdiğine göre

¹⁹⁰ İbn Bibî, **a.g.e.**, C. II, s. 207.

¹⁹¹ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 48.

kendisinin, örnek olarak sıkça nakletmiş olduğu Evhadüddîn Enverî’ye¹⁹² ait şu beyitlerden anlaşılmaktadır.

“Çabanı hüner için harca, mal için değil. Elinin tuttuğu şu an.

Dünyanın parazitleri gibi iki ekmek için çalışma.

Sahib olduğu malı artırmaya uğraşma, bildiğinle yetinme.

Bunun gibi teninle meşgul olma, onun gibi ruhunu ihmal etme.

Makamın ilimleyse, ilerlersin. O zaman mülkün de ebedi olur.

Eğer cehalet ölümüyle ölürsen, hiçbir zaman (ebedi) hayata kavuşamazsın.

Doğru sözü dinlemesini bilmelisin. Ne diye yalan yanlış yazılmış kitabı okuyorsun?

Bu taraftan nasıl olduğunu anlamak için ecele bak da ecelin öbür yanında böyle (gafil) kalmayasın”¹⁹³.

1. Eminüddîn Mîkâîl’in Dini Kişiliği

Gayrimüslim asıllı biri olarak Selçuklu gulâm sistemi içerisinde İslâm dinini özümsemiş olan Eminüddîn Mîkâîl’in, Mevlevî kaynaklarında ve İbn Bîbî Selçuknâmesi’nde kendisinden bahseden kayıtlar incelenildiğinde, muhafazakar bir kişiliğe sahip olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

¹⁹² Asıl adı Evhadüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ali-yi Ebîverdî olan ve İran edebiyatının en büyük kaside şairi olarak kabul edilen bu şahıs, Sultan Sencer döneminde saray şairliği yapmıştır. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte milâdî 1189 yılında Belh’te vefat ettiğı tahmin edilmektedir bkz. Abdülkadir Karahan, “ENVERÎ Evhadüddîn”, **TDVİA**, C. 11, İstanbul 1995, s. 267-268; Devletşah, **Devletşah Tezkiresi**, Haz. Necati Lugal, C. I, İstanbul 1977, s. 125-129.

¹⁹³ İbn Bibî, **a.g.e.**, C. II, s. 207-208.

İbn Bibi Eminüddîn Mîkâîl'in bu yönüyle ilgili olarak; “ Hadis, fıkıh ve hikmet ilimlerinde en yüksek payı ve en geniş hisseyi kazandı. Tarikat konusunun bütün dallarında elde ettiği üslup ve yöntemle çağının ve devrinin benzersizi oldu. Tefsir, hadis ve diğer dini ilimler hakkında yazılmış olan kitapları okumaktan hiçbir zaman geri durmazdı. Bazen de bilgisini daha da derinleştirmek için İhvanü's-safa¹⁹⁴ risalelerini okurdu. Onları seçme ve değerlendirme konusunda engin zekâsını ve doğruyu yanlıştan ayırma yeteneğini kullanır, vehim ürünlerine ve hayal mahsüllerine iltifat etmezdi” sözleriyle Eminüddîn Mîkâîl'in dini ilimlere olan düşkünlüğünü ve bu alanda derin bilgi sahibi olduğunu belirtirmiştir¹⁹⁵. Eminüddîn Mîkâîl'in din adamları ile de yakın bir bağ kurmuş olduğunu bildiren İbn Bîbî bunu; “ Her zaman kutlu çabasını, âlimlerin, fazılların, bilgelerin, din ve takva adamlarının gönüllerini hoş tutmak için sarfetti” sözleriyle ifade etmiştir¹⁹⁶. Bilhâssa Mevlevî kaynaklarında Eminüddîn Mîkâîl'in tasavvufa olan düşkünlüğünü gösteren kayıtlar mevcut olmakla birlikte ayrıca bu kayıtlarda, Eminüddîn Mîkâîl'in Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye olan yakınlığının derecesini görmekte mümkündür.

¹⁹⁴ IV. (X.) yüzyılda Basra'da ortaya çıkmış, dinî, felsefî, siyasî ve ilmî amaçları olan, faaliyetlerini gizli olarak sürdürmüş organize bir topluluğun adıdır. Abbâsî Devleti'nin son zamanlarına rastlayan, dinî, felsefî ve siyasî çekişmelerin yaygın olduğu bir dönemde felsefî ve ilmî çalışmaları, dinî ve ahlâkî gayretleriyle birlik ve beraberlik, kardeşlik ve yardımlaşma ve dayanışmayı öne çıkararak İslâm toplumunu fıkri bakımdan yeniden derleyip toparlamayı hedefleyen bu topluluk düşüncelerini, dinî ve felsefî ilimler alanında yazdıkları toplam elli iki risâleden oluşan Resâ'ilü İhvânî's-Safâ'da anlatmıştır bkz. Enver Uysal, “İhvân-ı Safâ”, **TDVİA**, C. 22, İstanbul 2000, s. 1-6.

¹⁹⁵ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 207-208.

¹⁹⁶ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 207.

Mevlânâ Celâleddin'in gerek Eminüddîn Mîkâîl'e yazmış olduğu mektuplardan ve gerekse Fih-i Mafih'te yer alan sohbetlerinden, Eminüddîn Mîkâîl'in, Mevlânâ'nın itibâr göstererek yakın çevresine dâhil ettiği kişilerden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Mevlânâ Celâleddin, Eminüddîn Mîkâîl'e yazmış olduğu bu mektuplarda, Eminüddîn Mîkâîl'e, “emîrlerle nâibler padişahı, mazlûm olanların imdâdına yetişen, Allah'ın ışığıyla bakıp gören, uluğ kutluğ, zamanede eşı az bulunur, kerem ve ihsân ıssı, hayırları yayan, adaleti döşeyen” şeklinde övgü dolu sözlerle hitâb etmiş olup, ayrıca ismini zikretmiş olduğu birkaç mürîdi için de Eminüddîn Mîkâîl'den bazı isteklerde bulunmuştur¹⁹⁷.

Eflâkî'nin yazmış olduğu menâkıbnâmede Eminüddîn Mîkâîl'in, Şems-i Tebrizî ile de manevî bir yakınlık kurmuş olduğu görölmektedir. Menâkıbnâmede yer alan bir kayda göre; Saltanat Nâibi Eminüddîn Mîkâîl bir gün, Şems-i Tebrizî'nin sohbetinde bulunmak ister ve bu isteğini Çelebi Hüsâmeddîn'e arz eder. Çelebi Hüsâmeddîn Mevlânâ'ya, Eminüddîn Mîkâîl'in Şems ile görüşme isteğini bildirdiği vakit Mevlânâ: “Kırk bin dirhem versin, ondan sonra içeri gelsin” der. Eminüddîn Mîkâîl, sonradan bu miktârın otuz bine düşürölmesini sağlar ve Şems-i Tebrizî ile görüşür. Eminüddîn Mîkâîl sohbetin sonunda Şems-i Tebrizî'nin anlattıklarından öyle etkilenmiştir ki; Eflâkî'nin ifâdesi ile “secdeler ederek, sarhoş gibi” Şems'in huzurundan ayrılır ve şükran duyguları ile mürîdlere verilmek üzere on bin dirhem daha bađışlar¹⁹⁸. Eminüddîn Mîkâîl'in, Şems-i Tebrizî'ye olan yakınlığını Şems-i

¹⁹⁷ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, **Mektuplar**, Çev. Abdölbâki Gölpınarlı, İstanbul 1963, s. 30, 91-95.

¹⁹⁸ Eflâkî, Şems ile görüşebilmek için istenilmiş olan bu paraların, ihtiyâç ve münacat sahiplerine derecelerine göre dağıtılmış olduğunu belirterek ayrıca, Mevlânâ'nın, Emînüddîn'in, Şems ile görüşmesinin ardından Çelebi Hüsâmeddîn'e, Eminüddîn Mîkâîl'in bağışlamış olduğu paraları,

Tebrizi'nin Makâlât'ın da görmek mümkündür. Burada da Şems-i Tebrizi, Eminüddîn Mîkâîl'den övgüyle bahsetmektedir¹⁹⁹.

Eminüddîn Mîkâîl'in Şems-i Tebrizî ile olan ilişkisi bizlere aynı zamanda kendisinin tarihsel kişiliğiyle ilgili yeni bir ipucu vermektedir. Şöyle ki; Şems-i Tebrizî'nin rivâyet edildiği üzere, 1247 yılında öldüğü yahût esrarengiz bir biçimde ortadan kaybolduğu bilindiğinden dolayı, Eminüddîn Mîkâîl'in gerek Mevlâna Celâleddîn ile gerekse Şems-i Tebrizî ile henüz genç denilebilecek bir yaşta tanışmış olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

2. Eminüddîn Mîkâîl'in Siyasî Kişiliği

Eminüddîn Mîkâîl'in, Mevlânâ Celâleddin ile yapmış olduğu sohbetler, kendisinin manevî kişiliği kadar, siyâsî kişiliği ile ilgili olarak da fikir sahibi olmamıza imkân vermesi açısından oldukça mühimdir Fîhi Mâ-fîh'te yer alan bu sohbetlerin birisinde Eminüddîn Mîkâîl, “ Bundan önce kâfirler putları öperler, putlara secde ederlerdi. Bizde şu zamanda onun tıpkısını yapıyoruz. Gidiyor, Moğollara âdetâ secde ediyoruz; sonrada kendimizi Müslüman sanıyoruz” sözleri ile Moğollar hakkındaki duygu ve düşüncelerini içtenlikle ifâde ederek, aynı zamanda kendi şahsında Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Moğollara yönelik politikasının da bir öz eleştirisini yapmış olmaktadır²⁰⁰.

ihtiyâç sahiplerine dağıtmasını buyurmuş olduğunu kaydetmiştir bkz. Eflâkî, **a.g.e.**, İstanbul 1966, C. II, s. 194-195.

¹⁹⁹ Şems-i Tebrizî, **Makâlât**, Çev. Mehmed Nuri Gençosman, İstanbul 2011, s. 315.

²⁰⁰ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, **Fîhi Mâ-fîh ve Mecâlis-i Seba'dan Seçmeler**, Çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Ankara 1970, s. 73-75.

Bununla birlikte, dönemin siyasi gelişmeleri göz önüne getirildiğinde Eminüddîn Mîkâîl'in, Moğollara karşı sahip olduğu bu olumsuz hissiyâtın aksi yönde bir tutum sergilemiş olduğu ve mevkiîni Moğollar sayesinde elinde tutmuş olan Pervâne Muînüddîn Süleyman'ın belirlemiş olduğu devlet politikasının dışına aslâ çıkmamış olduğu görülmektedir. Nitekim Pervâne Muînüddîn, Sultan Baybars ile ittifâk kurma kararı aldığı anda, her ne pahasına olursa olsun Baybars'ı destekleyeceğine dâir yemîn etmiş olan Eminüddîn Mîkâîl, Baybars'ın Elbistan'da Moğolları yenmesinin ardından, Pervâne Muînüddîn'in bu konudaki politikasını değiştirmiş olması nedeniyle, Kayseri'de bulunan Sultan Baybars'ı desteklemek adına hiçbir girişimde bulunmamıştır. Tezimizin sonuç bölümünde Eminüddîn Mîkâîl'in bu tutumuna neden olan etkenlerin neler olabileceğinden bahsedilecektir.

Eminüddîn Mîkâîl'in, Konya'yı işgal etmiş olan Karaman oğulları karşısında sergilemiş olduğu tutumun da yine kendisinin idâreci kimliğiyle yakından alâkalı olduğunu düşünmekteyiz. Bir önceki bölümde Konya'nın işgalinden bahsederken dile getirmiş olduğumuz ihtimallerin dışında, Eminüddîn Mîkâîl'in her şeyden önce, devlete sadakat hisleriyle yetişmiş gulâm kökenli bir idareci olduğu unutulmamalıdır. Böyle bir durumda kendisinin, üstelik on yedi sene idareciliğini yapmış olduğu kenti işgal etmek isteyenlere karşı direnmiş olması gayet anlaşılır bir davranıştır.

2. Emiüddîn Mîkâîl'in Askerî Kişiliği

Uzun süre saltanat nâibliği yapmış olup, pâyitaht Konya'nın âsâyişini sağlamış olan Eminüddîn Mîkâîl'in, askerî yönden de yetenekli bir şâhsîyet olduğu, İbn Bîbî'nin ve Konyalı Sadrü'l Mutatabbib lakablı, Ebû Bekr b. Zekiyüddîn'in

kayıtlarından anlaşılmaktadır. İbn Bîbî onun askeri kişiliği ile ilgili olarak “ atiklikte ve çeviklikte gökler gibi hızlı idi. Sınırsız bir cesarete ve yiğitliğe sahipti. Gürzden, yaydan, mızraktan ve çevganden bütün silahları kullanırdı” sözleri ile Eminüddîn Mîkâîl’in mahâretli bir asker olduğunu belirtirken, Ebû Bekr b. Zekiyüddin ise bir dostuna yazmış olduğu mersiye niteliğindeki mektubunda, Eminüddîn Mîkâîl’in ölümünden dolayı hissetmiş olduğu üzüntüyü dile getirirken, onun askeri kişiliğine de vurgu yapmıştır²⁰¹.

Eminüddîn Mîkâîl’in gulâm sistemi içerisinde yetişmiş bir devlet adamı olduğu göz önüne getirilecek olunursa, onun askeri vasıflarıyla ilgili İbn Bibî’nin aktarmış olduğu bilgilerin çok ta yadırganmaması gerekir. Üstelik daha öncede bahsetmiş olduğumuz üzere, Ermenek kumandanı Bedreddin İbrahim’in Karaman oğulları tarafından bir kalede kuşatılması üzerine, Moğol noyanlarının Bedreddin İbrahim’in kurtarılması için Eminüddîn Mîkâîl’i görevlendirmiş olmaları ve Eminüddîn Mîkâîl’in de bu görevi başarıyla yerine getirmiş olması, kendisinin askerî kabiliyetinin bir göstergesi niteliğindedir.

²⁰¹ İbn Bibî, **a.g.e.**, C. II, s. 208; Abû Bakr İbn Al-Zakî, **a.g.e.**, s. 234.

SONUÇ

Müstevfîlik ve saltanat nâibliği makamlarında bulunarak, uzun yıllar Türkiye Selçuklu Devleti idâre mekânizmasında rol almış olan, fakat kendisi hakkında bugüne dek yayınlanmış herhangi bir çalışma bulunmayan Eminüddîn Mîkâîl'in tarihsel kişiliğini, daha belirgin bir hale getirmek amacıyla yapmış olduğumuz bu çalışma, elbette ki kendisi hakkında bilinmeyenlerin tamamını cevaplamak açısından yeterli değildir.

Özellikle yaşamının erken dönemlerine dâir çağdaş yazılı kaynaklarda herhangi bir bilginin bulunmaması ve bugüne dek kendisine âit bir vakfiyeye rastlanılmamış olması nedeniyle Eminüddîn Mîkâîl'in kölelikten önceki yaşamı, ailesi ve Selçuklu gulâm sistemi içerisine ne şekilde ve ne zaman dâhil olmuş olduğu konularında şimdilik bir fikir beyân etme imkânımız bulunmamaktadır. Bununla birlikte, İbn Bîbî'nin kaydetmiş olduğunun dışında, yazılı kaynaklarda etnik kökenine dâir başka hiçbir bilgiye rastlanılmayan Eminüddîn Mîkâîl'in Rûm asıllı olması ihtimali daha fazla görünüyor olmakla birlikte, onun, Müslüman müelliflerce Diyâr-ı Rûm olarak tabir edilmiş olan Anadolu'daki milletlerden herhangi birisine mensup olabileceği de mümkün olduğundan, bu hususla ilgili kesin bir yargıda bulunmanın yeterli olmayacağı kanâatindeyiz.

Efendisi olan Saadüddin Erdebilî'nin, I. Alâeddin Keykubâd zamanında müstevfîlik yapmış olduğu göz önüne getirildiğinde, efendisinden mâlî konularla ilgili eğitim alarak kendisini bu alanda yetiştirmiş olan Eminüddîn Mîkâîl'in istifâ dîvânında göreve başlamasında da yine, efendisinin doğrudan ya da dolaylı bir etkisinin olduğu rahatlıkla söylenilebilir. Zaman içerisinde devlet hayatına ilk adımını

atmış olduğu istifâ dîvânının başkanlığına, yanî bir zamanlar efendisinin mevkiî olan müstevfilik makamına kadar yükselmiş olan Eminüddîn Mîkâîl'in gulâmlıktan, saltanat nâibliğine kadar uzanmış olan bu kariyer serüveni, aynı zamanda kendisinin, âzimli, girişken ve bilgiyi seven bir kişiliğe sahip olduğunun da göstergesidir.

Müstevfilik vazifesine hangi tarihte atanmış olduğu konusunda çağdaş kaynaklarda belirli bir ifâdeye rastlanılmayan Eminüddîn Mîkâîl'in, 1260 yılında saltanat nâibliğine atanmış olduğunu bildiğimizden dolayı, doğal olarak müstevfilik vazîfesi bu tarihte sona ermiş olan Eminüddîn Mîkâîl'in, kendisinden hemen önce müstevfilik yapmış olan Necibüddîn Delîcânî'nin bu görevinin, 1256 yılında sona ermiş olması ihtimalinin yüksek olması nedeniyle, Sultan II. Keykâvus'un Anadolu'ya dönerek, yeniden hükümet kurmuş olduğu 1257 yılından 1260 yılına kadar olan süreçte herhangi bir tarihte bu vazifeye atanmış olduğu anlaşılmaktadır.

1260 yılında saltanat nâibliğine tayîn edilmiş olan Eminüddîn Mîkâîl'in, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un 1262 yılında ülkeyi terk etmesinin ardından bu kez, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hizmetinde saltanat nâibliği vazîfesine devam etmiş olması, kendisinin de tıpkı Sâhip Fahreddin Ali gibi önceden Sultan IV. Kılıç Arslan ve Pervâne Muînüddin ile bir anlaşma yapmış olabileceği ihtimâli üzerine dikkatlerimizi çekmiş ve bilhâssa, Yunîfî'nin II. Keykâvus'un Konya'dan ayrılmadan önce Şemseddin Yavtaş'ı nâib olarak Konya'da bırakmış olduğuna dâir vermiş olduğu bilgi ile de, bu ihtimâlin gerçekleşmiş olduğu yönündeki kanâatimiz pekişmiştir.

Eminüddîn Mîkâîl'in, Sultan II. Keykâvus'un aleyhinde bir davranışta bulunmasına neden olabilecek birçok unsurdan bahsedilebilmekle birlikte, II. İzzeddin Keykâvus'un tahtta kalma ihtimalinin neredeyse tükenmiş olmasının,

Eminüddîn Mîkâîl'in kendi istikbalini düşünerek böyle bir karar almasında, başlıca etkenlerden birisi olduğu gözükmeğedir. Bu kritik süreçte Pervâne Muînüddin'in, aralarındaki geçmişe dayalı ailevi yakınlığında etkisiyle Eminüddîn Mîkâîl'i Sultan Rükneddin'in tarafına geçmesi konusunda teşvik etmiş olması ihtimali bir hayli fazladır. Eminüddîn Mîkâîl ile Pervâne Muînüddin arasındaki bu yakınlık, Sâhip Fahreddin Ali'nin azledilmesi olayında da açıkça görülmektedir.

Fîhi Mâ-fih'te ki bir kayıttan siyâsî düşüncelerine dâir doğrudan kendi ifâdelerinden bilgi almış olduğumuz Eminüddîn Mîkâîl'in Moğol tahakkümü aleyhinde gayet sert ifâdelerde bulunmuş olmasına karşın, dönemin siyasi gelişmeleri karşısında bu hissiyâtının aksi yönde bir tutum sergilemiş olmasını, onun bu husustaki hislerinde samimi olmadığı şeklinde değerlendirmemeliyiz. Eminüddîn Mîkâîl'in, Moğollarla işbirliğine dayalı devlet politikasının aleyhinde bir faâliyetle bulunmayışının nedenleri arasında, şüphesiz dönemin Türkiye Selçuklu Devleti politikalarının belirlenmesindeki en etkin isim olan ve devlet hayatı boyunca Eminüddîn Mîkâîl'i dâima himaye etmiş olan Pervâne Muînüddin ile aralarındaki geçmişe dayalı ailevi bağın etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bunun dışında, Eminüddîn Mîkâîl'in sahip olduğu mevkiîyi korumak istemiş olması gibi sosyo-ekonomik etkenler ile Moğollar tarafından şiddetle cezalandırılma kaygısı gibi psikolojik etkenlerinde, kendisinin Moğollar aleyhinde bir faâliyetle bulunmasına engel teşkil etmiş olabileceği söylenilebilir. Ayrıca Eminüddîn Mîkâîl'in devlete sadakat hisleriyle yetiştirilmiş gulâm kökenli bir devlet adamı olduğuda unutulmamalıdır.

Eminüddîn Mîkâîl'in 1277 yılında, Konya'yı kuşatmış olan Karaman oğullarının, kendisiyle uzlaşmaya yönelik tüm girişimlerini sonuçsuz bırakmış olması, en az Mehmed Bey'in teklifi kadar şüphe uyandırıcı olmakla birlikte, az önce

yukarıda değinmiş olduğumuz nedenlerden ötürü, Eminüddîn Mîkâîl'in bu şahsın meşrûluğundan çok, kendi sorumluluğunda bulunan Konya'nın müdâfaasını önemsemiş olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, şehirde bulunan az sayıda kuvvetle Karaman oğullarına karşı direnmeyi tercih etmiş olan Eminüddîn Mîkâîl, sonrasında Karaman oğullarının şehre girmesine engel olamayarak, Mayıs 1277'de hayatını kaybetmiştir.

Hazırlamış olduğumuz bu çalışma ile Türkiye Selçuklu Devleti idâre mekânizmasında uzun yıllar rol almış olan ve bugüne kadar doğrudan kendisi hakkında yayınlanmış herhangi bir çalışma bulunmayan Eminüddîn Mîkâîl'i daha yakından tanıtmış olmayı umut ediyor ve ayrıca kendisi hakkında bilgi edinebileceğimiz yeni materyallerin bulunması ile de bu tezde kendisi ile ilgili cevap bekleyen diğer soruların yanıt bulmuş olmasını diliyoruz.

KAYNAKÇA

- ABÛ BAKR İBN AL-ZAKÎ, **Ravzat Al-Kuttâb va Hadîkat Al-Albâb**, Yayınlayan: Ali Sevim, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 2011.
- ABÛ'L-FARAC, Gregory (Bar Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, Çeviren: Ömer Rıza Doğrul, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1987, 2. cilt.
- AHMED EFLÂKÎ, **Âriflerin Menkıbeleri**, Çeviren: Tahsin Yazıcı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1964–1966, 2 cilt.
- AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadî Ve İçtimaî Tarihi**, C. 1(1243-1453), Cem Yayınevi, İstanbul 1995.
- AKROPOLITES, George, **The History**, İngilizce Tercüme: Ruth Macrides, Oxford University Pres, New York 2007.
- AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, Çeviren: Mürsel Öztürk, TTK Basımevi, Ankara 2000.
- ALAADDİN ATA MELİK CÜVEYNÎ, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çeviren: Mürsel Öztürk, 1. Baskı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, 1. cilt.
- ALTINSAPAN, Erol, **Ortaçağ'da Eskişehir Ve Çevresinde Türk Sanatı (11.-15. Yüzyıllar Mimarisi)**, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir 1999.
- ALTINSAPAN, Erol-Canan Parla, **Eskişehir Zaviye Ve Türbeleri (Selçuklu-Osmanlı Dönemi)**, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2010.

Ankara Vilayeti Sâlnâme-i Resmîsi 1325(1907), Hazırlayan: Kudret Emiroğlu, Ahmet Yüksel, Ömer Türkoğlu, Ethem Coşkun, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

ANNA KOMMENA, **Alexiad**, Çeviren: Bilge Umar, İnkılâb Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996.

ANONİM **SELÇUKNÂME**, (**Tarih-i Âl-i Selçuk**), Yayınlayan: Feridun Nâfiz Uzluk, **Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III**, Ankara 1952.

AYKUT, Nezihi, “Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş(Cimri)’un Sikkeleri”, **Belleten**, C. LII, S. 203, Ağustos 1988.

AVCI, Casim, “Nâib”, **TDVİA**, C. 32, İstanbul 2006.

_____, “Rum”, **TDVİA**, C. 35, İstanbul, 2008.

BAL, Mehmet Suat, “Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzettin Keykavus Dönemi” **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 24, S. 38, 2005.

BARTHOLD, Vasilij Vladimiroviç, **Moğol İstilâsına Kadar Türkistan**, Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, 1. Baskı, Kervan Yayınları, İstanbul 1981.

BAYKARA, Tuncer, **Anadolu’nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.

BOYACIOĞLU, Ramazan, **Karamanoğulları Tarihi**, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas 2001.

BROCKELMANN, Carl, **Geschichte der Arabischen Litteratur**, I, Leiden 1943.

BROWNE, Edward G., **A Literary History of Persia**, Cambridge 1956, Volume II-III.

CAHEN, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler**, Çeviren: Yıldız Moran, 3. Baskı, e yayınları, İstanbul 1994.

_____, **Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History c. 1071-1330**, İngilizce Tercüme: J. Jones-Williams, First Published, Taplinger Publishing Company, New York 1968.

DELİLBAŞI, Melek, “Türk Tarihinin Bizans Kaynakları”, **Cogito**, S. 17, İstanbul 1999.

DEMİRKENT, Işın, **Haçlı Seferleri**, 2. Baskı, Dünya Kitapları Yayınları, İstanbul 2004.

DENKTAŞ, Mustafa, “Şer’iyye Sicil Defterleri’nin Sanat Tarihi Araştırmalarındaki Önemi(Kayseri Ölçeği), **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 18, 2005.

DEVLETŞAH, **Devletşah Tezkiresi**, Hazırlayan: Necati Lugal, Tercüman Yayınları, İstanbul 1977, cilt I.

DOĞRU, Halime, **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi**, TTK Basımevi, Ankara 1997.

ERDEM, İlhan, “ I. Alâeddin Keykubad’ın Doğu Politikası Ve Moğollar”, **I. Alâeddin Keykubat Ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri (06-07 Kasım 2008)**, Editörler: Yusuf Küçükdağ, Mustafa Çıpan, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2010.

_____, “Doğu Anadolu Türk Devletleri”, **Türkler**, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

_____, “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticari İlişkileri ve Sonuçları”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 21, S. 33, Ankara 2003.

_____, “ İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 24, S. 38, Ankara 2005.

GORDLEVSKI, Vladimir Aleksandrovic, **Gosudarstvo Sel'djukidov Maloy Azii**, Çeviren: Azer Yaran, **Anadolu Selçuklu Devleti**, Onur Yayınları, Ankara 1988.

GÖKSU, Erkan, "Türkiye Selçuklu Devletinde Gulâm Eğitimi Ve Gulâmhâneler", **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 24, 2007.

GÜNALTAY, M. Şemseddin, **İslam Tarihinin Kaynakları –Tarih Ve Müverrihler-**, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.

HEYD, W., **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, Çeviren: Enver Ziya Karal, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 2000.

İBN BİBÎ, **El Evamirü'l-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye (Selçuknâme)**, Çeviren: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, cilt 1-2.

İBN-İ BÎBÎ, **El-Evâmirü'l-Alâ'iyye Fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye**, I. Tıpkıbasım, Haz. Adnan Sadık Erzi, TTK Basımevi, Ankara 1956.

İBN ŞEDDÂD, **Sîretü'l-Meliki'z-Zâhir**, C. II, Çeviren: M. Şerefüddin Yaltkaya, **Baypars Tarihi**, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 2000.

KARAHAN, Abdülkadir, "ENVERÎ, Evhadüddîn", **TDVİA**, C. 11, İstanbul 1995.

KAYA, Selim, **I. Gıyâseddin Keyhüsrev Ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, TTK Basımevi, Ankara 2006.

KAYMAZ, Nejat, **Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970.

KESİK, Muharrem, **At Üstünde Selçuklular**, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

KESKİN, Mustafa, “Kayseri’de İki Mevlevi Tekkesi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 7, 1996.

KESKİN, Orhan, **Bütün Yönleriyle Sivrihisar**, Bayrak Matbaası, İstanbul 2001.

KOCA, Salim, “Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler Ve Alâeddin Keykubâd’ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı”, **I. Alâeddin Keykubat Ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri (06-07 Kasım 2008)**, Editörler: Yusuf Küçükdağ, Mustafa Çıpan, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2010.

KÖRÜLÜ M. Fuad, “Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar”, **Türkiyat Mecmuası**, C. II, İstanbul 1928.

_____, “Anadolu Selçukluları Tarihi’nin Yerli Kaynakları”, **Belleten**, C. VII, S. 27, Temmuz 1943.

KUCUR, S. Sadi, “Nâib-i Saltanat”, **TDVİA**, C. 32, İstanbul 2006.

KURAT, Akdes Nimet, “Bizansın Son ve Osmanlıların İlk Tarihçileri”, **Türkiyat Mecmuası**, III, (1926-1935).

MELVILLE, Charles, “Anatolia under the Mongols”, **The Cambridge History of Turkey, Vol. 1: Byzantium To Turkey,1071-1453**, Edited by Kate Fleet, First Published, Cambridge University Pres, New York 2009.

MERÇİL, Erdoğan, “Gulâm”, **TDVİA**, C. 14, İstanbul 1996.

MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN RÛMÎ, **Fîhi Mâ-fih ve Mecâlis-i Seba’dan Seçmeler**, Çeviren: Abdülbâki Gölpınarlı, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1970.

_____, **Mektuplar**, Çeviren: Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1963.

MORAVCSIK, Gyula, **Byzantinoturcica**, I, Akademie Verlag, Berlin 1958.

OCAK, Ahmet Yaşar, **Babaîler İsyanı**, 3. Baskı, Dergâh Yayınevi, İstanbul 2000.

OSTROGORSKY, George, **Bizans Devleti Tarihi**, Çeviren: Fikret Işıltan, 4. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1995.

ÖZALP, Tahsin, **Sivrihisar Tarihi**, Tam-İş Matbaası, Eskişehir 1960.

ÖZDEMİR, M. Nadir, “ I. Alaeddin Keykubad Döneminde Saray Hayatında Ve Orduda Gulâmlar”, **I. Alâeddin Keykubat Ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri (06-07 Kasım 2008)**, Editörler: Yusuf Küçükdağ, Mustafa Çıpan, T.C. Konya Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2010.

ÖZIRMAK, Yasemin Demircan, **Tahrir Ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları**, Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları, Kayseri 1992.

PACHYMERES, Georges, **Relations Historiques**, Çeviren: İlcan Bihter Barlas, **Bizanslı Gözüyle Türkler**, 1. Baskı, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2009.

PARLAR, Gündegül, **Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara 2001.

RASHIDUDDIN FAZLULLAH, **Jami'u't-tawarikh: Compendium of Chronicles**, English Translation& Annotation by W. M. Thackston, Edited by Şinasi Tekin& Gönül Alpay Tekin, Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilizations Press, 1999, Part Two and Part Three.

SAĞLAM, O. Ferit, “Şimdiye Kadar Görülmeyen Cimri Sikkesi”, **Belleten**, C. IX, S.35, Temmuz 1945.

SEVİM, Ali, “Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not”, **Belleten**, C. XXV, S. 97, Ocak 1961.

SEVİM Ali-Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, TTK Basımevi, Ankara 1995.

SPULER, Bertold, **İran Moğolları**, Çeviren: Cemal Köprülü, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1987.

SÜMER, Faruk, “Karamanoğulları”, **TDVİA**, C. 24, İstanbul 2001.

_____, “Keykâvus II”, **TDVİA**, C. 25, Ankara 2002.

_____, “Anadolu’da Moğollar”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, C. I, Ankara 1969.

_____, **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri**, TTK Basımevi, Ankara 1990.

ŞEMS-İ TEBRİZÎ, **Makâlât**, Çeviren: Mehmed Nuri Gençosman, Ataç Yayınevi, İstanbul 2011.

ŞEŞEN, Ramazan, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

ŞİKÂRÎ, **Şikâri’nin Karamanoğulları Tarihi**, Hazırlayan: Mesud Koman, Konya Halkevi Tarih ve Müze Komitesi Yayınları, Konya 1946.

TEKİNDAG, M. C. Şehabeddin, “ 13. Yüzyıl Anadolu Tarihine Aid Araştırmalar, Şemsüddîn Mehmed Bey Devrinde Karamanlılar”, **Tarih Dergisi**, C. 14, S.19, 1964.

TOGAN, Zeki Velidi, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadî Vaziyeti”, **Türk Hukuk Ve İktisat Tarihi Mecmuası**, C. I, İstanbul 1931.

TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, 3. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

_____, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar**, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1988.

_____, “ Selçuk Devri Vakfiyeleri, Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi Ve Hayatı, **Belleten**, C. XI, S. 42, Ankara 1947.

UĞUR, M. Ferit-M. Mesut Koman, **Selçuk veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve eserleri**, Türkiye Matbaası, İstanbul 1934.

UYSAL, Enver, “İhvân-ı Safâ”, **TDVİA**, C. 22, İstanbul 2000.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, 3. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1984.

VRONIS, Speros, “Selçuklu Gulamları ve Osmanlı Devşirmeleri”, **Cogito**, S. 29, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

YAVAŞ, Alptekin, **Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali’nin Mimari Eserleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.

YÛNÎNÎ Kutbüddin Musa b. Muhammed el-Ba’albekî, **Dhail Mir’âtu’z-Zamân**, Published by The Dâiratu’l-Ma’arifi’l-Osmania, Hayderabad 1955, volume Two.

YÛSUFÎ, **Hâmûşnâme**, Köprülü Ktp, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu, nr. 34 Fa 1597/5.

YUVALI, Abdülkadir, “Sultan I. Alâeddin Keykubat’ın Moğol Politikasının Türkiye Tarihi Yönüyle Değerlendirilmesi”, **I. Alâeddin Keykubat Ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri (06-07 Kasım 2008)**, Editörler: Yusuf Küçükdağ, Mustafa Çıpan, T.C. Konya Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2010.

ÖZET

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol tahakkümü altına girmiş bulunduğu bir zamanda, müstevfîlik ve saltanat nâipliği yapmış olan Eminüddîn Mîkâîl, Selçuklu gulâm sistemi içerisinde yetişmiş bir devlet adamıdır.

Çağdaş kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamasına karşın, onun 1257–1260 yılları arasında herhangi bir tarihte müstevfiliğe atanmış olması oldukça muhtemeldir.

Eminüddîn Mîkâîl 1260 yılında Sultan II. İzzeddîn Keykâvus'un nâipliğine tayin edildi ve bu vazifesini Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve III. Gıyâseddîn Keyhüsrev dönemlerinde de sürdürdü.

Saltanat nâibi olmasının ardından Eminüddîn Mîkâîl'in, dönemin siyasi gelişmelerinde aktif bir rol oynamış olduğu görülüyor. Ayrıca, dönemin büyük sûfîlerinden Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ve Şems-i Tebrizî ile de tasavvufî bir bağ kurmuştur.

Eminüddîn Mîkâîl 1277 yılında Konya'ya saldıran Karaman oğulları tarafından öldürülmüştür. Çağdaş kaynaklarda eserleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamasına karşın, Osmanlı kaynaklarından Eminüddîn Mîkâîl'in Eskişehir'in Sivrihisar ilçesindeki Ulu Câmî'yi restore ettirdiği ve ayrıca Kayseri'de bir zaviye yaptırmış olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eminüddîn Mîkâîl, Saltanat Nâibi, Anadolu Selçuklu Devleti, Cimrî, Sivrihisar Ulu Câmî.

ABSTRACT

Amin al-Dîn Mîkâîl, Who worked as a mustawfî and a nâib al-saltana (sultan's deputy) at a time when the Anatolian Seljukid State came under the Mongol pressure, was a statesman who grew up in the system of Seljuk ghulâm.

Although there's no information in the contemporary sources, he is quite likely to have been appointed as a mustawfî in any time between 1257 and 1260.

In 1260, Amin al-Dîn Mîkâîl was appointed to the regent of Sultan Izz al-Dîn Kay-kâûs II and continued his duty during the reign of Sultan Rukn al-Dîn Kılıj Arslan IV and Sultan Ghiyâth al-Din Kaykhusraw III.

After he became the nâib al-saltana (the regent of the sultanate), Amin al-Dîn Mîkâîl seems to have played an active role in the political developments of the period. He also formed a mystical bond with Mevlânâ Jalâl al-Dîn Rûmî and Shams Tabrîzî Who are the great sûfîs of the period.

Amin al-Dîn Mîkâîl was killed by the Karamanids, attacked Konya in 1277. Although there isn't any information about his works in the contemporary sources, it's understood from the Ottoman sources that Amin al-Dîn Mîkâîl had Ulu Câmi (The Grand Mosque) in Sivrihisar which is a district of Eskisehir, restored and also built a dervish lodge in Kayseri.

Key words: Amin al-Dîn Mîkâîl, the nâib al- saltana, the Anatolian Seljukid State, Jimrî, Sivrihisar Ulu Câmi.

EKLER

Ek 1-Doğu cephede yer alan minare giriş kapısı üzerindeki H. 629/M. 1231-32 tarihli kitabe

Ek 2-Ulu Câmi'nin kuzey kapısı üzerinde bulunan H. 673/M. 1274-75 tarihli kitabe

Ek 3-Ulu Câmî'nin doğu giriş kapısı üzerinde bulunan kitabelerden üstte bulunanı H. 843/M. 1439-40 tarihli olup, alttaki büyük kitabe ise, H. 1192/M. 1778 tarihli.

Ek 4- Mikail resmi

Ek 5-Hızır Bey'in H. 843/M. 1439-40 tarihli onarım kitabesi

Ek 6-Sivrihisar Ulu Câmî

Ek 7-Siyavuş bin Keykavus (Cimri) namına H. 675/M. 1276-77 yılında, Konya’da bastırılmış olunan altın dinar. 28 mm., 8.65 gr. boyutlarında olan sikkenin ön yüzünde bulunan düz daire bordür içinde “ Nimet Allah’ındır” ibaresinin yer aldığı yazı ile altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Bordürün dışında yazılar ve dört yapraklı yonca biçiminde bitkisel bezeme yer almaktadır. Kompozisyonu inci dizisi bordür ile düz bordür çevrelemektedir.

Arka yüzde, yazı motifi ile tepede rumî motifi görülmekte, kompozisyonu inci dizisi bordür tamamlamaktadır bkz. Gündegül Parlar, **Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s. 102-103.

Ön

Arka

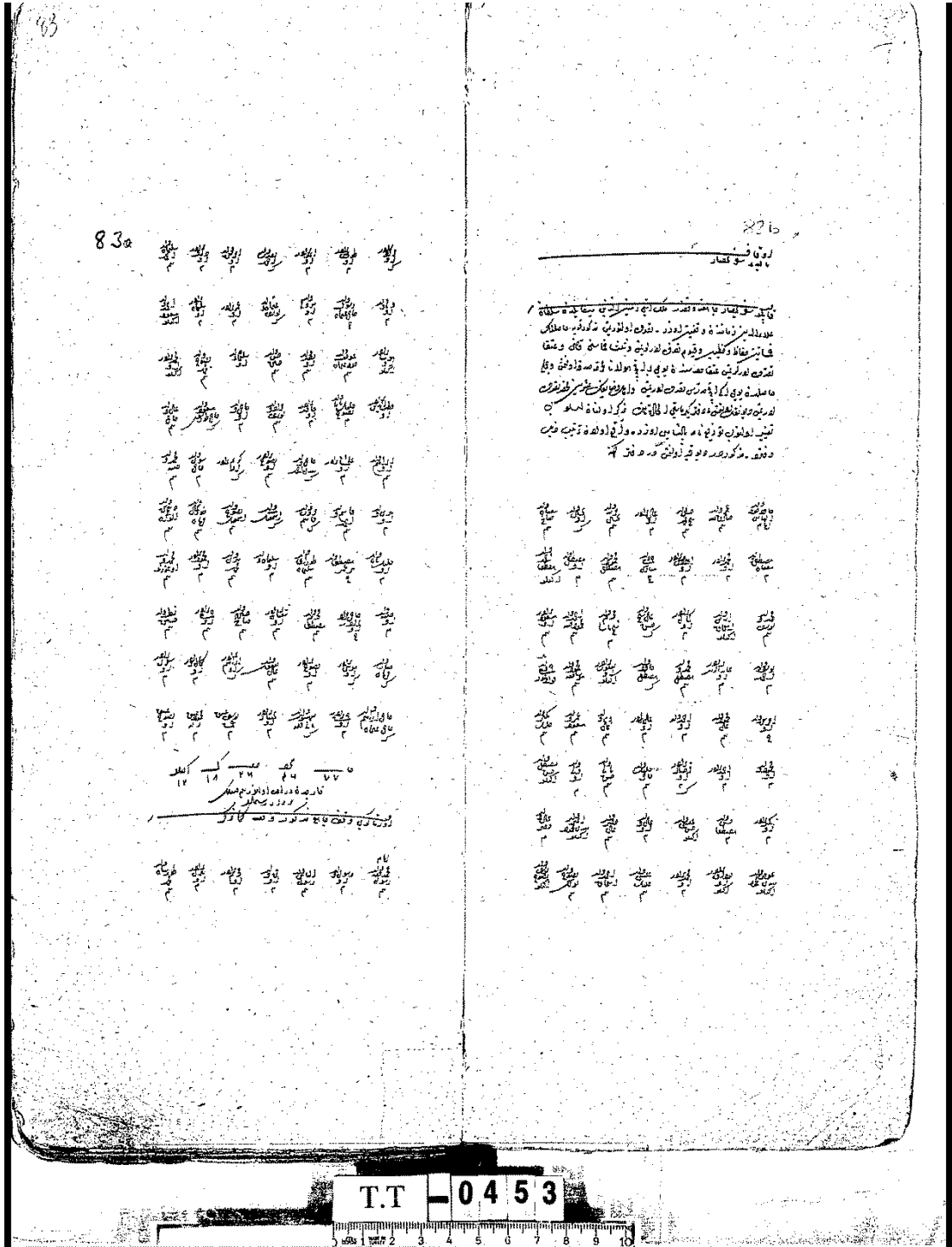

Ön

Arka

Ek 8-Siyavuş bin Keykavus (Cimri) namına, H. 675/M. 1276-77 yılında, kestirilmiş olunan bir diğer altın dinar. Dövme tekniğinde bastırılmış olunan ve 27 mm., 8. 90 gr. boyutlarındaki bu sikkenin ön yüzünde, ortada, “En büyük Sultan”, ibaresi, bordürlerin içinde ise “ Din ve Dünyanın Yücesi, Fatihlerin Babası” gibi ünvanların belirtildiği yazı motifi yer almaktadır. İçte daire bordür kompozisyonu tamamlamaktadır. En ortada, yazının altında yıldız motifi görülmektedir.

Arka yüzde, aralarında inci dizisi bulunan iki daire bordürün meydana getirdiği kompozisyonun ortasında yazı motifi ve tepede simetrik rumî motifi bulunmaktadır bkz. Gündegül Parlar, **a.g.e.**, s. 104-105.

Ek 9- BOA 453 numaralı tapu tahrir defterinden.